
ЛІТОПИС ПОПА ДУКЛЯНИНА

Найдавніша південнослов'янська пам'ятка

З хорватської мови переклав Антін В. Івахнюк

THE CHRONICLE OF
THE PRIEST FROM DUKLJA

Translated by Antin Iwachniuk

УКРАЇНСЬКІ СТУДІЇ ОТТАВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ
UNIVERSITY OF OTTAWA UKRAINIAN STUDIES

No. 8

ЛІТОПИС ПОПА ДУКЛЯНИНА

Найдавніша південнослов'янська
пам'ятка

З хорватської мови переклав
Антін В. Івахнюк

diasporiana.org.ua

University of Ottawa Press
1986

УКРАЇНСЬКІ СТУДІЇ ОТТАВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ
UNIVERSITY OF OTTAWA UKRAINIAN STUDIES

No. 8

THE CHRONICLE OF THE PRIEST FROM DUKLJA

THE OLDEST SOUTH SLAVIC CHRONICLE

Translated from the Croatian

by

Antin V. Iwachniuk

University of Ottawa Press

1986

The publication of this volume is financed by the Iwachniuk Ukrainian Studies and Research Fund at the University of Ottawa.

Editorial Board

Theofil I. Kis
Irene R. Makaryk
Paul Yuzyk (†)

Cataloguing in Publication Data

Main entry under title:

The Chronicle of the priest from Duklja: the oldest South Slavic chronicle = Litopys Popa Duklianina: naydavnisha pivdenoslovyanska pamyatka

(University of Ottawa Ukrainian studies =
Etudes ukrainiennes de l'Université d'Ottawa =
Ukrainski studii Ottavskoho Universytetu; no. 8)

Translated from the Croatian.

Includes index.

Bibliography: p.

ISBN 0-7766-0144-X

I. Montenegro — History — To 1516 — Sources.
I. Iwachniuk, Antin, 1906- II. Title: Litopys Popa Duklianina.
III. Series: University of Ottawa Ukrainian studies; no. 8.

DR1847.C47 1986

949.7'45

C86-090240-4

© University of Ottawa Press, 1986
Printed and bound in Canada
ISBN 0-7766-0144-X

Вступ

1

Основні праці до студій південнослов'янської пам'ятки є такі:

1. Федро Шишић, *Летопис попа Дукљанина*, окреме видання Сербської королівської академії, Београд-Загреб 1928, стор. 490; подані: Основна латинська редакція літопису й її Орбініїв італійський переклад, Хорватська хроніка та її Марулічів латинський переклад, джерельні та багаті дослідження й коментар та документи; додані відповідні географічні карти.

Федро Шишић (1869-1940) — визначний хорватський історик, а в першій мірі історіограф, професор загребського університету, дослідник і критичний видавець архівного матеріялу. Головніші його праці, крім Літопису попа Дукляніна, *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara*, 1925, (історія хорватів з часів народніх володарів); *Jugoslavenska misao* (думка), *Istorija ideje jugoslavenskog narodnog ujedinjenja i oslobođenja*, 1937, та чимало інших.

2. *Ljetopis popa Dukljanina*, latinski tekst sa hrvatskim prijevodom i "Hrvatska kronika", Zagreb 1950, стор. 107, великого формату. Ювілейне видання Матіци хорватської з нагоди 800-их роковин *Літопису попа Дукляніна*, 1149-1949. Приготував до друку, написав вступ і коментар д-р Владімір Мошін. Степан Менцінгер і В'єкослав Штефаніч переклали латинську редакцію на хорватську мову.

Владімір Мошін (1894) — росіянин, з 1921-ого р. в Югославії. Видатний візантиніст і славіст, знавець кирилиці. Його праця: *Ćirilski rukopisi Jugoslavenske akademije*, Zagreb, т. I — 1955, т. II — 1952. Книжки великого формату, Т. I — тексти, стор. 260, т. II — репродукції па-

м'яток, стор. 149. Видання Історичного інституту Югославської академії наук і мистецтва в Загребі.

3. Dr. o. Dominik Mandić, *Rasprave i prilozi iz stare hrvatske povijesti* (дослідження та доповнення з давньої хорватської історії), в-цтво: Hrvatski povijesni institut, Rim, 1963, XLIII + 631.

Джерельна праця про найдавнішу добу хорватського народу від приходу на південь, тобто доба *Літопису попа Дукляніна*; досліди *Королівства хорватів (Хорватська хроніка)* та *Літопису попа Дукляніна*; багата література предмета.

Д-р о. Домінік Мандіч (1889-1973) — францісканець, хорватський історик-дослідник і культурний діяч. Його праці стосуються хорватської старовини, головно Дуклі (*Crvena Hrvatska u svijetlu povijesnih izvora* — Червона Хорватія у світлі історичних джерел), Chicago, 1957, XVI + 280; *Bosna i Hercegovina, povijesno-kritička istraživanja* (дослідження), т. I *Državna i vjerska pripadnost sredovječne Bosne i Hercegovine* (державна та релігійна приналежність) Chicago, 1960, сторінок 487, і т. II *Vogumilska Crkva bosanskih krstjana*, Chicago 1962, сторінок 509 та інші.

(У виносках позначено всі ці три праці тільки: Шішіч, Мошін, Мандіч і сторінка)

2

Літопис попа Дукляніна — це найдавніша південнослов'янська пам'ятка з половини 12-го віку, яка постала на території середньовічної Дуклі¹, теперішньої Чорногорії. Поп Дуклянін — приблизний ровесник Нестора у нас, у поляків Мартина Галя, а в чехів Космаса.

Теперішня назва — *Літопис попа Дукляніна* — походить з 15-го в. (Туберо)², а докладніше з 17-го в. (Лучіч)³. Сам перекладач літопису зі слов'янської мови ла-

1. Δόκλεα, Doclea, пізніше помилково Διόκλεα, Dioclea.

2. Ludovik Crjević Tubero(n) (1459-1527) — дубровнічанин, написав твір *Commentarium de temporibus suis libri XI*, де вперше згадав виразно Дукляніна (*Diocleatis auctoris annales*), назвавши його літературним твором глибокої давнини.

3. Joannes Lucius — Lucić, Lučić (1604-1679) — хорв. історик, написав *De regno Dalmatiae et Croatiae, libri sex*, де помістив Дуклянінів літопис під загол. *Presbyteri Diocleatis Regnum Sclavorum*.

тинською у вступі „Автор до читача“ називає його *Записом (книжечкою) готів (Libellus Gothorum)*, який по-латинському зветься *Regnum Sclavorum*. Слов'янський оригінал не зберігся й ніде немає про нього іншої згадки або будь-якого сліду. Зберігся тільки латинський переклад, і то тільки один рукопис, який нині править за основний текст. Він не був поділений на глави, але становив одну безперервну цілість. Для прозорости та легшого вжитку розбито його на глави. Вперше зробив це Швандтнер⁴, а пізніше Чрнчіч⁵. Чрнчічів поділ на глави затримався досі.

Латинський переклад зберігся в хорватських надморських околицях. Він не був відомий середньовічній сербській історіографії, яка була майже цілковито під безнастанним впливом Афону⁶. Хорватія, що належала до римсько-католицького західного світу, зберегла, головню в Далмації, чимало різних пам'яток завдяки високоосвіченому духовництву: різні „життя“ святих (Дуйма, Анастасія, Іларіона та інших). Найважливіша написана пам'ятка з 13-го в. це *Historia Salonitana* архидиякона Томи Сплітчанина⁷, в якій є цінні вістки про раніші часи та події.

Маючи на увазі такий стан, Іларіон Руварац⁸ відзначає, що *Літопис пона Дукляніна* „кінчається там, де починається сербська історія“⁹.

3

Нині відомі чотири різні перерібки *Літопису* з різних часів. Як згадано, слов'янський оригінал не зберігся,

4. J. G. Schwandtner приготував 2-ге видання Лучіча *Presbyteri Diocleatis Regnum Sclavorum* у творі *Scriptores rerum hungaricarum* III, Vindobonae 1748, 486-509.
5. Ivan Stčić (1830-1897) — хорв. історик; найважливіші його праці — публікування слов'янських рукописів (*Ассеманієва евангелія, Дуклянінів літопис* тощо).
6. На Афони Немані збудували сербський монастир Хіландар, свій культурний осередок.
7. Tomas Archidiaconus Spalatensis, Toma Splićanin (1200-1268), хронікер, завзятий противник слов'янського богослуження в римсько-кат. хорв. Церкві та участі мирян у виборі єпископів.
8. Іларіон Руварац (1832-1905) професор і ректор сербської карловацької богословії, архимандрит, історик, один з перших академіків Сербської академії наук.
9. Мошін, 12, Шішіч, 32.

чи може краще сказати — його досі не знайдено. Проте брак будь-яких його слідів викликає сумніви, чи він взагалі існував. Латинський бо текст, на думку одних, потрібний був як доказовий матеріал для Риму у боротьбі дуклянсько-барської Церкви за свою втрачену архієпископію і, либонь, тільки для цього його написано. Тим також пояснюють його невикінченість, недостатню пов'язаність його головних частин ітд., як теж і дивне ототожнення *Regnum Sclavorum* з *Libellus Gothorum*. А що автор-перекладач *Limonicu* говорить про свій латинський переклад зі слов'янської мови, то це форма, якою треба було надати *Limonicovi* старовинності. Адже дуже знаменне, що досі не натраплено на будь-який слід слов'янського оригіналу.

Ті чотири перерібки такі:

I. *Латинський переклад Limonicu*, що його за свідченням безіменного перекладача зроблено зі слов'янського оригіналу. Є тільки один рукопис з половини 17-ого в. Його переписав Іван Лучіч приблизно 1601 р. Потім він його опублікував у творі *De regno Dalmatiae et Croatiae libri sex*, Амстердам, 1666 р., під загол. “*Presbyteri Diocleatis Regnum Slavorum*”. Нині цей твір у ватиканській книгозбірні. Це є перше видання *Limonicu* і з того часу він відомий як *Limonic* пона Дукляніна.

II. *Італійський переклад Limonicu*, що його раніш видав бенедиктинець Мавро Орбіні¹⁰ у творі *Il regno degli Slavi oggi corrotamente detti Schiavoni* (королівство слов'ян, нині перекошено названі сьявоні, тобто в тодішній італійській мові), Pesaro, 1601. З італійського перекладу видно, що Орбіні мав якийсь кращий взірєць ніж той, яким покористувався був Лучіч. На початку 18-ого в. Сава Владіславлевіч¹¹ переклав Орбініїв твір руською мовою для Теофана Прокоповича. Цей його видрукував у своєму творі *Книга историография почетие славы и раширение народа словянского*, Петроград, 1722, стор. 185-216. Обрініїв твір є тепер у Ватикані.

10. Mavro Orbini (середина 16-ого в. -1611) дубровницький історик. Уважав усіх слов'ян, а південних і поготів, одним народом.

11. Сава Владіславлевіч (Енциклопедія Югославії зве його Владісавіч-Рагузінські, припл. нар. 1660-1738), серб у дипломатичній рос. службі (ЕЮ, т. 8, стор. 387, гасло „Орбіні“).

III. *Хорватська редакція Літопису*. Її знайшов сплітський патрицій Дміне Папаліч на початку 16-го в. в домі князя Юрія Качіча-Марковіча у Країні¹² й переписав „слово в слово“ 1509 або 1510 р. Ця *Хорватська хроніка* написана „хорватським письмом“. Кукулевіч і Рачкі¹³ вважали, що під тим „хорватським письмом“ треба розуміти глаголицю, але на думку Ягіча, а зокрема Чрнчіча, це була хорватська кирилиця т. зв. *босанчіца*, яку тоді вживали на тій території. Єролім Калетіч¹⁴ зробив з цього Папалічевого перепису для себе відпис 1546 р., як це зазначено на кінці *Хорватської хроніки*. Мова цієї пам'ятки чакавсько-ікавська (ча — що, ъ — і), яку Калетіч, а може ще до деякої міри й Папаліч, усучаснив і лексично, і граматично. У ті часи при переписуванні середньовічних рукописів таке явище було самозрозуміле¹⁵. Тут маємо всуміш давні слова чи граматичні форми з новішими: *dohodak-harač, vojvoda-herceg, shod-skupščina* (віче, збори); *oba kralja... sritosta, skupista vojsku... i pojdsta — (dva) kralja pobiše i obujaše kraljevstvo; obratil-obratio, poslal-napunio, razdilil* ітд. ітд. Вони вказують на старовинність *Хорватської хроніки*. Тепер вона зберігається у ватиканській бібліотеці.

IV. *Латинський переклад хорватської редакції*. Його зробив родич Д. Папаліча хорв. письменник Марко Маруліч¹⁶ 1510 р. для тих, хто не знав хорватської мови. Докладніші досліді виявили великі розбіжності між обома текстами, тобто між Папалічевим переписом і Марулічевим латинським перекладом, так що вважають

12. Країна — колишня назва для сучасного простору між річками Неретвою й Цетінею (Мандіч, *Босна і Герцеговіна*, т. I, стор. 110).

13. Ivan Kukuljević Sakcinski (1816-1889) хорв. історик, політик і письменник; видав *Arkiv za povjestnicu jugoslavensku* (архів південнослов'янської історії), збирав рукописи та інші пам'ятки; самотужки проклав основу для модерної історіографії в Хорватії.

Franjo Rački (1828-1894) хорв. історик і політик, перший довголітній голова Югославської академії в Загребі; написав чимало солідних праць з середньовіччя, довгі роки редагував *Starine*, часопис академії, який друкував джерельний матеріал.

14. Chialetich одні читають як Кіялетіч (Лучіч), другі — Калетіч (Чрнчіч, Шішіч, Мошін), а треті — Чалетіч (Мандіч).

15. Шішіч, 161.

16. Marko Marulić (справжнє ім'я — Марко Марул Пецініч, Печеніч, 1450-1524) видатний хорв. письменник. Його вважають батьком хорв. літератури. Писав теж по-латинському.

цей переклад дуже вільним. Маруліч його „полпшував не тільки стилістично, але й подіями відповідно до свого знання історії“.¹⁷

Досі появились друком такі видання *Літопису попа Дуклянина*:

1. Мавро Орбіні в творі *Il regno degli Slavi oggi corrotamente detti Schiavoni*, Pesaro, 1601, 205-239, італійський переклад.

2. Joannes Lucius у творі *De regno Dalmatiae et Croatiae libri sex* Amsterdam 1666, латинська редакція та Марулічів переклад хорватської редакції.

3. Теофан Прокопович, згаданий руський переклад Орбінієвого італійського перекладу в книжці „*Книга историография почетие имене славы и раширении народа словянскаго*“, Петроград 1722, 185-216.

4. J. G. Schwandtner, у III томі збірника *Scriptores regum Hungaricarum*, Відень, 1749, 486-524, передрук Лучичевого видання латинської редакції та Марулічевого перекладу хорватської редакції.

5. Ivan Kukuljević у книжці *Arkiv za povjesnicu Jugoslavensku*, Загреб, 1851, 1-57 під загол. “Kronika hrvatska iz XII vieka”, хорватська редакція.

6. Јован Суботић у 88 кн. *Летопис Матице Српске*, Будім, 1853, 1-86, під загол. „Дукљанског пресвитера краљевство Славена“, сербський переклад латинської редакції.

7. Ivan Črnčić, *Popa Dukljanina Ijetopis po latinsku i toga nekoliko i još nešto po hrvatsku* (літопис попа Дуклянина по-латинському й того трохи та ще дещо по-хорватському), Кралевіца, 1874, латинська редакція та хорв. редакція, цінний вступ і замітки.

8. Федро Шишић у праці *Летопис попа Дукљанина*, кн. LXVII, Београд-Загреб, 1928, 290-416, латинська редакція, Орбініїв італійський переклад, хорватська редакція та її Марулічів латинський переклад з широкими дослідженнями та коментарем.

9. (Непідписаний) у часописі *Archivo storico per la Dalmazia* I-III, Рим 1926-1927, фасц. 5, 7, 8, 10, 12, 16 — “La storia de’ re di Dalmazia et altri luoghi vicini dell’Illirico

17. Шишић, 157-158.

dal Anno del Signore 495 Fino a 1161, передрукований Орбініїв італ. переклад.

10. Ювілейне видання *Літопису попа Дукляніна* за редакцією В. Мошіна, на основі Шішічевої праці; видання Матіци хорватської, Загреб, 1950.

11. Оце українське видання, переклад з хорватської мови за ювілейним виданням 1950 р.

4

Ім'я автора *Літопису попа Дукляніна* невідоме. Знане тільки те, що той, хто перекладав зі слов'янської мови на латинську, був римсько-католицький священник з міста Бару¹⁸. На думку Шішіча, автор і перекладач *Літопису* була та сама особа. Тут тільки мова про дві праці одного й того ж самого твору — про один слов'янський, написаний замолоду, і другий латинський, перекладений на старості літ. На це вказує, такий погляд Шішіча, саме закінчення вступу („Автор до читача“). Далі Шішіч твердить, що той автор — це „слов'янин (серб), а не латинянин (романин)“¹⁹.

Трудно зробити такий певний висновок, і тому Мошін сумнівається щодо Шішічевого твердження, що перекладач тотожний з автором слов'янського оригіналу. За тодішньою технікою історіографічної праці переклад міг бути й перерібкою, і то дуже вільною та поширеною. Саме до цієї праці могли стосуватись слова закінчення вступу²⁰.

Сумніваючись у твердженні самого Шішіча, що автор був слов'янин-серб, Мандіч²¹ заперечує це, бо в Дуклі не було під кінець 12-го в. сербів, „аж поки Немані не здобули Дуклі“. Тому що це був католицький священник, то тим перекладачем міг бути або хорват, або дуклянський латинянин. Проте „дух цілого Літопису, а зокрема деякі його вислови вказують, що поп

18. Бар (грец. Αντίβαρις, лат. Antibarum, італ. Antivari) — місто на Адриатичському Примор'ї.

19. Шішіч, 107, виноска 94, і 108. Залишки давнього ілірійсько-романського населення звали себе „романами“, а слов'яни їх називали латинянами (Мандіч, 450).

20. Мошін, 25.

21. Мандіч, 450-452 і 460.

Дуклянін не був хорват“. Він також „не серб, але двомовний романський латинянин з Бару“²².

Як уже згадано, *Хорватська хроніка* не має вступу „Автор до читача“ й кінчається XXVIII-ою главою. Крім того, з XXIV-ої глави йде зовсім інший текст, аніж він є у *Літописі попа Дукляніна*. З цього дослідники висувують здогади, чи навіть і твердження, щодо часу постановня обох частин: 1. Чи раніш була *Хорватська хроніка*, яку поп Дуклянін переписав до свого літопису, перекладаючи зі слов'янського тексту; 2. чи *Хорватську хроніку* перекладено з латинського тексту для хорватського читача. Шішіч заступає погляд, що *Хорватська хроніка* це перерібка з латинського тексту, мовляв, „хорватський перекладач, де було згадане ім'я ‘слов'янин’, ‘слов'янський’, просто переклав словом ‘хорват, хорватський’“²³. Деякі виписки з цієї хроніки, які походять з 14-ого в., дають можливість датувати її 14-тим віком. За Шішічем, „Хорватська редакція *Літопису попа Дукляніна* постала десь у 14-ому віці, і то так, що якийсь невідомий нам автор зі сплітської околиці, напевне священик, переклав з латинського оригіналу... тільки ту частину Літопису, про яку думав, що містить хорватську історію...“²⁴ Щоб зберегти генеологічну тяглість, автор *Хорватської хроніки* видумав ще двох королів (Коломана та Крешіміра) і таким чином закінчив королем Звоніміром, останнім незалежним хорватським королем. Він пропустив вступ тому, що цей вступ стосується барського кліру²⁵.

Лука Єліч твердив, що *хорватська редакція* постала скоріше від латинської, і ця латинська це перерібка хорватської²⁶. Медіні²⁷ висунув здогад, що *Хорватська хроніка* „зберегла старший текст, який частинно становить загублену *Требінську хроніку*“. Мошін допускає можливість, що *Хорватська хроніка* зберігає в собі первісну

22. Мандіч, 271 і 449 і там же зам. 31.

23. Шішіч, 136.

24. Шішіч, 162-163.

25. Шішіч, 421.

26. Мошін, 31 і 33; Luka Jelić, "Duvanjski sabor", *Vjesnik hrvatskoga arheološkoga društva*, nova serija X, 1908, 135-145.

27. Мілорад Медіні (1874-1938) — хорв. історик літератури та політик; досліджував минуле Дубровніка, його літературу та *Літопис попа Дукляніна*.

редакцію першого твору Дукляніна, „доповненого в 14-ому в. вістками про трьох хорватських королів і значно переробленого при нагоді складання компіляції“²⁸.

Мошін теж тієї самої думки, що останні глави *Хорватської хроніки* надумані, щоб пов'язати родовідно короля Звоніміра. Одначе це й доводить, що перерібка постала багато пізніше²⁹.

Мандіч зовсім іншої думки про *Хорватську хроніку*, яку він називає *Королівством хорватів*³⁰. Так і назвав її Маруліч (1510 р.) у латинському перекладі: *Croatiae Dalmatiaeque regnum gesta*. Не могло бути назви *Королівство слов'ян*, бо *Хорватська хроніка* не знає ні слов'ян, ні сербів, а тільки хорватів. Коли ж порівняти *Літопис попа Дукляніна* з *Хорватською хронікою*, то вони не тільки дуже подібні, але можна сказати, що то-тожні. На перший погляд вони (1-23 глави) наче один і той самий твір у двох мовах. З цього висновок: або *Літопис* — це переклад *Хорватської хроніки*, або навпаки.

Автором *Хорватської хроніки*, на думку Мандіча, міг бути тільки хорват, „бо тільки хорвати з давніх-давен говорили чакваським діалектом“, а не серби, які ніколи не мали цього діалекту в ужитку. Це мусив бути хорватський священик — „глаголяш“, тобто такий, що „глаголив“ богослужби слов'янською мовою, писаною глаголицею. Логічно Мандіч виводить це з того, що священики-латинники ставились дуже вороже до слов'янської мови та до св. Братів, які її запровадили, таврували глаголицю, яку винайшов „єретик якийсь Методій“. Доказом цього були синоди у Спліті 925 і 1060 р., які гостро забороняли глаголицю в церкві. Одначе автор *Літопису* ставиться з великою пошаною та любов'ю до св. Братів³¹.

Мандіч заступає погляд, що *Хорватська хроніка* старша за *Літопис попа Дукляніна*. Його докази на це такі: *Хроніка* не має вступу й не має в 9-ій главі уступу про дуклянські єпископії. Не було б зрозуміло, чому автор *Хроніки* пропустив ці речі, якщо він перекладав

28. Мошін, 33-34.

29. Мошін, 17.

30. Мандіч, 446 і далі.

31. Мандіч, 451 і далі.

з *Літопису*. Коли ж прийняти, що *Літопис* молодший, то речі стануть зразу ясні. Тоді, коли Дуклянин перекладав *Хорватську хроніку*, написав і вступ, як теж додав до свого літопису уступ про дуклянські єпископії згідно з буллами папи Климента III Віберта (1089 р.) і Каліста II (1124 р.)

Хорватська хроніка має свої останні 4 глави інакші як *Літопис*. Ці глави додано пізніш. Якщо б автор *Хорв. хроніки* перекладав з *Літопису*, не було б доказу, чому він далі не перекладав. Шішічеве твердження, що автор *Хорв. хроніки* переклав, мовляв, тільки те, що вважав хорватською історією, суперечить 27-ій главі (життя Павліміра, короля всієї Хорватії — Червоної й Білої), а теж главам 28-31, де мова йде про Білу Хорватію.

У згоді з 24-ою гл. *Хорв. хроніки* король Радослав вертається з Риму між хорватів ітд., а в *Літописі* (25-а гл.) Радослав умирає в Римі, і тільки його внук Павлімір-Белло вертається на батьківщину. Отже, коли б автор *Хорв. хроніки* знав *Літопис попа Дукляніна*, не міг би був написати інакше. Коли б були існували останні глави *Хорв. хроніки*, то *Літопис* був би йшов далі за ними. Вони додані десь у 13-ому віці. Втім, сам Дуклянин вразно каже, що він перекладає зі слов'янської (хорватської) мови.

Без сумніву, коли звірити погляди Шішіча, Мошіна й Мандіча на те, чи *Хорватська хроніка* перекладена з *Літопису попа Дукляніна* чи навпаки, то Мандічева аргументація відзначається логічною переконливістю.

5

При кінці 9-ої глави автор *Літопису* підтверджує, що за його часу існував свого роду кодекс слов'янською мовою, знаний *Методіос*. (Король) „установив численні закони та добрі звичаї, про які, якщо б хтось хотів знати, нехай прочитає слов'янську книжку *Методіос*“.

Треба згадати, що згадка про цей загадковий *Методіос* є в усіх давніх рукописах. Однак у *Хорватській хроніці* є *Методіос*, а в *Літописі попа Дукляніна* — *Methodius*.

У питанні цього *Методіоса* панують різні думки й його різно пояснюють. Передусім його зв'язують з Но-

моканом св. Методія, мовляв, у 12-ому ст. автор *Літопису* вже не мав виразного уявлення, що то таке Методіїв *Номоканон* і вважав його „збіркою законодавчих правил, створених на державному вічі³² на Дуванському полі“³³.

Історик В'єкослав Клаіч вважає, що Дуклянінів *Методіус* не може мати нічого спільного з Методієвим *Номоканомом*, бо за Дукляніном у *Методіусу* є „закони й добрі звичаї, що їх король Светопелек з народом установив на вічу на Дуванському полі“³⁴.

Для Шішіча ці та інші деякі пояснення не сприйнятні. На його думку, слово *Methodius* може бути єдино грецьке слово *Μεθόδιος*, бо ні латинська, ні слов'янська мова його не знають. У словниках грецької мови взагалі такого слова нема. Відоме є тільки ім'я *μεθόδιος* — *Methodius*.

Далі, мовиться тут про книжку слов'янською мовою, а відомо, що слов'янська (церковна) мова прийшла до Хорватії після смерті св. Методія (6 квітня 885). Тільки тоді можна сподіватись, що тут нею писали. Одрічте не так вільно, як у Болгарії та Сербії, бо в Хорватії була панівна мова латинська та йшла завзята боротьба латинської Церкви проти хорватської мови. Крім того, досі, за 200 років панування хорватської династії (900-1100), не знайдено ні однієї світської пам'ятки. Тільки десь 1100 р. знайдено глаголичну пам'ятку т. зв. Бащанську плиту³⁵. Отож навіть трудно собі уявити будь-яку пам'ятку з того часу, а не те що якусь книжечку — „збірку законів“, чи „різних записів і документів“, або „встановлення меж“, як це нині здогадуються.

32. Хорватське слово „сабор“ означає: збори, з'їзд, парламент, церк. — синод. У даному випадку найкраще його передає українське „віче“ за княжих часів.
33. Шішіч, 129-130. Marko Kostrenčić, *Hrvatska pravna povijest* (історія права), Загреб 1925; Костренчіч (1884-1978) проф. хорватської історії права в загр. університеті.
Дуванське поле (150 км²) — в західній Боснії на стрімкій височині (870 м).
34. Шішіч, 131. V. Klaić, „Narodni sabor i krunisanje kralja na Duvanjskom polju“, *Zbornik Matice Hrvatske o tisuć-godišnjici hrvatskoga kraljevstva*, Zagreb 1925, 11-12.
35. Башка — місцевість на острові Крк (Адріатицьке море). На цій плиті є унікальні глаголичні букви „а“, „ять“ (ѣ) і „ю“, поруч зі звичайним, як теж всуміш ужиті букви глаголичні та латинські.

Адже в Хорватії ще в 15-ому в. судили за звичаєвим правом (*de consuetudine regni Croatiae*). Шішічів висновок такий — це пізніша глоса, десь з 13-го в., коли то її автор мав на увазі *Житіє св. Methodія* або *Паннонську легенду*. На це вказує вже саме ім'я короля Святополка (Сватоплук-Sventopelcus). До речі, цього імені не надібуємо ніде між південними слов'янами. Нема двох думок, *Житіє св. Methodія*, написано по-слов'янському десь у 10-ому в., було добре відоме хорв. священикам „глаголяшам“. Тим і таким чином можна пояснити, звідки взялось у *Літописі* ім'я Святопелека як південнослов'янського володаря. У *Хорватській хроніці* він насамперед зветься Будімір, король „Светога-пука“ (святого люду), якого глосар почав плутати.

Що автор *Літопису* користувався *Паннонськими легендами* про св. Кирила та Methodія, видно, на думку Мошіна, з поодиноких частин самого *Літопису* (про Кирилове походження з Соліну, про його хозарську місію, про створення слов'янської азбуки тощо)³⁶.

Питання загадкового *Methodіуса* — одне з найважливіших у проблематиці Дуклянінових джерел, зокрема тому, що автор *Літопису* „прямо на нього покликається як на джерело про працю Светопелекового віча та про державноправні й церковноправні постанови“.

Латинська редакція говорить (9-та гл.): „*Multas leges et bonos mores [...] instituit rex benignissimus*“, а хорватська редакція говорить: (король з народом) „встановили численні добрі закони...“ З цього, каже Мошін, треба зробити два висновки: Поперше, згадка про *Methodіус* є в усіх збережених редакціях і варіантах, що викликає враження, наче б це походило з самого оригіналу; подруге, наведені цитати не тотожні; у першій цитаті мова про законодавчу діяльність короля, а в другій — про ухвали Дуванського віча.

Якщо латинська версія докладніша, то тоді припущення Костренчіча ймовірніше, тобто що Methodіїв *Номоканон* міг бути джерелом. А. Соловєв³⁷ допускає, що на кінці *Моноканону* могли б бути додані якісь місцеві

36. Мошін, 30-32.

37. Мошін, 30. А. Solovjev, *Predavanja* (виклади) *iz historije slavenskih prava*, Beograd 1939, 85.

закони, подібні до „Руської правди, які звичайно приходять на кінці руського *Моноканону*“.

Мошін сумнівається у більшій докладності *Хорватської хроніки*. Коли б це допустити, тоді б треба було й припустити „існування саме якоїсь особливої правової пам'ятки з актами Светопелекового віча“³⁸. Втім, таку думку заступали численні дослідники (Суботіч, Любіч, Чрнчіч, Єліч, Мажураніч, Клаіч та інші)³⁹. А. Дабінович⁴⁰ розвинув Клаічеву думку, мовляв, *Методіос* це підручник або збірка різних приписів, постанов і документів, що їх мали ухвалити на вічах і „це либонь на Дуванському полі“.

Якщо прийняти, що справді такий *Методіос* існував, то літописець його ґрунтовно переробив, бо ніколи не існувала така південнослов'янська держава Свато-плука-Будіміра, як це подано в 9-ій главі. Також не міг існувати якийсь державний акт про політичний розподіл Дуклянського королівства на оті області, що були в 11-ому віці. Походження всіх тих вісток, як думає Мошін, треба шукати в самому *Методіосі*. Він міг бути якоюсь правовою пам'яткою, щось як *Методіїв Номоканон* з додатком якихсь постанов з часів царя Михайла Стратіотика та папи Степана IX, з якимсь, напр., дуклянсько-хорватським договором про межі; це міг бути літературний твір, скажімо, якась загублена дуклянська або хорватська редакція *Паннонських житій* тощо.

Пов'язуючи всі ці вістки з неясним переказом про хрищення хорватів за часів Кирила та Методія, літописець створив картину історичного тла для своєї державно-правної й церковноправної реконструкції.

38. Мошін, там же.

39. Мошін, 30.

Йован Суботіч (1817-1886) — сербський письменник і політик.

Шіме Любіч (1822-1896) — хорватський історик і археолог. Цінні його видання джерел до взаємин південних слов'ян з венеційською республікою (13 томів).

Лука Єліч (1863-1922) — хорватський історик і археолог.

Влад. Мажураніч (1845-1928) — хорватський історик права; його праці головню з правової хорватської термінології та її історичних джерел.

В'єкослав Клаіч (1849-1923) — видатний хорватський історик, проф. загальної історії в загребьськiм університеті.

40. Антун Дабінович (1882-1945) — професор історії права в загребьськiм університеті. Згадана його праця: Antun Dabinović, *Hrvatska državna i pravna povijest* I, Zagreb 1940, 26-27.

Цілком інший погляд Мандіча. Покликаючись на досліди Ягіча, Копітара, Вайса⁴¹ та інших про значні сліди хорватської мови в старослов'янських пам'ятках (Клоціїв кодекс, Ассеманієва, Зографська й Маріянська євангелія), Мандіч робить з цього висновок, „що св. Кирило не був батьком хорватської літературної мови, бо хорвати вже давніш мали свою вироблену літературну мову“⁴².

Св. Браття ввели до Хорватії старослов'янську богослужбу. Не пройшло 40 років від смерти св. Методія, як ця слов'янська богослужба поширилася по Хорватії. Папа Іван X корить за це далматинських єпископів (924 р.), а сплітський синод (925 р.) забороняє слов'янську богослужбу в хорватській Церкві. Отже логічно — мусили й говорити, і писати по-хорватському, головню нижчий клір і монахи. Посилаючись на свідчення К. Багрянородного, що частина хорватів „прийняла християнство в останніх роках царя Гераклія I (610-641)“⁴³, Мандіч уважає, що сама потреба ширити християнство між хорватами вимагала, хоч би як, перекладати поодинокі уривки зі св. Письма та складати хорватські проповіді. Так покладено основи для хорватської церковної мови чи взагалі літературної мови. Упродовж одного сторіччя — від царя Гераклія до Дуванського віча 753 р. — хорватська мова настільки розвинулась, що нею можна було записати постанови віча. Дослідження слов'янських перекладів євангелії й апостола, що їх св. Браття взяли з собою 863 р. до Моравії, виявили досконалість і красу, як і багатство мови перекладу. Така досконала літературна мова не могла раптово виникнути ні з чого, ані не могла її створити людина, за походженням грек, яка

41. Мандіч, 398-399.

Ватрослав Ягіч (1838-1923) — загальновідомий хорватський лінгвіст і філолог, один з основників славістики; професор різних університетів; голова славістики у Відні, автор безлічі праць.

Єрней Копітар (1780-1844) — видатний словенський філолог; заступав погляд про паннонсько-словенське походження церковно-слов'янської мови; видав Клоціїв глаголичний кодекс, написав словенську граматику (нім. мов.); досліджував слов'янські старовинності.

Йосеф Вайс (1865-1959) — чеський славіст, професор Карлового університету в Празі. Досліджував хорватські глаголичні пам'ятки. Найважливіша його праця *Rukovět hlalohské paleologie*, Praha 1932.

42. Мандіч, 399.

43. Там же, 187-190.

жила постійно змолоду, десь з 16-17-го року життя, в Царгороді чи була в місях серед неслов'янських народів. Отже вже мусили бути якісь давніші переклади. Св. Кирило міг покористуватись з отих згаданих хорватських перекладів. Тим то, на думку Мандіча, хорватська мова була вироблена вже до св. Кирила.

У зв'язку з таким Мандічевим поглядом виринає основне питання: яким же письмом писали хорвати в ті давні часи? Мандічів погляд такий: Хорватія була в засягу латинського письма. Перші священики, що христили хорватів, прийшли з Риму, і хорвати мають римську літургію. Тож імовірно й уживали латинки, яка пізніш, приймаючи відповідні знаки слов'янських звуків, розвинулась у глаголицю⁴⁴.

Такі докази підтверджують, що *Methodios*, „написаний хорватською народньою мовою“, існував у 8-ому віці. Шішічева думка, мовляв, такого грецького слова немає в грецьких словниках, ще не доказ, що воно не існувало⁴⁵. Від чого тоді походить ім'я Методій. Крім того, багато грецьких слів немає у словниках. Перекладаючи *Limonis* з хорватського тексту латинською мовою, Маруліч переклав це слово „Rationale“, якого теж нема в латинському словнику. Проте воно існувало в житті середньовіччя.

6

У 6-ій главі ототожнено готів зі слов'янами — „Готи, а вони ж і слов'яни“ — „Gothi qui et Sclavi“. Таке ототоження готів зі слов'янами дістало назву „готоманія“. Його походження літературне. Дуклянін пішов за візантійським звичаєм, який звав „варварські народи іменами тих племен, що жили на тій території в кля-

44. Думку, що в хорватів існувала глаголиця ще до місіонерської праці Св. Братів, заступали М. Гоцій (Michael Hocij, „Die westlichen Grundlagen des glagolitischen Alphabetes“, *Südostdeutsche Forschungen*, München 1940, Vol. IV, No. 3-4, стор. 33); В. Леттенбауер (Wilhelm Lettenbauer, „Zur Entstehung des glagolitischen Alphabetes“, *Slovo* br. 3 Zagreb, 1953, (35-50); М. Япунджіч (о. Marko Japundžić, „Hrvatska glagolica“. *Hrvatska revija*, Buenos Aires, prosinac 1963, sv. 4 (52), 469-491), і до деякої міри В. Штефаніч (Vjekoslav Štefanić, „Tisuću i sto godina od moravske misije“, *Slovo* 18-19, Zagreb 1963) та інші.

45. Мандіч, 185-186.

сичну добу⁴⁶. Втім, у ті давні часи візантійські хронікери хаотично ототожнювали різні народи.

Шішіч додає найдавніший слід ототожнення готів зі слов'янами в життєписі св. Дуйма, опікуна Спліту, за своїм походженням десь з 9-10-го в.⁴⁷ Збережену легенду про св. Дуйма літературно оформив, найпізніше в 10-ому віці, вчений Адам Парижанин⁴⁸. У зв'язку з цим Радойчич⁴⁹ вважає, що тільки тоді цей Адам Парижанин зробив це ототожнення у переробленому життєписі св. Дуйма за розумінням далматинських латинян в 11-ому в. Вони вважали, що „слов'яни теж такі самі єретики, якими були готи“ та що з того часу назва „гот“ стала синонімом не тільки єретика, але людей грубих і суворих. „У Дукляніна такий глузд назви ‘готи’ злучився з візантійською тенденцією...“ (*Slavia VIII*). Однак Шішіч сумнівається, чи чужинець, Адам Парижанин, міг сам від себе поставити знак рівняння між готами та слов'янами. Природніше здається, що таке було „у старих історіях“, як каже архидиякон Тома. Цей бо вважав готами хорватів, які прийняли християнство та слов'янське письмо від св. Методія і боролись за слов'янську літургію в римсько-кат. церквах⁵⁰. Далматинські латиняни називали глаголицю — „готською“, але мову — слов'янською. Без сумніву, що невизначна пам'ять про жорстоке панування арійських готів (493-536) залишила в далматинських латинян свої сліди про готів. Таке розуміння пробивається і в Дукляніна. Поки слов'яни були поганями, вони були готи, як це є в перших главах *Літопису*. Тоді, в ув'язненні Дукляніна, кат. священика, вони були дикі, грубі тощо. Коли ж прийняли християнство, стали слов'янами й, переважно, якимсь дивом, стали лагідні, добрі ітд.

Мандіч відзначає, що Шішіч докладно вияснив пи-

46. Мошін, 29.

47. Шішіч, 110-121.

48. Адам Парижанин, як подає сплітський архидиякон Тома, десь у першій половині 11-го в., по дорозі з Парижу до Атен, був у сплітського архієпископа Лаврентія (1060-1099), де на прохання архієпископа стилістично вдосконалив „Муки“ святих мучеників Дуйма й Анастасія.

49. Мошін, 29. Нікола Радойчич (1882-1964) — професор сербської та хорватської історії в Люблянському університеті (Словенія), візантиніст і спеціаліст у середньовіччі південнослов'янських народів.

50. Шішіч, 111.

тання готоманії. На його погляд, *Запис про готів* напевно називався, як і латинська назва цього *Запису* вказує, *Королівство хорватів* (слов'ян). Латиняни глузливо називали хорватів готами. Крім того, *Хорватська хроніка* виводить рід хорватів від готів⁵¹.

Словенський історик Й. Рус висунув гіпотезу про слов'янізацію готів і безперервність їхньої послів'янщеної династії⁵², але критика її не прийняла. Проте йому вдалось довести, що початкові Дуклянінові глави — це вирізок східноготської історії. Йордановим⁵³ трьом братам — Валамерові, Відемірові та Теодомірові — відповідають Дуклянінові брати — Брус, Тотіла й Остроіло; Теодемеровому синові Теодорикові відповідає Остроілів син Свевлад. Теж і бої Дуклянінових князів добре сходяться з боротьбою паннонських готів, а Русові пояснення деяких географічних назв вносять ясність у Дукляніна та в Йордана.

Пізніша лінгвістична критика дійшла до того самого висновку, що шість найстарших імен походять з якогось джерела про східних готів, звідки їх узяв Дуклянін. На думку Гавптмана⁵⁴, „хорватський готизм“ — це стилістичний засіб Дукляніна пов'язати дві частини літопису: готську, що кінчається Селіміром (гл. 4), і слов'янську (від гл. 5-ї) — з подіями 9-го в. Цей механічний зв'язок висловлений коротким реченням — „наповнив країну безліччю слов'ян“ (4-а гл.), — якому відповідає — „готи, вони ж і слов'яни“ (5-а гл.)

7

Різко оцінювали *Літопис попа Дукляніна*: від повного заперечення будь-якої його вартості аж до визнання його великої значущості. На думку Рачкого,

51. Мандіч, 462-463.
52. Мошін, 19-20. Jože Rus, *Kralji dinastije Svevladičev, najstarejši skupni vladarji Hrvatov in Srbov*, Ljubljana 1931, 454-614.
53. Jordanes, готський історик VI-го ст., походив з Мезії; у працях *De origine actibusque Getarum* і *De summa temporum vel origine actibusque gentis Romanorum* дає чимало вісток про слов'ян.
54. Ljudmil Hauptmann, *Nastavni vjesnik XLI*, 1933, (навчальний вісник). Гавптман (1884) — історик, професор університету в Любляні та в Загребі; його праця *Historia mundi* це історія всіх південних слов'ян у ранньому середньовіччі. Це найвизначніший південнослов'янський медієвіст після Рачкого.

який перший дав ґрунтовнішу студію *Літопису попа Дукляніна*, *Літопис* має незначну історичну вартість, а *Хорватська хроніка* — взагалі не має жодної вартости. Головним джерелом автора *Літопису* був народній переказ⁵⁵. Цю думку докладніш розвинув Ягіч. Він, наприклад, уважав, що *Літопис* посів „важливіше місце в історії самої літератури, а саме народньої поезії, як літературна пам'ятка, ніж як історичний документ“⁵⁶. К. Їречек в *Історії сербів* відзначає, що латинська мова першої частини (*Запис про ромів*) бідна. Зате друга частина, витяг з легенди про св. Владіміра, має кращу мову та найбільшу історичну вартість. Третя частина — це вже історія дуклянських володарів, заснована на казках і переказах. Автор *Літопису* не має відчуття виміру часу. У родоводі немає багатьох відомих імен, а в безлічі тих імен, що є в *Літописі*, немає відомих, що їх маємо в різних документах⁵⁷.

Шішіч насамперед підкреслює „великку подію, що дуклянський *Літопис* — це перший наш національний літературний твір, відповідно — поп Дуклянін це наш найстарший народній письменник... З цього погляду поруч попа Дукляніна може стояти єдино київський літописець, на декілька десятків років старший, Нестор (-1116 р.)“⁵⁸, бо всі інші літописці, як чеський Космас (1125 р.), чи польський Мартин Галь (12-ий в.), писали по-латинському. Далі, хоч *Літопис* як історичне джерело не має якоїсь важливости, він усе ж таки дише народнім духом, а його задум — дидактично-розваговий. Коли автор оповідає про давні часи (10-ий в.), тоді „цілком пускається на крила фантазії, не беручи на увагу часто, що правда, а що ні, либонь тому, що й сам цього не знав“⁵⁹. Втім, народні перекази переплутують і часи,

55. Шішіч, 33-35. Franjo Rački, "Ocjena Starijih izvora (джерел) za hrvatsku i srbsku poviest srednjega veka", *Književnik*, книжка 1, Загреб 1864, 199-227.

56. Шішіч, 35. Vatroslav Jagić, *Historija književnosti naroda hrvatskoga i srpskoga*, knj. prva. *Staro doba*, Zagreb 1867, 113-117.

57. Шішіч, 44-45. Константин Йосеф Їречек (1854-1918), чеський історик, який присвятив окрему увагу південним слов'янам. Його двотомову *Історію сербів* (*Geschichte der Serben*) переклав сербською мовою історик Йован Радоніч (1873-1956) і доповнив її, додавши основну Їречекову працю *Staat und Gesellschaft im mittelalterlichen Serbien*.

58. Шішіч, 164.

59. Шішіч, 165.

і людей. Тут напевно сплутано й колишнє римське царство, що його підбивали різні варварські народи, а між ними й готи; відомо було, що від цього царства, як воно пропало, відірвано Далмацію з Превалітаною, якою стали володіти нові господарі-володарі.

Одначе географічні назви мають ґрунт під собою. Адже видумані події мають відбуватися в реальному оточенні, щоб у них можна було повірити. Тим то *Літопис попа Дукляніна* у першій мірі важливе джерело для географічних назв 11-ого та 12-ого в. Ці назви майже цілком збігаються з назвами К. Багрянородного, а теж і з іншими документами. Крім того, поп Дуклянін дає картину внутрішнього життя Дуклі. Це цінне й єдине джерело тодішнього життя-буття (державний лад, принцип легітимізму, роля народу, збори-віча тощо).

Великим недоліком *Літопису* — „брак будь-якої хронологічної опори“⁶⁰. Ніде в ньому не позначено ні одного року. Треба визначувати, де це можливо, дати іншими джерелами. Загально всі ці роки й місяці панування поодиноких володарів — це „звичайні вигадки, і через те *Літопис попа Дукляніна* має характер твору, складеного без будь-якої опори для аналітичних та історичних дат“⁶¹.

Вкінці Шішіч робить такий висновок: „Якщо поп Дуклянін і не посідає видатнішого місця як письменник і не править за історичне джерело, проте не можемо не взяти до уваги, що він не тільки на ш, але справді наш найстарший відомий письменник“⁶².

Про *Хорватську хроніку* Мошін говорить, що вона, хоч і не має історичної вартости, то все ж таки має вартість для хорватської історії (вістки про останнього хорватського короля Звоніміра). Також має значення „для вивчення основного тексту *Літопису*, а зокрема того, що стосується реконструкції тексту та транскрипції особистих і географічних імен“⁶³.

Різні дослідники оцінювали *Літопис попа Дукляніна* більш-менш однаково. Вирізняється в оцінці *Хорватської хроніки (Королівства хорватів)* Мандіч. Ця

60. Шішіч, 179-180.

61. Там же, 182.

62. Там же, 184.

63. Мошін, 17.

хроніка, на його погляд, — принагідний твір, і тому написаний швидко, поверхово та скупю. Це початки державного життя хорватів після приходу над Адріатику. „Хоч має недокладну основу чи інші недоліки, усе ж таки *Королівство хорватів* має велику історичну вартість у своїй давності та в збереженні витягів зі старих хорватських джерел“⁶⁴.

Мандіч вважає *Королівство хорватів* „найдавнішим з усіх старих літописів“ — від нашого Нестора, від чеського Космаса та польського Галя. Він заступає погляд, що *Хорватська хроніка* написана в 11-ому в., але перед 1089 р. Своє твердження автор виводить з того, що в 9-ій главі *Хорватської хроніки* немає згадки про барську архієпископію, ані про єпископії (суфраганства) барської митрополії, має натомість це *Літопис попа Дукляніна*. Це сталося уже за папи Климента III Віберта (1089 р.), а потім за Каліста II (1124 р.) Таким чином, якщо прийняти, що *Літопис попа Дукляніна* це переклад з *Хорватської хроніки*, то можна дійти до такої дати на основі дат і комбінацій тогочасних історичних подій.

Мандіч не погоджується з тим, що автор хроніки мав на оці церковні справи — боротьбу за відновлення дуклянсько-барської митрополії. Коли б ішло про церковні справи, то автор написав би свою хроніку латинською мовою, а не хорватською⁶⁵.

8

Як уже згадано, український переклад зроблено за ювілейним виданням *Літопису попа Дукляніна* у виданні Матіці хорватської з хорватського літературного перекладу з латинської мови. При цьому взято до уваги деякі виправлення в хорватському перекладі, що їх зробив хорватський латиніст Велько Гортан⁶⁶. Усі примітки (тільки вибрані) до *Літопису* — Мошінові, а перекладачеві примітки позначені ініціалами (ai).

Літопис, а зокрема *Хорватську хроніку*, написано

64. Мандіч, 469.

65. Там же, 464.

66. Veljko Gortan, "Osvrt na prijevod Ljetopisa popa Dukljanina", *Živa antika*, I, 1, 148-152. (Велько Гортан, „Завваги до перекладу Літопису попа Дукляніна“).

народньо-оповідним стилем з його типовою буквою „і“. Майже кожне речення починається з „і“, що його в українському перекладі переважно збережено (і, й, та). Збережено теж і ту хорватську лексику, яка тотожна з українською — пристати-погодитись, збутися-статися, неправди-кривди ітд. До українського перекладу свідомо введено деякі наші старовинні слова, як господин-пан, вуй-дядько, город-місто, дань-данина, брань-війна, битва тощо.

Для ясности тексту треба було місцями доповнити текст чи то з інших редакцій *Limonicu*, чи то з логічних міркувань. Усі ці доповнення відмічено в квадратних дужках []. В округлих дужках () подані курсивом уточнення теперішніх місцевостей або імен. У перекладі збережено імена оригіналу, бо вони дають своєрідний яскравий південнослов'янський кольорит.

У примітках до *Limonicu* подано скорочено: Латинський текст — Л, Хорватська хроніка — Х, Орбініїв італійський переклад — О, Марулічів латинський переклад Хорватської хроніки — М, Шішічеві пояснення — Ш.

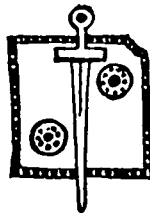
У процесі праці над перекладом послужили своїми порадами та матеріалами такі особи: проф. д-р К. Біда, Оттавський університет, проф. С. Крешіч, Оттавський університет, проф. М. Бошняк, Констанц, Західня Німеччина, та проф. д-р В. Грубішіч, Торонто. За їхню допомогу перекладач від щирого серця їм дякує.

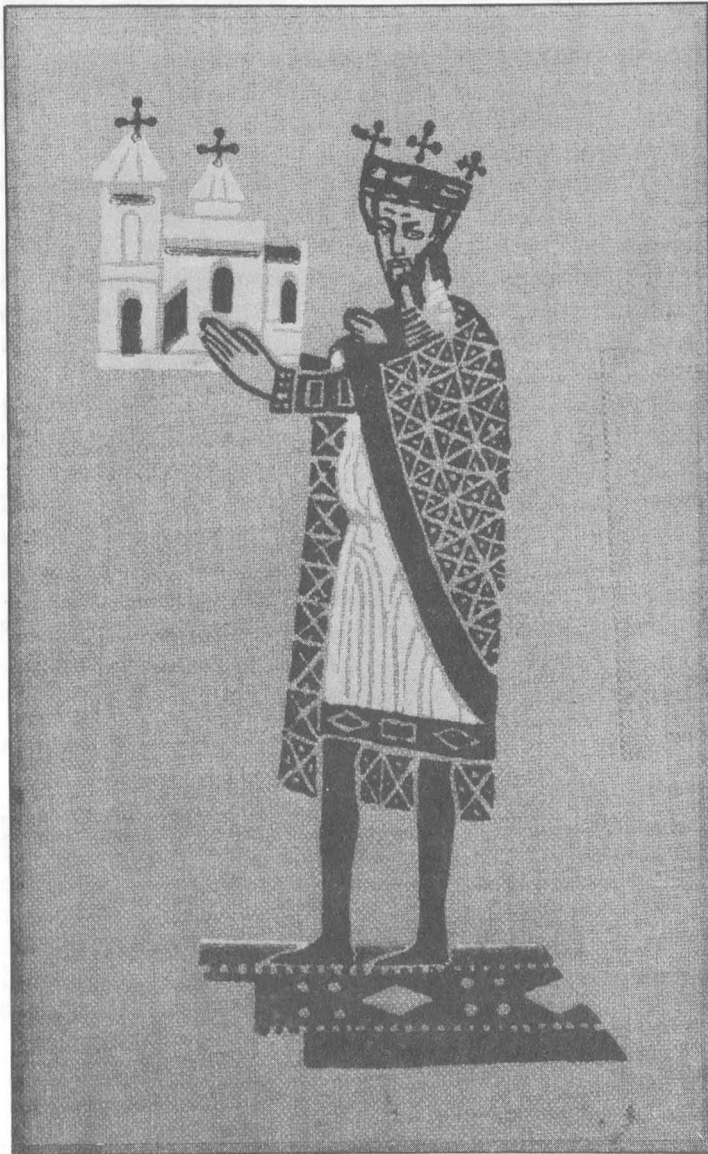
Перекладач.

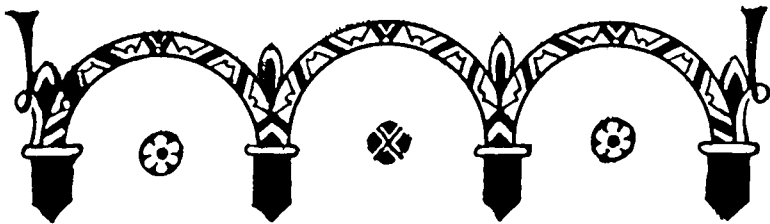
Примітка

Географічну карту Дуклянінових дій взято з Шішічевої книжки, цитованої у „Вступі“.

Деякі заставки (відбиті тільки в чорному кольорі, оригінальні — кольорові) взяті з ювілейного видання *Limonicu* пона Дукляніна. Їх виконав видатний хорватський мистець-академік проф. Любо Бабіч.

Автор до читача¹

Попросили ви, у Христі улюблені браття та чесні отці святої архієпископської столиці Дуклянської Церкви, як і численні старші, а найбільше молодь нашого міста [Бару], яка насолоджується — як це буває у молодих людей — не тільки як слухає або читає про війни, але теж як бере участь у них, щоб я переклав зі слов'янської мови латинською запис про готів, що по-латинському називається *Regnum Sclavorum*, де описані всі їхні діла та війни, хоч я [оцією працею] обтяжив свою старість. Усе ж таки я потрудився, примушений братньою любов'ю, уволити вашу волю. Та нехай ніхто з читачів не подумає, що я щось інше написав, аніж те, що я [читав]² і чув, як наші батьки та літні люди розказували як чисту правду.

І. У той час, як у городі Константинополі (*Царгороді*) володарював цар Анастасій, що опоганив себе та багато інших Евтихієвою³ ерессю, а на престолі римському сидів папа Геласій — у той час уславився в Італії [великою святістю] Герман, [капуанський]⁴ єпископ, і Сабін єпископ канусинської столиці, і чесний муж Бе-

1. Хорватська редакція (X), замість вступу, має інвокацію: „В ім'я Бога всемогучого творця неба й землі“.
2. Додано за Орбінієм (O).
3. Евтихій, архимандрит царгородського монастиря, відстоював думку, що в Христі є тільки одна природа — божа та що навіть Його тіло істотно різниться від людського. Евтихієва наука була засуджена (448 р. і 451 р.) (ai).
4. У квадратних дужках додано за O.

недикт з гір Кассіна⁵ — з'явився з північних сторін на-род, званий готами⁶; був це дикий і неприборканий на-род, на чолі якого були три брати, сини короля Све-влада⁷, а імена їм були такі: першому — Брус, другому — Тотіла, а третьому — Остроіло⁸.

II. Так то Брус, що був найстарший, засів після батькової смерти на престолі й володів після нього в рідному краї. Тотіла ж та Остроіло, щоб здобути слави, зібрали, з доручення та волі найстаршого брата, дуже велике й сильне військо та вийшли зі свого краю й, прибувши до провінції Паннонії, перемогли її та вій-ною її підбили. Потім прибули з силою силенною у Темплану.⁹

Тоді король далматинців, що стояв двором у вели-кому та славному городі Салоні (*Соліні*), послав до ко-роля провінції Істри посланців і листа; нехай він збере військо, щоб разом вийти цим на зустріч і боронитися. Отож обидва зібрали військо у своєму народі та вийшли проти готів. І так прибувши сюди, стали табором по-близу від них. Тоді вісім день, бо були близько табір до табору, люди у зброї звідси й звідти наступали та тут і

5. Шішіч (Ш) вважає інтерполяцією вістки про Евтихієву ересь, про єписко-пів Германа Капуанського та Сабіна Канусінського, як і про св. Бенедик-та. Н. Радойчіч вважає цей висновок необґрунтованим. Отож літопи-сець сам міг узяти наведені дані з життя св. Бенедикта, яким користувався. Усі наведені історичні особи належать до кінця V-ого віку та початку VI-ого; цар Анастасій рр. 491-518, св. Бенедикт народився приблизно 480 р., опат 529 до прибіл. 543 р. Видно, що автор не мав під рукою до-кладних хронологічних даних, тим то навів усі ці особи як сучасників з якогось твору про готів, де нема хронології, а це якраз життя св. Бенедик-та, звідки взяті пізніші вістки про смерть Тотіли, згідні з пророцтвом св. Бенедикта.
6. Ш вважає, що літописець мав тут перед очима прорив готів в Італію та Далмацію 490-493 року й він помішав це з якимсь неясним переказом про готсько-візантійську війну.
7. Латинська редакція (Л) — Senuladi, X — Свіхолада. Деякі (Ш, О і Й. Рус) вважають перекладом германського імени Theodorik, а А. Маєр слушно вказує на руську паралелю — Всеволод.
8. Рус вказує на ім'я Ostrogothi; Маєр — германську паралелю Ostrwilja, як і на деякі слов'янські, але все ж таки прихилиється до германського похо-дження.
9. X має — у Терновіну. Ш каже, що Темплана не означає нічого й тому ви-правляє на „Тевтонію“, покликаючись на дані Томи архидиякона, що готи з Тотілею прийшли на Балкани „de partibus Teutonie et Polonie“, а теж і на те, що в XII-XIII в. Тевтонією звалася не тільки Німеччина, але й Карин-тія зі Стирією, як частини Німеччини вздовж хорватського кордону (Ш стор. 422-423).

там тяжко одні одних ранили та вбивали. А восьмого дня вийшли озброєні всі з того й того боку, християни й погани, і вчинилась велика брань з третьої години дня до надвечір'я. І з божого рішення, якому ніхто не відважується дорікати, що так чинить, бо може християни ховали в собі якийсь великий гріх, жорстокі готи здобули перемогу; впала одна частина християн і вбито короля Істри, і багато тисяч згинуло від вістря меча або поведено їх у полон. Все ж таки врятувався король далматинців з дуже малою горсткою воїнів і втік до свого городу Салоні¹⁰.

Після того, як військо Тотіли та його брата Остроіла було велике й народ розмножився, порадившись зі своїми вельможами, вони поділили військо. І пройшовши зі своїм військом Істру й Аквілею, Тотіла пішов до Італії¹¹, там зводив численні та великі бої, спустошив і спалив численні околиці й міста. Коли звідси вдарив на острів Сіцилію, незабаром умер, як йому віщував був слуга божий св. Бенедикт¹².

Остроіло ж, його брат, увійшов зі своїм військом у провінцію Іллірію¹³ і, тому що нікому було ставити йому опір, після кривавих воєн здобув цілу Далмацію й надморські околиці, аж поки не дійшов до області Превалітани¹⁴, де й осів. Тоді, затримавши при собі трохи війська, послав свого сина Свевлада, щоб він підбив околиці з того боку гір. Тим часом цар города Константинополя зібрав військо й послав його проти Остроіла, бо звідав був, що він затримався з малим військом в області в Превалітані. І тоді, як прибули ті, що їх послав

10. У X описано ширше.

11. X додає дату 378-ий рік, що Ш вважає інтерполяцією.

12. Цей додаток узятий з життя св. Бенедикта, що Ш визначає як інтерполяцію.

13. X — „узяв королівство від Іллірії, тобто всю землю, що є з того боку Валдемії аж до Полонії“. Ш вважає, що Валдемія це помилка, повинно бути Валдевін — Вінодол (тодішня південнозахідня погранична область хорватського королівства — ай). X додала це за третьою главою латинського тексту. Полонія, за Ш, це Аполонія, середньовічна Поліна, поблизу Валони, яку глосар уявляв собі коло Драча (Ш, стор. 423-424).

14. Римська провінція Prevalis або Prevalitana, заснована під кінець III-ого в. в Горішній Далмації, з містами Доклеєю (Дукля) і Скодром (Скадар). Це ім'я, як символ Горішньої Далмації, довго вживалось, найбільш у церковних пам'ятках. X не згадує Превалітани, але широко говорить про пробій у Боснію та Далмацію і зруйнування надморських міст Далми, Наруну, Соліну та Скардону.

цар, знайшли, як було сказано, Остроіла з малим військом. Та все таки він приготувався до бою, бо був муж хороброго духа. А коли зчинився бій, Остроіло впав і був убитий, а його люд кинувся навтіки. Царські люди побрали добичу та вернулись у свою країну.

III. Коли почув його син, Свеллад, про батькову смерть, прибувши щомога швидше з думкою, що застане царське військо, щоб помстити батькову смерть, але не застав анікогісенько. Нарешті він узяв королівство та володів замість батька, та й народив сина, якого назвав Селеміром¹⁵. Були ж границі його королівства від Валдевіна до Полонії, обіймаючи як надморські так і загірні області. Чинячи численні беззаконня та переслідуючи християн, що жили в надморських містах, умер він на дванадцятому році свого панування.

IV. Наступником на престолі став його син Селемір; він, хоч поганин і варвар, все ж таки був з усіма в мирі й усіх християн любив і ніяк їх не переслідував. Також склав з ними договір, і вони платили йому дань. Наповнив [країну]¹⁶ безліччю слов'ян, і країна у той час жила в мирі. І народив сина, якому дав ім'я Владін¹⁷. Він умер на двадцять першому році свого королювання.

V. Його син Владін перейняв королівство своїх предків. І народив сина, якому дав ім'я Ратімір¹⁸; цей вже змалку був дуже суворий і зарозумілий.

Тим часом за Владінового володіння здвигнулось безліч народу з-над річки Волги¹⁹, від якої прийняли

15. X — Сілімір; Латинська (Л) — Syllimirum; Маруліч (М) — Similer. Ш виправляє за Орбінієм: Рус думає, що це ім'я слов'янського походження але Маєр слушно наводить герм. паралелі: Silo, Silarius і припускає, що це готське ім'я — Selimereis, пізніше Silimiri.

16. За О додав Ш. X має таке: „наповнив землю хорватську“.

17. Л — Vladinum; X — Бладін; Ш виправляє за О — (Владан) і ставить питання, чи часом в імені Владіна не захований слід сербського архонта Властіміра з половини IX в. (стор. 425); Маєр звертає увагу на можливу германську етимологію супроти Baldin, Bald(w)ini, гот. Balthwini.

18. Л — Ratomirum; O — Radmir; Ш виправляє за X. Хоч Маєр уважає це слов'янським ім'ям, звертає увагу на нім. Ratmar, гот. Radamereis, пізніш Ridomiri.

19. X — Велія, Рус ототожнює з річкою Боля-Воля-Велія (Сана) і вважає, що дані п'ятої глави відбивають вістки про перемогу готів над скірімами та субеями прибіл. 469 р. (Йордан, гл. 591) та пов'язує з вістками про місто Baloie. Медіні вважає Велію та Сенобуію іменами, викривленими переписуванням, і гадає, що хорватська редакція знала дещо про блукання болгарів перед переселенням на Балкани.

теж ім'я; від імени річки Волги саме й зветься до сьогоднішнього дня вулгарами. Вони прибули з жінками, синами й дочками та з цілим багатством, і дуже великим, в область Сілодуксію²⁰. На чолі в них був якийсь на ім'я Кріс²¹, якого називали своєю мовою „каган“, що значить у нашій мові „цар“²². Під ним було дев'ять князів, що управляли народом і його судили, бо він був дуже численний. Отже, вдаривши на Сілодуксію, здо-

20. Ш каже, що Sylloduxia цілковито неясне слово, але без сумніву має означати Мезію. Якщо можна вірити новим філологічним комбінаціям, що Мезія це лісистий край, тоді можна б першу половину слова зв'язати з грецьким словом *ксилон* — дерево, а друга половина слова мала б бути латинського походження. X — Селовуія, а далі Следусія; в M — regio Sinbagiorum і пізніше Seleucia.
21. Л — Kris; O — Chris; X — „кого звали їхньою мовою баре“; M — *dux erat nomine Barris*. Ш — „очевидно викривлене; по-моєму, замість „Борис“.
22. Ш каже, що це очевидна глоса якогось далматинського римлянина ще з XIII-ого в., бо знає її хорватський перекладач (стор. 425). Здається, що ця думка неправдоподібна. Трудно собі уявити, щоб у XIII-ому віці хтось давав глосу до орієнтального титулу кагана, коли він був добре відомий у православних слов'ян у XII в. Він у хозарів визначав верховного володаря й у такому розумінні позичили собі його й деякі інші народи, що були у взаєминах з хозарами, або колись підлягали їхній владі. Так то цар Людовик II, 871 року, в листуванні з царем Василієм Македонським, у зв'язку з питанням про царський титул, каже, що кагана мають володарі аварів, хозарів і норманів (*chaganum vero non praefatum Avaram, non Cazarum, aut Nortmanorum nuncipari reperimus. Chron. V. ed Pertz, 523 p.*) Бертинські аннали під р. 839 описують прибуття групи шведських росів з Царгороду в Інґелсгайм (*Ingelsheim*), (*Rhos... gentis esses Sueonum*), які називають свого володаря каганом (*rex illorum chaganum vocabulo*); арабське джерело з першої половини IX в., яким користувались Ібн Ростех і Гардіці, каже, що русичі мають царя, який зветься „хакан-рос“. В XI в. руський митрополит Іларіон у славнозвісному „Слові о законі і благодаті“ називає руських володарів св. Володимира та Ярослава Мудрого каганями. Врешті й „Слово о полку Ігоревім“ (XII в.) теж уживає титул кагана. Відомо, що Іларіонове „Слово“ дісталось до сербів і відбилося на одному житті Стефана Немані, та й титул кагана, звичайний в XI-XII в. на Русі, міг бути відомий у той час і на Балканах, а у болгарів і поготів. Звісно, що в старовинній історії болгарів існував подібний титул „каухан“, що його мав регент і найбільший двірський вельможа (див. стаття Нікова „Кавхан Ісбул“ у збірнику Златарського 1925 року). Імовірно, що Дуклянин покористувався якимсь джерелом про болгарів з давніх часів, де згаданий цей титул і його витлумачив так, як його пояснювано за його часу в русинів, а ймовірно теж і в інших древніх слов'ян. Вислів „баре“ в хорватському варіанті Ш зв'язує з рос. „барин“ — боярин [В російській мові є слово „барин“, „баре“, „бары“ = боярин (див. В. Даль. *Толковный словарь*), на що покликається Шішіч. Проте, пов'язувати його з рос. „баре“ в ті часи, коли постала *Хорватська хроніка*, нема підстави. Скоріше його взято з ближчих джерел, либонь болгарських, бо слово „боярин“ — „у болгар воно відоме ще у VIII ст.“ (див. П. Ковалів, *Лексичний фонд літературної мови квітського періоду X-XIV ст.*, т. I, стор. 298, а теж т. II, стор. 155-156)] (ai).

були її. Потім, непереможні, захопили цілу Македонію, далі всю область латинів, що в той час звались римляни, а тепер називаються моровлахи, тобто — чорні латиняни²³: Ба навіть цар [константинопольський]²⁴, тому що вів з ними численні війни, сидючи на своєму престолі, а не змігши їх ні в одному бою перемогти, послав і склав з ними мир. Обидва народи стали один одного дуже любити, тобто готи, а вони ж і слов'яни²⁵, і вулгари, а найбільш тому, що обидва народи були погани та що мали ту саму мову. Незабаром вулгари, тепер уже забезпечені з усіх сторін, збудували собі хутори та села²⁶ і залюднили зайняту країну аж до наших днів.

VI. У той час умер Владін, і його наступником став його син Ратімір²⁷, що змалку був ворогом християнського імени, і почав надміру переслідувати християн, і хотів затерти їхнє ім'я в країні свого королівства, та й зруйнував численні їхні городи й місця, а деяких пощадив, накинувши їм неволю. Та християни, бачачи, що попали у велику неволю та переслідування, стали збиратись по гірських верховинах і, відповідно до спромоги, будувати принагідні укріплення, городи та будівлі, щоб таким чином видобутися з-під його руки, аж поки Господь не завітає до них і їх визволить.

VII. Коли вмер і Ратімір, після нього володіли з його коліна чотири нікчемні королі, щоправда не в той самий час, але один за одним, кожний у свій час; за їх-

23. X не має „моровлахи“; Ш цитує думку Іречека про особливе значення вістки, що волохів ототожнено з латинянами та що в XII віці в Сербії їх уважали потомками римлян (стор. 425).
24. Ш подає за О — *l'imperatore di Constantinopoli*; X має тільки „цїсар“, але M — *Romanorum imperator*.
25. Ототожнювання готів зі слов'янами в часах Дукляніна це звичайне явище. Далматинські латиняни, наприклад, називали тих хорватів, що боролись за слов'янську літургію в церкві, готами. Навіть сплітський синод 1060 р. ствердив, що глаголиця це „готські письмени“, що „їх винайшов якийсь еретик Методій“ (Ш. стор. 111). У Ш є докладніше про так зв. готоманію, стор. 113-121 — (ai).
26. Л — *villas et vicos*; О — *castelli et ville*; X — села й садиби. Під *villas* треба розуміти окремі посілости (садиби визначних вождів — „двори“) напроти сіл, де жили родові спілки (пор. „*villas*“ на заході).
27. Див. як під 18. На думку Ш, це „ймовірно вигадане ім'я короля Ратіміра, а в усякому разі не відоме. Паннонсько-хорватського князя цього імени, який жив десь 829-838 р., не можна брати до уваги, бо поп Дуклянін узагалі ніде й ніколи не бере на увагу паннонсько-хорватської сторони“, стор. 426).

нього часу християни завжди зазнавали переслідувань²⁸. А що вони були ворогами та гонителями християн, думаємо, було б надто довго розказувати про їхні злі діла й життя, бо ми спішимо дійти до кращих і приємніших справ. Одначе за їхнього часу численні християни з надморських і загірних земель, щоб не опоганюватись їхніми нищими звичаями, день-у-день тікали, з усіх сторін приставали до тих, що жили в горах і по природних укріпленнях, бажаючи скоріше з ними терпіти переслідування й біду, аби не спасти свою душу, аніж короткий час зазнавати втіхи з невірними та в їхньому товаристві погубити душу.

VIII. Після смерти чотирьох нікчемних королів народився з їхнього роду якийсь Светімір²⁹, який, перейнявши королівство, перестав переслідувати християн.

За його часу неначе троянда розцвівся якийсь філософ на ім'я Костянтин з городу Тессалоніки, син якогось патриція Лева, людина в усьому надзвичайно свята і з ранньої молодости глибоко освічена у святих книгах. Цей святий муж, спонуканий святим Духом, покинув свій город Тессалоніки та прибув в хозарську землю, де багато днів дискутував з більшим числом філософів, яких перемиг і навернув своєю наукою та проповідуванням усю хозарську країну на віру Ісуса Христа, і всіх охрищено в ім'я Отця, і Сина, і святого Духа. Потім навернув увесь болгарський народ і їх теж так само охрищено у вірі св. Тройці³⁰.

28. Згідно з Ш те, що в VI і VII главі сказано про переслідування християн від поганських зайшлих слов'ян (буцим то готів), це історична правда, тому й Ш думає, що це взято з якогось давнього запису.
29. Л — на обох місцях подає Zaunimirus, а на початку IX глави — Saramirus; X — Satimirus; M — Satimerus. Маєр гадає, що це ймовірно слов'янське ім'я як і Будімір, хоч можна його пояснити теж і як германські слова Swinthimeris і Baudimeris.
30. Ш уважає вістки про хрищення болгарів пізнішою глоскою, бо в Костянтиновому паннонському житті нема цієї згадки. Вперше вона згадана в чеській легенді про св. Людмилу, що постала десь перед кінцем XIII в. Ця згадка здається певною, бо: 1) її подибуємо не тільки в латинській, але й хорватській редакції, як теж і в Орбінія, тож проти того ця глоса мусила б повиятись у тексті дуже рано; 2) немає інших вісток про вплив Людмилиної легенди на Дуклянінів текст. Тим то ймовірніше припустити, що існувало якесь джерело й у XII в. про Костянтинову місію в болгарів, яке відбилось і на Дуклянінові, і на чеській легенді, і на пізніших легендах балканського походження. (Див. Илинский, Опыт Кир.-мэф. библиографии, 70-71, і Попруженко та Романський, 57-58).

IX. Тим часом умер король Светомір, і його син на ім'я Светопелек перебрав королівство³¹. За володіння цього короля папа Степан³² послав листа всечесному Костянтиніві-вчителю, взиваючи його до себе. Він бо був чув про нього, що своїм проповідуванням навертав він багаточисленний народ, і ради того (папа)* бажав його бачити. І таким чином Костянтин, вельми святий муж, настановив священиків і, склавши письмо для слов'янської мови, переклав Христову євангелію та псалтир і всі святі книги старого й нового завіту з грецької мови слов'янською, а теж для них і літургію, пристосувавши їм за грецьким чином³³, утвердивши їх у вірі Христовій і попросившись з усіма, що їх навернув на Христову віру, поспішив за апостольським велінням у дорогу до Риму. Коли проходив королівством короля Светопелека, цей його прийняв з почеснями. Тоді муж божий Костянтин, якому потім папа Степан, як його настановив ченцем³⁴, надав ім'я Кирило, став проповідувати Христову євангелію та віру святої Тройці. Після

31. Л — Sfetopelek; О — Suetopelek; X має: Будімір Светог-пука. На основі хорватської редакції та маргінальної записки в Орбінія (але чи це якраз його записка?), що цей володар спочатку звався Будімір і що на хрищенні дістав ім'я Светоплук, Ш (стор. 135-136) робить висновок, що в Дукляні-новому тексті насамперед було ім'я Будіміра та що його потім якийсь глосар змінив на Светоплук під впливом Паннонської легенди про св. Методія, де Светоплук названий „слов'янським князем“. В ті бо часи отожднювання хорватів і сербів зі слов'янами було досить узвичаєне. На основі того, що Л і О однаково всюди наводять тільки ім'я Светоплук, а в X існує плутанина в іменах Будіміра та Светог-пука, а, крім того, хорватські джерела не знають короля Будіміра, зокрема короля першого законодавця**, то трудно прийняти Шішечеву поправку. Треба залишитись при імені Светопелек, що становить докладну латинську транскрипцію слов'янської форми Светопълкъ. При цьому треба допустити імовірність, що наведене ім'я увійшло в текст під впливом Паннонської легенди та що під ним може ховатися спомин про якусь іншу з видатних історичних постатей тієї доби.
32. Ш уважає ім'я папи Степана вставленою глоскою. Папа Степан IV — 816-817; Степан V — 885-891; Степан VI — 896-897.
33. У хорватському тексті є мова про хорватську книгу та переклад „з грецької мови книгу хорватську“, але пропущено „за грецьким чином“ (more Graecorum).
34. Ш визначає як глосу вістку в X про папський заклик Костянтина та настановлення його ченцем.

* Вставка перекладача.

** Про існування короля Будіміра пише д-р Домінік Мандіч у згаданій праці *Rasprave i prilozzi* (дивись: „Вступ“, 1) (ai).

того, як він проповідував, король Светопелек увірував у Христа й охрестився з усім своїм королівством і став правовірним та праведним поклонником святої Тройці. Потому блаженний муж залишився декілька днів з королем, укріпив його у вірі та в Христовій науці і, попросившись з усіма християнами, вирушив до Риму.

Тоді настала велика радість, і християни зійшли з гір і зі сховищ, куди були розбіглися, і почали хвалити та прославляти ім'я Господа, що спасає тих, хто на нього надіється. Отоді король Светопелек велів християнам, що говорили латинською мовою, вертатись у свої сторони й відновляти міста та поселення, що їх колись зруйнували були погани. Король теж хотів, щоб за його часу оживити спогади й визначили межі та границі всіх областей і округ його королівства, щоб кожна область і кожна округа знали та розпізнавали свої межі та границі. Тож зібрав усіх мудреців свого королівства й говорив їм про це питання, але тоді не знайшовся ніхто, хто б міг дати королеві в цій справі певну відповідь. Тоді король, користуючись розсудливим рішенням, послав мудрих і благородних мужів як послів до всечесного й апостольського мужа, до папи Степана, та до царя Царгороду, до Михайла³⁵, прохаючи та добиваючись, щоб зволили послати йому мудрими мужами давні грамоти³⁶, де є списані межі та границі областей і округ або країв. Коли королівські посланці прибули до Риму та переказали папі Степанові королівські слова, преподобний папа вельми зрадів, а найбільш тому, що мав нагоду вислати мудрих людей, які утверджуватимуть у вірі ще молоденького та кволого короля, як і його народ, і кормитимуть небесним хлібом та словом життя. Отож послав свого вікарія, на ім'я Гонорій, свя-

35. Цар Михайло III (842-867) — сучасник св. Кирила. Ш уважає ім'я царя Михайла глосою.

36. Л — *antiqua privilegia*. Вислів *privilegium*, як і візантійський вислів „хрисобуллон“, що у візантійців означав тільки царську врочисту грамоту, вживається у значенні грамоти та документу взагалі. Цитуючи в реконструкції візантійського документу з описом меж усіх областей та округ, автор XII-ого віку правдоподібно мав на думці акти, подібні до земельних кадастрів, що були відомі на східній візантійській території в драчській темі, а може були подібні й до деяких мирових договорів між Візантією та слов'янськими князями з давніх часів і могли зберігатись у Візантії.

щеника, кардинала святої римської Церкви³⁷, якому водночас дав власть зв'язати й розв'язати, викоренити й зруйнувати, будувати й поселяти, як це велить звичай, коли римський престол посилає в різні сторони світу послів або вікаріїв. З ними ж послав двох інших кардиналів. Наказав йому, щоб з собою взяв і єпископів, які народові, слабкому у вірі, висвячуватимуть єпископів або посвячуватимуть церкви та щодня сіятимуть слово життя в їхніх серцях.

Отож прибувши, кардинали й єпископи найшли короля в полі на Далмі³⁸, і він їх прийняв з великими почеснями та шанобою. Тоді король наказав, щоб на тому самому полі на Далмі зібрались усі народи його землі та королівства. За той час, поки народ збирався, прибули благородні та мудрі послы, Лев та Йван, що їх послав цар Михайло³⁹, а з ними інші мудрі люди, яких король і кардинали зустріли з шанобою. Отже, так то зібрались усі: як ті, хто говорив латинською, так і ті, хто говорив слов'янською мовою. З доручення апостольського вікарія Гонорія та християнського короля Светопелека, вони відбули збір протягом 12-ти днів, на якому вісім день обмінювались думками про закон Божий і святе письмо, як теж і про церковний устрій. Останні чотири дні розмірковано питання про королівську владу, про банів, жупанів і сотників⁴⁰ та королівське становище. На цьому зборі прочитано всьому народові давні грамоти, і латинські, і грецькі, послані від апостольської сто-

37. X не подає імені Гонорія, і тому Ш вважає це за пізнішу глосу, посталу під впливом вісток архидиякона Томи про коронування Степана Первов'єнчаного короною, даною папою Гонорієм, бо ніде не міг найти вістки про будь-якого кардинала або члена папської конгрегації з таким ім'ям (стор. 429-460). Природніше Чрнчічеве припущення, що слід імені Гонорія є у хорватській редакції у вислові: „одного кардинала — імовірніше прочитано замість *Honogium* — *unum*.”

38. Л і О — Далма; X — „на горах, де здійснюється Хлівай“; М — *in campo qui Clivna appellatur*. Усі ототожнюють з Дувном, тим часом як Барада зв'язує ім'я Далма з Омішем. Оміш — це філологічна деривація від старшого *Delmis, Dalma* (“*Topografija Porfirogenitove Paganije*”, *Starohrvatska prosvjeta*, Nova serija II, 1928, 47).

39. X не подає імені візантійських послів, то Ш їх вважає вставками (глосою). Все ж таки Єліч намагався ототожнити візантійських послів Лева й Івана з візантійськими службовцями в Далмації в другій половині XI в. з протоспатаром і капітаном Левом з рр. 1067 і 1069, і зі спатарокандидатом Іваном з 1076 р.

40. Ш пропускає це речення як глосу, бо його немає в X.

лиці та царя, про розподіл областей, округ і земель, як це їх древні царі записали та розпорядили. І був задоволений король, і весь народ. Після закінчення збору двадцятого дня був укоронований король рукою вікарія Гонорія, і кардиналів, і єпископів, а вкоронований був за звичаєм римських королів⁴¹; і настала велика радість у народі та в цілому його королівстві.

Потім король казав висвятити архієпископів, одного в Солуні, а другого в Доклеї. Так само висвячено й багато єпископів, а також посвячено церкви, що були зруйновані, та інші, що були осквернені, наново здвигнено й посвячено. Також велів король, щоб ніхто не перешкодив у будь-чому будь-якій церкві, або щоб мав якусь силу чи владу над якоюсь церквою, крім самого архієпископа чи єпископа, під чиєю є правовою владою та церква; хто б інакше вчинив, провинився б проти королівської корони.

Опісля, відповідно до змісту грамот, що їх прочитано перед народом, [король]* написав грамоти, поділив області й округи свого королівства й їхні межі та границі ось так: за течією річок, що пливають з гір і впадають у море на південь, назвав Прімор'є; річки ж, що течуть з гір на північ і вливаються у велику річку Дунай, назвав Сербією. Потім розділив Прімор'є на дві області: від місця Далми, де тоді перебував король і відбув збір, до Валдевіна назвав Білою Хорватією, яка називається і Нижньою Далмацією; для цієї Нижньої Далмації, в порозумінні з папою Степаном і його посланцями, зробив салонську церкву митрополією, під

41. Вістку про коронування рукою вікарія Гонорія III вважає глосую, зробленою під впливом згаданої вістки про коронування Степана Первов'єнчаного короною, яку послав папа Гонорій. За Ш — *coronatus more Rotholomugi regum* — явно неможливе речення перед XII-им віком. Це стосується тільки коронування німецьких володарів на римських царів, а трудно зв'язати папа Дуклянїна будь-як із західноримським "*ordo coronationis*" (стор. 428-431). Все ж таки треба завважити, що коронування римських королів відоме після падіння Карла Дебелого 888 року, коли то за римський престол боролися різні претенденти, родичі Каролінгів. Отже й у XI-ому віці поодинокі німецькі володарі, перед коронуванням на царя, коронувалися короною Італії (напр., Генрик II 1004 р.). А що Дукля була в постійному зв'язку з Римом, і то з другої половини XI в., то якраз у питанні королівської корони подану Дуклянїнову вістку не конче треба пояснювати як глосу.

* Вставка перекладача.

управу якої підпорядкував оці церкви⁴²: Спліт, Трогір, Скрадін, Араузону, а це теперішня твердиня Ядра (*Задар*), Нін⁴³, Раб, Осор, Веґлу (*Крк*) та Епідавр, що тепер називається Рагузій (*Дубровнік*). Так само від цього самого місця Далми до городу Бамбалони, що тепер називається Дірахій (*Драч*), назвав Червоною Хорватією, що зветься й Горнішньою Далмацією. І так, як для Нижньої Далмації вчинено салонську церкву митрополією, для Горішньої, за давнім правом, дуклянську церкву зробили митрополією, під управу якої підпорядкували оці церкви: Антібар (*Бар*), Будву, Котор, Улцінь, Свач, Скадар, Дриваст, Пулат, Сербію, Боснію, Трібуню, Захумле⁴⁴. Сербію ж, що називається й Загор'є, поділив на дві області: одну від великої річки Дріни в напрямі заходу аж до гір Пін (*Борови*), яку назвав Боснією, а другу від тієї самої річки Дріни в напрямі до сходу аж до Лапії (*річка Лаба*) і [Лабського озера (*Скадарсько-го*)], що її назвав Рашкою.

У кожній з тих областей поставив бана, тобто воеводу зі своєї кровної братії, і жупанів, тобто комесів, і сотників, тобто центуріонів з-поміж благородних людей тих областей⁴⁵. Кожному ж банові, тобто воеводі, дав владу над сімома підлеглими сотниками, що мали пра-

42. Меднін вказує, що X подає тільки заснування архієпископії в Соліні та Дуклі, і тому вважає вичислювання єпископій у ЛІ пізнішою вставкою.
43. Ш вставляє після нінської єпископії (Л — Epona; O — Nona) єпископію Tenipium — кнінську єпископію, засновану десь 1040 р. бо, на його думку, це пропущено через помилку переписувача.
44. Ш вважає (стор. 137-140), що список дуклянсько-барської архієпископії постав, імовірно, посередньо, на основі зфальшованої булли папи Каліста II, яка появилася у другій половині XII в. через спір з дубровницькою церквою, саме після 1142 року, коли то скасовано барську єпископію.
45. Ш вважає вислови id est ducem, id est comites, id est centuriones, ex nobilioribus earundem provinciarum глосую. Однак для цього не можна додати задовільної причини. Адже всі ті вислови існували в Дуклянінів час у феодальній Італії, з якою Дукля була в постійних взаєминах. З другого боку й X у своїм змініннємннємннємннє текстї зберїгає слїди подвійної термїнологїї: бани, дожї, тобто герцоги, князї та сотники (для яких M уживає вислову centuriones). У цьому випадку — якщо наведений текст не вставлений пізніше — ці данї мають велике значення, бо вказують на аналогїї мїж внутрїшнїм устроєм тодїшнїх пївденнослов'янських земель, на переломї родового й феодального ладу, з феодальною структурою сусїднїх захїднїх держав. Треба завважити, якщо хронїку написано в першїй редакцїї по-слов'янському та якщо її переклад зроблено заради правування за архієпископію перед Римом, то такі пояснення слов'янських виразів стають цїлком зрозумїли та природнї.

ведно та справедливо судити народові й збирати дань та передавати банам. Згодом бани мають давати половину королеві, а половину затримувати собі. Комесам, тобто жупанам, велів мати під собою одного сотника, який з ними таким самим способом судитиме праведно народові; дві ж треті данини комеси, тобто жупани, мають віддати королеві, а одну третину затримати для своїх потреб; банам, тобто воєводам, які ніяк не мають скласти звіту, але кожна людина має виконувати свою повинність⁴⁶ і бути під управою жупана тих самих областей та округ. Вони ж мають відповідати тільки перед королем⁴⁷. Установив численні закони та добрі звичаї, що їх, якщо б хтось хотів знати, нехай прочитає слов'янську книжку, що зветься „Методіус“. У ній знайде, які то добрі речі завів предобрий король⁴⁸.

І тому, що все було впорядковане, кардинали та єпископи й царські послы, попросившись з королем і дякуючи Богу та королеві, з великими почеснями та з багатьма королівськими дарами вернулись у свої країни. Так само новопоставлені бани, і жупани, і сотники з усім народом, славлячи Бога та поздоровляючи короля, пішли кожен у свою область і у свою округу.

А володів пресвятий король 40 років і чотири місяці, і народив синів та дочок, і сімнадцятого дня місяця березня вмер і був похований з почеснями та з великою

46. *Teneret* — виконує свої повинності чи свої тягари у структурі фєвдального суспільства (див. *Du Cange, Gloss. VIII, 60-61*).
47. В усьому цьому місці знаменне підкреслення адміністративної та фінансової невідповідності жупанів банам за фєвдальним принципом, де „кожний барон — господар у своїй баронії“, але з фінансовими зобов'язаннями і одних, і других супроти короля, в чому проявляється візантійська фінансова система. Цікаво, хорватська редакція, що постала в добу заходу фєвдалізму та зміцнення королівської влади, особливо наголосувала в цьому уривку загальну покiрність усіх достойників королеві. Орбiні ж вже взагалі не розумів фєвдального характеру жупанської влади в Дуклянина, ані анакулутської будови речення з пасивним *dominatur supranis*, і тому пояснив дані в розумінні тільки взаємної невідповідності банів.
48. Ш уважає дані про „Методіус“ пізнішою глосією. На його думку, глосатор мав на оці Паннонську легенду, де є мова про Методієв переклад Номоканону. Треба погодитися з Н. Радойчичем, що нема причини вважати це місце глосією та: „Це не добре викидати трудніші місця з джерела, проголошуючи їх глосами“ (*Slavia VII, 174-175*). Зокрема треба підкреслити, що наведені дані мають різне значення в Л і Х; у Л це місце стосується до законодавчої діяльності короля, а в Х до праці збору, що вказує на різні тлумачення.

похоронною процесією у церкві св. Марії у городі Ду-клі. Тоді зібрався народ, і голосили за ним плачучи. У тій же самій церкві, де був похований, посадили на престол його сина Светоліка⁴⁹; тут його посвятили й укоронували архієпископ і єпископи. З того дня завівся звичай, що в тій самій церкві вибирають і посвячують королів цієї країни.

X. Отож, перебравши королівство, Светолік пішов слідами свого батька та ступав дорогою заповідей Божих і з усіма втримував мир. Народив синів і дочок та на дванадцятому році свого королювання помер, а після нього заволодів його син Владіслав⁵⁰.

XI. Переїнявши королівство, Владіслав, що був з природи сильний, забув на Господа Бога свого й зійшов з путі своїх батьків, не ступав перед Господом праведно, але сплямився численними мерзотностями. І так то, коли одного дня пішов на лови, упав за божим присудом у яму й умер.

XII. Після нього володів його брат Томіслав⁵¹, що був з природи міцний, але не був такий, як його брат. За Томіславого володіння підняв військо угорський король, званий Аттіла⁵², щоб його перемогти. Але король Томіслав, хоробрий і сильний молодець, зчиняв з ним численні війни та й завжди наганяв його до втечі. І на-

49. Ш визначає дані про постійне коронування дуклянських королів у церкві св. Марії глосою та самовидною видумкою, відповідно достосованою до відомого факту XIII віку, що монастир Жіча став постійною коронаційною церквою сербських володарів, починаючи від Степана Первов'єнчаного (стор. 431). Проте, тлумачити глосу подією з XIII в. непереконливо, бо коронування в постійному місці — це звичайна подія в цілій Європі й у ранішу добу. X не має цієї вістки.
50. Ш вказує на хорватського князя Владіслава приблизно 821-835, (стор. 434); в X є Стіпан Владіслав. На думку Ш, ім'я Стіпан це глоса.
51. X і M, замість брата Томіслава, подає сина Поліслава. Медіні думає, що хорватський редактор не міг би замінити добре відоме ім'я першого хорватського короля на невідомого Поліслава й бачить у цьому доказ давнішого походження примірника X.
52. Ш вважає ім'я Аттіли пізнішою глосою, але заперічує, що найдавніші венеційські хроніки XII в. називають Аттілу "tex Hungarorum". На його думку, зв'язок Дуклянінових володарів IX-X в. з угорським королем Аттілою відповідає якійсь згадці про час Арпадів (стор. 435). Треба відмітити, що ім'я Аттіла є в усіх варіантах Дуклянінового літопису, тож незрозуміло, чому б ця анахронічна вістка, психологічно припустима для глосатора XIII віку, не була такою для автора XII віку.

родив Томіслав синів та дочок і на тридцятому році свого володіння вмер⁵³.

XIII. Його син Себеслав наслідував після свого батька в королівстві. У той час прибули греки й зайняли Скадар⁵⁴. Коли це почув король Себеслав, зібрав багато люду й рвонув у їхній табір. І падали греки, і чимало згинувало від меча, а чимало попало в полон, інших пак нагнав до втечі. Поки це діялось, увійшов угорський король Аттіла з військом у Себеславову землю і спустошив її, зруйнував і спалив велику частину його країни та вернувся додому. Звідсіля пішов у напрямі заходу, а вернувшись, Себеслав не надібав його й пішов звільняти свою країну. Народились йому два сини-близнюки⁵⁵, і одному дав ім'я Разбівой, що по-латинському означало б "ruina gentis", а другому Владімір. Володів 24 роки й тоді вмер⁵⁶.

XIV. Після нього володіли його сини, які, тому що були близнюки, поділили королівство, і Разбівой володів Прімор'єм, а Владімір Сербією; цей узяв за жінку дочку угорського короля й народив з нею синів і дочок. І настав тривалий мир між угорцями та слов'янами. Потім умер Разбівой на сьомому році володарювання⁵⁷, тож Владімір узяв ціле королівство й на двадцятому році королювання вмер.

XV. Після нього володів його син Хранімір⁵⁸; за його часу збунтувалася Біла Хорватія⁵⁹, і його вигнали звідтіля. Тоді король зібрав народ з Рашки та Боснії⁶⁰ й

53. X подає інший зміст: „І Поліслав мав доньку та по ній двох синів. І королював сімнадцять років і на сімнадцятому році ходячи помер з великою славою“.

54. Л і О — греки; X і М — готи! Л — Scodarium; O — Scutari; X — Скудар; М — Scodram.

55. М — Milivoius і Bladimerus; X і М не говорять, що це були близнюки, але X вважає Разбівой старшим.

56. Ш (стор. 434-435) зв'язує Себеслава (= Седеслава) з хорватським володарем Здеславом (878-879 р.)

57. Л і О — 7 років; X і М подають 12 років.

58. Л — Chranimirus; O — Caranimir; M — Canimerius; X помилково пропустила на цьому місці ім'я, але додає його, Канімір, на кінці розділу.

59. Л і О. — Croatia Alba; X — нижні хорвати; M — illa pars Dalmatiae, quae Croatia dicitur.

60. Л — ex Rassa et Bosna; O — de Rassiani et Bosnesi; X — істринської землі й у Боснію горішню; M — Macedoniae, Epiri Mysiaeque superioris. Ш виправляє істринської на істріянської та відмічає, що це слово вжито помилково замість Рашка.

пішов на них. Ці ж зібрались на Хелмському полі⁶¹ (*Ліванському полі*) і зчинився бій, де король упав і умер.

XVI. Після нього обняв королівство його син Тврдослав, що відвоював королівство свого батька й умер⁶².

XVII. Після нього володарював Острівой⁶³, його небіж, бо король Тврдослав не мав дітей. Король Острівой народив синів та дочок і на двадцять і другому році помер.

XVIII. Його син Толімір прийняв королівство. У ті дні була радісна вся країна. Народив синів і доньок та й умер⁶⁴.

XIX. Після нього володів його син Прібіслав⁶⁵, що натворив багато злодіянь. І тому, через деякий час, збунтувались боснійські вельможі⁶⁶ з деякими іншими та й убили короля, а його тіло вкинули в річку.

XX. Тоді його син Крепімір⁶⁷ разом із [боснійським] баном⁶⁸ усіх їх половили, знищили їх і повбивали найгіршою смертю. Потім прийняв королівство Крепімір і володів замість батька. У той час прийшли аламани⁶⁹ й зайняли Істрію та стали вриватись у Хорватію. Тоді король Крепімір зібрав лицарську силу свого народу та накинув їм війну. У війні король їх звоював вістрам ме-

61. Л і О — Chelmo; X — поле Хліванське; М — Clivno.

62. Л і О — Tvardoslav; М — Tverdislavus.

63. Л — Ostrivoy; М — Ostrivoius; X — Крстівой, що напевне помилка Калетича. О — випускає весь розділ XVII-ої глави.

64. Л не подає років володіння; X і М — 11 років.

65. Ш звертає увагу, що ім'я Прібіслава нагадує сербського князя того самого імени, що його згадує Багрянородний у подіях 891-892 р.: Прібіслава, найстаршого сина й наслідника Мутімірового, прогнав небіж Петар Гойніковіч і відібрав йому престол (Ш, стор. 435).

66. Л — magnates Bosnae; О — baroni di Bosna; М — a Mysis, qui nunc Bosneses appellantur, interficitur; X — пропускає ім'я Боснії й каже „земля“, що Ш визначає глоскою.

67. Л — Srepimirus; О — Srepimir; X і М — Serimir. Ш виправляє на Trepimirus, що його пов'язує з хорватським князем Трпіміром (прибл. 845-864 р.) наголошуючи, що Трпімір приходить у зв'язку з навалою франків через Істрію в Хорватію, та вважаючи, що Крепімір це очевидна помилка переписувача (стор. 312-434).

68. Ш додає Bosnae відповідно до О — col bano di Bosna. X — і поспішили численні боснійці, що були причиною смерти його батька.

69. Л — Alamanii; О — Tedeschi; X — німці з-під зорі; М — ferocissima Germanorum gens. Ш вважає цих аламанив за франків і звертає увагу, що аламанам звать німців і візантійські історики XII в. Кіннамос і Никита Хонят (стор. 434).

ча, гонив їх і вигнав з усієї своєї землі. Після того аламанський воєвода послав до короля Крепіміра послів сповіщаючи, що віддав би свою доньку за жінку його синові Светозарові⁷⁰. Король пристав, бо сам воєвода був царів родич⁷¹, і прийняв його дочку за жінку для свого сина. І між ними настав тривалий мир. Володів король Крепімір 25 років і один місяць⁷² та й умер.

XXI. Після нього володів його син Светозар, що був лагідний і побожний, і жив у страсі господнім, і народив сина, якому дав ім'я Радослав⁷³. Потім умер у мирі.

XXII⁷⁴. Після нього володів Радослав⁷⁵, що йшов слідами свого батька та був оздоблений усякою доброю. Він народив сина, що його назвав Чаславом⁷⁶;

70. Л — Svetozar; O — Svetorad; X — Стаозар, пізніше Светожак; M — Stavozarus, пізніше Svetozarus.
71. O — imperoche costui era cugin germano dell' imperadore (тому що був германський родич царя; Cugino — почесний титул між членами королівського дому та володарями — ai); X і M не згадують про спорідненість з царем.
72. Л і O — один місяць; X і M — 7 місяців.
73. X і M подають, що Радослав був коронований за життя батька, чого не мають Л і O.
74. Глава XXII-XXIII це останні, де згоджуються одна з одною латинська і хорватська редакція. Медіні звертає увагу щодо X, що тут Калетічів і Марулічів текст не тотожні та що M більше згоджується з Л.
75. Ш (стор. 436-437), звертає увагу на сербського володаря того самого імени — Родо̀с̀ла̀в̀ос̀, що володів, за Багрянородним, на переломі VIII та IX віку, але додає, що це не мусить бути доказ, що тут мова про ту саму особу. Далі зауважує, що давніші хорватські історики ідентифікували Дуклянінового Радослава з історичним Степаном Држіславом приблизно з 969-997 років. Пор. Медінієву спробу довести Радослава у зв'язок з хорватським Здеславом 878-879 pp. (Dubrovačke starine, 51-53).
76. Л — Ciaslavum vocavit; O — pose nome Ciaslav; X — сина Сеїслава, що прозавася відступником; M — filium enim habuit in tantum vitii corruptum, ut "apostatam" cognomento appellarent, Seislavo autem nomen fuit. Ш звертає увагу на сербського царя Часлава Костянтина Багрянородного τζεεσθλαβος, застерігаючись приміткою, що подібність імен ще не доводить тотожності осіб. Все ж таки Ш, після дослідження всіх даних, приходить до висновку, що Дуклянінове оповідання в XXII-ій главі стосується саме того історичного Часлава (стор. 436-441). Оту ідентифікацію, що її давніше приймала більшість істориків, в останній час приймає Чоровіч (*Історія Боснії*, 145). Хоч Медіні зауважує, що зміст оповідання не дає підстави відділювати Радослава сина Сеїслава від історичного Часлава, що згинув у боротьбі з мадярами, проте треба думати, що тут без сумніву мова про змішування двох переказів: про сина жупана Радослава (може на переломі VIII і IX в.) і Часлава, сина Клонімірового з середини X віку. Дубровницькі літописи зуть Дуклянінового Часлава Беріславом, тож Ш здогадується, що може сам Дуклянін заміняв ім'я Беріслава на Часлава (стор. 439, прим. 57). Протилежно до попередньої хронології

коли цей став юнаком, почав не слухатись свого батька. У той час бан Білої Хорватії збунтувався проти короля враз з усіма своїми⁷⁷. Тоді король Радослав зібрав військо й одну частину дав своєму синові Чаславу, а другу повів з собою. Опісля пішли й оточили бунтарів з усіх сторін, половили їх і пограбували. Та король усіх тих, хто йому попав у руки, пустив на волю; тих пак, кого схопив син Часлав, усіх передав він воїнам як невільників⁷⁸. Тим були озлоблені вояки, що були з королем, і покинули його, перейшовши до його сина Часлава. Тоді Часлав запишався, прогнав свого батька з володіння та, за намовою вояків, став його переслідувати. Вкінці король утікаючи прибув на одне місце, що зветься Ласта⁷⁹. Одначе, бачачи, що він не може уникнути руки свого сина, з декількома, що його любили, прибув на морський берег. Тоді зі страху, бо Часлав зі своїми вже був близько, отак з кіньми⁸⁰ кинулись у воду й допливли до якогось гребеня та поп'ялись на нього, що був недалеко від суші; і так король вислизнув. Незабаром з волі божої тудою проходив корабель, що був з Апулії⁸¹. Тоді король зі своїми почали викрикувати та кликати моряків, і моряки припливли, щоб побачити, що це таке. Коли довідались про причину, прийняли короля та всіх його з пошаною й відвели їх у город Сі-

Чаславого володіння (931- до прибл. 960). Острогорський упевнено доводить, що Часлав прийшов до влади 927-928 року, коли, зараз після смерті Симеона Великого, повернувся з Болгарії („Порфірогенетова хроніка сербських володарів і її хронологічні дані“, *Историски часопис Српске акад. наука* I, зош. 1/2, Београд 1949).

77. Медіні особливо звертає увагу на різниці в усіх редакціях. Л — оповідає про бунт бана Білої Хорватії. О не згадує бана, але каже: „nel cui tempo Croatia Alba di nuovo rebello. М оповідає: banus igitur Bilicus, protervitate eius offensus, cum iis, quibus praecerat a rege defecit, але, коли Радослав почав їх переслідувати, вони піддалися і були помилувані; через те Сеїслав розсердився і прогнав батька. Врешті Х зразу починає бунтом Сеїслава, з яким був бан. Медіні вказує на подібність імен бана Bilicus і princeps Шіісус, який у добу Домагоя грабував істрійські побережжя (стор. 52-53). Дініч довів, що той князь Ілько не існував (*Юросл. істор. часопис* IV, 1-2, 1938, стор. 77-86).

78. Ці дуже важливі дані є в усіх варіантах.

79. Ш ототожнює Ласту (так само в О) з Ластвою в барському повіті між Будвою та Баром.

80. Л — cum equitibus; О — con suoi cavallieri. Ш виправляє відповідно до Х — на конях; М — cum equis.

81. Л — De Apulia; М — de Apuliae partibus; О — da Puglia; Х — з Пулі.

понт⁸², звідки від'їхав до Риму до престолу апостолів Петра й Павла⁸³. І з цього дня зветься отой гребінь „Радославів камік“, тобто круча⁸⁴. Хоч проклятий від батька, Часлав став володіти⁸⁵.

У той час був у землі Срага якийсь молодець на ім'я Тіхоміл⁸⁶, син якогось священика з села Рабіки⁸⁷,

82. Л — Syrontina; О — Siponto; X — вернувся з ним у Пулю; М — in Aruham. До 1270 р. місто це мало ім'я Сіпонт, а тоді змінено ім'я на Manfredonia.
83. Дані ad limina apostolorum Petri et Pauli не мають аналогічних ні в одній з інших варіантів, через те можна б їх означити як додаток пізнішого переписувача, чого Ш не робить.
84. Л — Radoslavi camich sive petra; О — Chami di Radoslav; X — Радосаль камі; М — Petra Radoslavi. Ш звертає увагу, що перед Ластвою, тепер Петровац, між Будвою та Баром, стирчать з моря у відстані приблизно одного кілометра два широкі гребені, один поруч другого. Бік, звернений до моря, спадистий, так що на ньому може зміститися більше людей, а бік, звернений до берега, підіймається вгору, так що цілком ховає перший бік від тих, хто на суші. Нині ці два гребені зветься Перазіч і Катіч. На Катічі на верху є мала церковця. Це й певно Дуклянінове місце „Радославів камік“. Клаіч здогадується, що це острівець поблизу Пашмана та Врґади, 3 км до Біограду на півдні, що називається Радослав-камінь (*Opis zemalja u kojih obitavaju Hrvati*, II, Zagreb 1881, стор.46): за Ш той острівець мав би ототожнюватись з Оштарієм, що справді зветься Радослав-камінь. Вказуючи, що дані про бана свідчать про події у Хорватії, Медіні приймає Клаічеву ідентифікацію.
85. Ш робить висновок, що оповідання про Радослава й Часлава це є південнодалматинського, прямо дуклянського походження та що насамперед, імовірно, було дидактично-моральним прикладом, що його священики давали у проповідях, як Господь карає зло, а нагороджує добро. У цьому випадку „імена Радослав і Часлав, як і бунти непокірних магнатів і родичів панівного дому, а й самих синів володарів, як також і переслідування та втеча переможених з країни — взяті, щоправда, з загальної історичної народньої пам'яті, бо таких прикладів бунтів і родинних сутичок було досить і в сербсько-дуклянській, і в хорватській історії XI та XII вв. — це тільки одежа видуманих подій, а не конкретний історичний факт“ (Ш, стор. 437). Здається, що тут Ш виявляє зайву скептичність, бо сама романтика або дидактичний характер оповідання аж ніяк не може бути доказом його неправдивості. Все ж таки якийсь Радослав, що дав ім'я своє згаданому каменеві, мусив існувати, як і численні „Маркові скелі“ (Markove stijene) і „городи проклятої Єрини“ (gradovi proklete Jerine) авжеж говорять про історичні особистості.
86. Л — Ticomil; О — Tichomil; X — Техоміл; М — Techomilus. Ш каже, Дуклянін вставив народне оповідання про Тіхоміла сюди для того, щоб пов'язати його зі своїм королем Чаславом і його загибеллю (стор. 439). Н. Радойчіч звертає увагу, що Дуклянінів розділ про Тіхоміла дав основу для Орбінєвої генеалогії Неманічів. (Пор. Джордже Радойчіч, „Доба постанка і розвитку старих српских родослова“, *Историски гласник* II, Београд 1948, стор. 26-27).
87. Село Рабіка є в невесінському повіті (Čorović, *Hist. Bosne*, 146).

який пас отару овець якогось князя Будіслава⁸⁸. А що Тихоміл з природи був хоробрий і сильний ловець, і дуже швидкий у бігу, коли б тільки князь ішов на лови, брав би його з собою. Разу одного, як були на ловах, Тихоміл, нехотячи, через чистий випадок, ударив кием, що мав у руці, одну суку, звану Палузія, і забив її. Тим так дуже настрашився, бо князь вельми любив цю суку, що втік і прийшов до Часлава, який його зразу прийняв⁸⁹.

XXIII. За володіння пак короля Часлава угорський вельможа Кіс⁹⁰ прибув зі своїм військом у Боснію та спустошив і пограбував цю область⁹¹. Тоді, зібравши людей, король вийшов йому назустріч у дрінській жупанії коло річки. Коли тут почався бій, вицезгаданий молодець Тихоміл, раничи на всі боки ворогів, погнався й убив угорського вельможу, якому відрубав голову та приніс її королеві. Того дня впало безліч угорців у місці, що називається Цівеліно, що означало б квиління худоби⁹². Так само там квилили угорці, як їх убивали наче свиней; і місце, де був убитий вельможа Кіс, зветься аж до сьогодні Кісково. Після того король Часлав, вельми задоволений, дав Тихомілові дрінську жупанію й доньку рашського бана за жінку за те, що вбив вельможу Кіса. Коли ж жінка вельможі почула про смерть свого чоловіка, пішла до угорського короля та зажадала допомоги й війська, щоб помстити смерть свого чоловіка. Як дістала безліч люду, пішла на ко-

88. Л і О — Budislav; X — якийсь князь чи герцог на Угорщині, але M — princeps Udislavus inter Pannonos nobilissimus.

89. M — не має цього епізоду з Палузією.

90. Л — Kys princeps Ungariorum; O — Chys capitano degli Ungari; X — отой герцог; M — Nic (Udislav). Чрнич пояснює, що хорватський перекладач читав hic замість Kiis або chijs або chis. Ш знаходить у малярських джерелах XII-ого та XIII-ого в. імена Chiz, Chyz, зокрема Ciz komes (=Csiz, чит. Чіз) у Chronicon Pictum Vindobonense, який загинув 1128 р. в бою з візантійцями на річці Крашовій. Тим то знаходить у цьому Дукляніновому оповіданні вірогідний зміст (Ш, стор. 440-441).

91. Мадяри після смерті Симеона Великого (†927), за володарювання його наступника Петра (†969), зайняли Срієм і почали впадати на Балкани. Відомі їхні наїзди з років 934, 943, 961 і між 963-969. Після того малярські напади припинились (Ш, стор. 440).

92. Л — на обох місцях Цівеліно, що Ш виправляє за глуздом до слова „циліті“ (квилити). Інші варіанти пропускають назву місця, але X — згадує, що угорці „вили як кабани“ (I ondje biše mnogo cviljenje od Ugar, koji bihu uhićeni, a ki ranjeni ležahu skukahu kako prasovi). Існує місце Цівілі на горішній річці Дріні коло Фочі.

роля Часлава та найшла його у Сріємі⁹³. Уночі, коли король нічого не знав, увірвались угри в його табір і спіймали Часлава та всіх, що були з ним. Кісова ж жінка веліла, щоб їх зі зв'язаними руками та ногами⁹⁴ кинули в річку Саву⁹⁵. І так то збулося: через гріх, що його вчинив був проти свого батька, звалилась біда на його голову, і згинув він і весь його дім⁹⁶.

XXIV⁹⁷. Після того залишилась країна без короля, і бани почали господарювати своєю землею, кожний своєю областю й округою та й підкорили собі жупанів, від яких брали дань, як це звичайно брав король. Усе ж таки ніхто не відважився присвоїти собі королівського титулу. Тіхоміл і після тестевої смерти володарював у рашській землі, але не мав відваги назвати себе ні королем, ні баном, а тільки великим жупаном⁹⁸, бо був на чолі інших рашських жупанів. Так рядили країною багато років.

XXV. Тим часом, коли родичі короля Радослава й вої, що з ним були в Римі, почули, що сталося, попросили короля, щоб оженився. Під притиском їхніх просьб він узяв собі за жінку римлянку з вельми визначного роду та з нею народив сина, якого назвав Петріславом. Опісля вмер у глибокій старості та був похований з ве-

93. Медіні звертає увагу, що форма *Seremum* (Л — in *Seremo*) з'являється в Дубровніку допіру в XIV віці (*Dubr. starine*, 46).

94. Знаменне, що Орбіні та Маруліч однаково дають більше вісток аніж латинська редакція. О — *prima tagliare il naso e l'orecchie* (перше відтяти носа й вуха -ai); М — *paribus auribusque truncari et omnibus ostenti esse*. X — І зв'язаного його спотворила та цілий день його тримала ось такого понівеченого кожному на очах.

95. Л — in *flumen Saum*, що Ш виправляє; О не подає імені річки; X — у річку Саву; М — in *flumen Savum*; Медіні звертає увагу, що старша форма *Sau* останній раз з'являється у *Versus Paulini* 799 р. та що потім — форма *Savus* (в *Einhard*'а 820 р., а пізніше тільки *Sava*). Тим то Медіні здогадується, що Дуклянін мав якийсь список старший за Часлава.

96. Ш уважає, що в цих оповіданнях Дуклянін справді зберіг історичні сліди сербсько-мадярських ударів у Подріні (околиці над річкою Дріною — ai) та в Посавині й що дуже ймовірно, що історичний князь Часлав насправді загинув у тих боях десь у Посавині, а потім з його смертю вигас панівний дім Вішеславів. В літописі досить правильно з'ясовано роздрібновання Чаславової сербської держави на окремі області (Ш, стор. 441).

97. Від цієї глави X відходить від основного тексту.

98. О — *ma ne anche egli osava pigliarsi questo nome del re, ma era chiamato giurano, avero conte maggiore* (але ні він не посмів посягти по це ім'я короля, проте був званий жупаном або великим князем — ai).

ликими почестями у церкві св. Івана Латеранського⁹⁹.

XXVI. Пізніше Петріслав узяв за жінку знатну римську дівчину та з нею народив сина, якому дав ім'я Павлімір¹⁰⁰. Після того довго жив зі своїми римськими родичами й тоді помер. По його смерті виникли ворогування між його ріднею та іншими римлянами і, як це звичайно часто буває, настали важкі сутички в місті. Дійшовши до юних літ, Павлімір розвинувсь у дуже сильного та хороброго лицаря, так що в городі Римі не було йому рівного. Тим то його родичі та інші римляни дуже собі його вполюбили і змінили йому ім'я та прозвали його Беллом, бо він вельми радо воював¹⁰¹.

У той час з Сіцилії випливла фльота, сила-силенна сарацинських кораблів; отака фльота називається по-грецькому „мірія армені“, а по-латинському „decem milia vella“ („десять тисяч вітрил“). Зруйнували всі надморські міста. Одначе латиняни в утечі добивались до гір, де перебували слов'яни. Коли сарацини вернулись у свою країну, і латиняни хотіли вернутись у свої городи, але їх схопили слов'яни та затримали як невільників. Потім, все ж таки пустили багато латинян на волю з умовою, щоб їм повсякчас платили данину та щоб служили. І таким чином знову почали будувати надморські міста, що їх були сарацини зруйнували¹⁰².

99. Ш звертає увагу, що церква св. Івана Латеранського від X до початку XIV в. була першою церквою в катол. світі та папською резиденцією. 1305 р. папа Климент V покинув її, коли перенісся до Авіньону, а 1308 р. її знищила пожежа (Ш, стор. 439).

100. Ш указує, що імена Петріслава та Павліміра, основника Дубровника, характеристичні: це гібридні імена Петра й Павла „і тому не може бути сумніву, що вони просто видумані“. Крім того, Ш вважає, що в цій главі пов'язане дубровницьке оповідання про Павліміра з іншим незалежним оповіданням про трєбінського володаря Бела та його боротьбу проти рашського великого жупана Лютоміра (442).

101. Ім'я Белло, Бело, Бела — здогадне Павлімірове прізвисько, може має зв'язок з Требінським володарем Βελών з першої половини IX віку, що про нього згадує Костянтин Багрянородний (Ш, стор. 443). Чоровіч у згаданій *Історії Боснії* (стор. 146) пригадує, що Белус появляється ще в іллірійців і що відгомін переказу про Бела-Павліміра, про „Білого Павла“, не важко знайти в імені племені Б'єлопавлічів, хоч пізніше сплутано цей переказ.

102. Ш (стор. 444) звертає увагу, що ці вістки не мають будь-якого зв'язку з рештою тексту, але історично цілком правдиві й докладні: очевидячки стосуються до сарацинського наїзду на Адриатичне море на весні 841 року, коли то сарацини спустошили місто Осор, Анкону, Будву, Росу (на вході до Боки Которської) і Котор. На його думку, тут є слід давнього правдивого запису, зробленого зараз після 841 р., але він вважає це місце пізнішою глоскою, бо воно врыває оповідання про Павліміра.

Тоді ж таки римська рідня Беллова або Белімірова, бачачи, що не можуть витримати засідок і ворогування римських вельмож¹⁰³, бо не хотіли понижуватись і втримувати мир з ворогами, вийшли з міста всі разом з Беллом, з жінками, з синами та дочками, числом п'ятсот лицарів, повели дітей і жінок та прибули до Апулії. Звідси кораблем переправились у Далмацію. Прибули до пристані, що називається Груж і Умбла. Отож то слов'яни послали послів до Белла, тобто до Павліміра, щоб прийшов і перейняв королівство своїх батьків, і ради того пішла за ним його рідня. Отже вийшли на берег з кораблів і здвинули укріплений город і тут поселились. Коли народ міста Епідавра, який жив по лісах і горах, довідався, що Белло з римлянами прибув і що збудували твердиню, зібрався та прибув і спільно з ними звели город над морем, на морському побережжі, що його епідавряни звать своєю мовою "laus". Звідси дістав цей город ім'я Лаузій, а пізніше, зі зміною „л“ на „р“, буде названий Рагузій. Слов'яни ж звали його Дубровніком, що значить „лісистий“ або „лісовий“, бо прийшли з лісу (*дуброви*), коли його будували¹⁰⁴.

XXVII. Як почули бани та жупани в країні, що прибув Белло, внук короля Радослава, зраділи, а найбільше зрадів народ слов'янської землі; стали прибувати до нього з усіх сторін, і поготів мешканці трібунської округи, які прибули, та з великими почестями відвели його у Трібуню. Потім прийшли до Трібуні бани, які разом із жупанами та сотниками прийняли його з почестями й на Вознесіння поставили його королем. Тільки рашський жупан, що був з Тихомілевого роду, зі своєю областю не хотів прийти до короля. Тоді король Белло розлютився, зібрав військо та пішов на Рашку. Одначе Лютомір, рашський жупан, зібравши так само військо, зустрів його війною. Коли бій зчинився біля річки Ліми, не встоялось військо рашського жупана й

103. Вістки про громадянську боротьбу в Римі в IX-X віці — правдиві; за Ш вони могли дістатись до Дуклі через дуклянських священників, що часто їздили до Риму.

104. Ш підкреслює значення вістки, що Дубровнік постав як вислід романсько-слов'янської симбіози: романського Рагузія-Лаузія та слов'янського Дубровніка, що їх розділяв канал на місці сучасного Страдуна. Пор. P. Skok, "Les origines de Raguse", *Slavia* X, 1931, стор. 448-449.

кинулось до втечі. Тоді король зі своїм військом гнав їх аж до річки, що зветься Ібар, і тут, як жупан утікаючи проходив мостом¹⁰⁵, деякі з його почту, щоб здобути королівську прихильність, посікли його мечем, кинули його з мосту в річку й він погіб. Король же перебрав королівство своїх батьків і в землі настав мир під його доглядом. На знак перемоги римляни, що були з королем, здвигнули в Рашці церкву на честь апостола Петра, на місці поблизу Калдани (*Подб'еле*). І недалеко від цієї церкви король збудував на одній скелі твердиню та назвав її своїм ім'ям Белло. Тоді повелів, щоб згадана церква була єпископською та поставив там єпископа й єпископію, [яка існує]* аж до сьогоднішнього дня¹⁰⁶. Потім король став об'їжджати край і своє королівство.

Одного разу, як король був у сріємських околицях, сріємці домовилися з угорцями та зчинили бій з королем. На тому місці полягли сріємці та угорці, і над ними звершилась велика погибель. Отож від того дня аж до сьогодні те поле, де почався бій, зветься за королевим ім'ям — Беліна¹⁰⁷, і то заради перемоги, яку там король здобув. Потім угорці звернулись до короля з просьбою за мир. І король склав з ними договір, щоб у майбутньому не переходили річки Сави, і то від місця, де впливає й кудою пливе та до місця, де впадає у ве-

105. Ш звертає увагу на звітлення Аврама Поповича (*Godišnjica Čupića* XXV, 1906, стор. 189 про сліди старого мосту через річку Ібар поблизу давнього Галіча (у Сочаніці) на шляху до старої сербської столиці Рас.

* Вставка перекладача.

106. Ш (стор. 446-447) каже, що ця вістка це тенденційна байка, щоб вказати на католицьке (римське) постання церкви та єпископії св. Петра в місті Рас. Римська єпископія вперше згадується в записі царя Василя II 1020 р., але є думка, що вона існувала давніше: за Голубінським і Руварцом — від другої половини X віку. Ст. Новакович і деякі інші посуюють її заснування ще в час хрищення, у IX в. (Пор. М. Purković, *Srpski episkopi i mitropoliti srednjega vijeka*, Skopje 1938, 4-5). Вираз Калдана це переклад сербського слова Бана (= Топлице, тобто води, курорт з мінеральними водами — ai) і він стосується місця, що недалеко від Нового Пазара та церкви св. Петра. Коло Петрової церкви є тепер місцевість Подбіеле. Це ім'я напевне зв'язане з тією Белловою твердиною, про яку говорить Дуклянин.

107. О Campo Bellino. Бієліна — місцевість у боснійській Посавині. Ш думав, що в цьому випадку, як і Подбієля, маємо народне етимологізування. На його погляд, це історична правда, що в X-XII в. долишня течія Сави становила кордон між Угорщиною та Сербією (стор. 447).

лику річку Дунай; а теж щоб королівські люди не переходили ні на той бік, ні вони на цей. І вони погодились на це та склали мир. Після того король вернувся у надморські околиці. Одного дня, як він в'їздив до одного трібунського городу, умер наглою смертю. Тоді його поховали з великими почестями в церкві святого Михайла в тому самому місті. Народ оплакував його багато днів. Сьомого дня після його смерти його жінка народила сина, якого назвала Тішеміром¹⁰⁸, що можна б сказати по-латинському „consolator populi“ (*утішитель народу*).

XXVIII. Після смерти короля Тіхомілові потомки взялися володіти в Рашці, а й усі бани, так само як і давніш, почали володіти самовільно й не хотіли зважати ні на королеву, ні на її сина. Сама Трібуня корилась королеві, бо її родичі були в Трібуні та в Лаузію, тож не посміли покинути її. Як хлопець виріс, оженили його з донькою бана Чудоміра¹⁰⁹ з Білої Хорватії, з якою мав двох синів: Предіміра¹¹⁰ та Крешіміра. Як хлопці підросли, Тішемір послав свого сина до свого тестя, що володів у Білій Хорватії, і велів йому зібрати військо та піти на боснійського бана. Сам же зі своїм сином Предіміром, зібравши своїх родичів і трібунський народ, взявся воювати з баном, який управляв округою Превалітанною (*Дуклею*). І бан зібрав свій народ і був готовий до бою. Коли бій розпочався, упав бан і вмер. Упав і Тішемір ранений; потім він умер. Одначе його син Предімір здобув перемогу та зайняв усю Червону Хорватію, і був укоронований на короля. І він став володіти землею та королівством своїх батьків.

XXIX. Воюючи разом з вуйом, його брат Крешімір спустошив Ускопле, і Луку, і Плеву¹¹¹. Але бачачи, що

108. Л — Tiscemirum; О — Tiescimir". Медіні завважує, що за дубровницькою хронікою Белло не мав дітей; за Багрянородним ніби Беллин наслідник був Країна, якого Дуклянін не згадує, і думає, що Tiscemirus це перекручена форма Crescimirus-Cresimirus (*Dubrovačke starine*, 54).

109. Л — Sidomiri; О — Cidomir; Ш виправляє на Cudomir = Чудомір з приміткою, що в Хорватії було плем'я Чудомірічів.

110. Л — Prelimirus; Ш виправляє за О — Предімір. Він вважає Предіміра історичною постаттю, одним з потомків хумського князя Міхайла Вішевіча, що вмер після 928 р.

111. Л і О — Preva; Ш виправляє це на Плева-Пліва, давня хорватська жупанія коло Яйца (місцевість у Боснії — аї). Ускопле-Бугойно та Купрес-Лука-Днюлука коло Яйца, які так само давні хорватські жупанії (Ш стор. 448).

не можна з ним міряться у боротьбі, боснійський бан утік до угорського короля. Опісля Крешімір зайняв цілу Боснію й там володів. Коли ж умер батько його мами, він заволодів Білою Хорватією¹¹².

XXX. У той час умер болгарський цар на ім'я Петро¹¹³, що його столицею був город Велика Преслава. Тож грецький цар, зібравши силенну силу свого народу, здобув усю Болгарію та підкорив її своїй владі, потім, вернувшись у свій двір, покинув своє військо. Але полководці подались у Рашку¹¹⁴ та зайняли область. Рашський жупан також утік і прибув до короля Предіміра зі своїми двома синами Пленом¹¹⁵ і Радіградом¹¹⁶, і зі своєю дочкою, званою Прехвалою¹¹⁷, а короля знайшли в жупанії в Оногості (в *Нікшичі*)¹¹⁸. Коли король Предімір побачив, що його дочка така дуже гарна та поставна, його серце зранилось любов'ю до неї. І скликав він свій почет і повелів їм говорити з жупаном, з батьком дівчини, якщо він ладен добровільно підпорядкуватися з цілою своєю областю королівській владі та присягти на вірність королеві й його синам, то хай прийме до відома, що король візьме його дочку за жінку. Коли це почув жупан, зрадив, присяг разом зі своїми синами на вірність королеві та його синам і обіцяв, що

112. Цього Крешіміра, буцім то Предімірового брата, Ш ототожнює з хорватським королем Михайлом Крешіміром II (949-прибл. 969) і думає, що дані про його завоювання Боснії, взяті з якогось давнього історичного хорватського запису (Ш, стор. 448). Пор. Чоровіч, згадана *Istoriја Bosnii*, стор. 147.
113. Болгарський цар Петро вмер 30-1-969 р. Його столицею була справді Преслава („Велика“), поруч якої була Мала Преслава або Преславец (Ш, стор. 449-450).
114. Візантійський цар Іван Цимісхій зайняв Преславу на весні 971 та при цій нагоді підбив і Рашку (пор. G. Ostrogorski, *Geschichte des byzantinischen Staates*, München, стор. 208, і сербське видання *Istoriја Vizantije*, Београд 1947, стор. 142). Ш за давнішою думкою датував здобуття східної Болгарії 972-им р. і пересунув підбиття Рашки на 973 р. Відповідно до цієї дати Ш датує володіння дуклянського короля Предіміра до 960 р. (після смерті Часлава) аж після 973 р. (імовірно приблизно 980 р.) Ш, стор. 450.
115. Л — Ріена; О — Рігна. Ш виправляє на Пл'нъ за відомим ім'ям з давніх сербських пам'яток.
116. Для невідомого імені Радіграда Ш знаходить аналогію в імені Поліград (стор. 450).
117. Ім'я Прехвала відоме в сербських пам'ятках.
118. Старовинний Оногост — готська погранична твердиня Anagostum, теперішній Нікшич з полем цього самого імені в околиці горішньої Зети (Ш, стор. 450).

сповнить усе, чого б король зажадав. Тоді король оженився з його донькою, а що вінчання відбулося по-королівському, дав своїм родичам Трібеку¹¹⁹ у спадщину, що латиняни називають „haereditas“¹²⁰, а Радіграда поставив жупаном в Оногості.

Не минуло багато часу після того, як умер грецький цар¹²¹, а король Предімір зі своїм тестем переказав рашчанам, своїм приятелям, щоб без страху побили греків, які над ними панують. Так і сталося. Коли вони одного дня повбивали всіх греків, пішов зі своїм тестем і родичами та зайняв цілу Рашку, а свого тестя поставив великим жупаном, чим він був і давніше; своїх же родичів зробив жупанами під батьковою властю, щоб володіли та тримали в посіданні цю область, аби тільки визнавали королівське право¹²².

Потім народились королеві чотири сини, що звались ось так: первенець Хвалімір, другий Болеслав, третій Драгіслав, четвертий Свевлад¹²³. Він поділив між них землю таким способом:¹²⁴.

Хвалімірові дав округу Зенти (*Зету*) з містами — Луска (*Лешко поле*), Подлуже (*Жаблячий округ*), Горська (*Хоті коло Подгоріци*), Купелнік (*Коплік на східньому березі Скадарського болота*), Облік (*Тарабош*), Прапратна (*околиця між Баром і Улцінем*),

119. Трібеса — гора з трьома головками поблизу Нікшіча, яку нині звать Треб'есою (Ш, стор. 450).

120. Ш додає слово “dédinam” (дідизна, спадщина — ai) відповідно до змісту наступного речення “quam Latini dicunt haereditatem”, що його вважає пізнішою глосєю.

121. Іван Цимісхій помер 10 січня 976 р.

122. Імовірно описаний бунт Рашки стоїть у зв'язку з визволенням македонської держави під проводом „комітопулів“ — синів комеса Ніколи: Давида, Мойсія, Арона та Самуїла 976 р (пор. Острогорські, згадана праця, серб. — стор. 143, нім. видання, стор. 212-213).

123. Л — Srelanchus; Ш виправляє з О — Свевлад (Всеволод — ai). Ш вважає, що поділ держави між синів оснований на якомусь записі. Тому що діти не могли бути від Прехвали, але з попереднього подружжя, то Ш вважає перші два слова “post haec” (у Л тексті) вставкою переписувача, а Орбінієві дані — Et dopo questo nasquero a Prechvala quattro figliuoli (і після того народились Прехвалі чотири сини —ai) — його власним додатком (стор. 541).

124. Дорогоцінний історично-географічний матеріал, що дає нам список жупаній у поодиноких областях дуклянської держави, здебільшого пояснений у працях Рачкого, Новаковіча та Іречека, коментарями Шішіча (стор. 452-453). У дужках подані сучасні назви.

Црмніца, Будва з Кучевом (*Чево*) і Гріпулі (*Гробаль, жупанія*);

Болеславові дав Трібуню з такими жупаніями: Любомір, Ветаніца (*Фатніца*), Рудіна (*Білече*), Крушевіца, Врмо (*Врм, Кор'енічі*), Рісена (*Рісан*), Драчевіца, Канали (*Конавлі*), Герновіца (*Жрновіца, жупанія*);

Драгославові дав Хелманський округ (*Хум*) і такі жупанії: Стантанію (*Стон*), Папаву (*Попово*), Ябско (*Зажабле*), Луку (*коло Габели*), Велику (*Велика гора коло Любушкового*), Горіміту (*Имотскі*), Веченіки (*може мостарське поле*), Дубраву та Дебри (*Добар*);

Свевладові дав округ, що по-слов'янському називається Подгор'є а по-латинському Submontana, і такі жупанії: Оногосте (*Нікішч*), Морацію (*Морачу*), Комерніцу (*Комарніцу*), Піву, Геріко (*Орбіні: Гацко*), Нетусіні (*Невесіне*), Гуйсемо (*може Гусіне*), Ком, Дебреку (*Добар коло Ліма*), Неретву та Раму; оці чотири округи назвав Тетрархією¹²⁵.

Жив король Предімір багато років і бачив синів своїх синів і вмер у гарній старості; а похоронено його з великими почестями, пошаною та славою у рашській єпископії у церкві святого Петра.

XXXI. Його ж братові, Крешімірові, народився син, якому дано ім'я Степан¹²⁶. Цей володів після батькової смерті Білою Хорватією та Боснією, і після нього завжди володіли [його потомки]* в Хорватії. Мав він (*тобто Крешімір*) від наложниці сина, хромого на обидві ноги, який не міг довго ходити, і назвав його Леґец¹²⁷. Цього Леґеца після смерти батька Крешіміра від-

125. У питанні про поділ держави між синів Н. Радойчич приймає окреслення „Тетрархія“ як запозичення зі св. Письма, зокрема з євангелії від Луки (*Гласник Скопског научног друштва*, XV, стор. 9). Проте, цей політичний термін зі св. Письма ніяк не може впливати на питання вірогідності наведених даних про поділ країни, який за географічними даними цілком реальний. Можна б навіть подумати, що не тільки Дуклянин, але й сучасники в X в. називали наведений комплекс із 4 областей тим ім'ям, яким можливо користувалися його сусіди в драцькій темі.

126. Син хорватського короля Міхайла Крешіміра II справді був Степан Држіслав (прибл. 969-997).

127. Л — Leghes; у друкованому тексті — Leghet як і в О — Leget. Чрнчич тлумачить це ім'я від дієслова лежати. Ш звертає увагу, що Лукаревч дає йому ім'я Богослав (Ш, стор. 453).

* Вставка перекладача.

ведено у Трібуню до його двоюрідного брата Болеслава. У нього служила якась дівчина на ім'я Ловіца, яку полюбив і пізніш узяв за жінку¹²⁸. З нею він мав сімох синів, які, як вирости, постали молодими лицарями та вправними у зброї.

Тим часом, не пішовши слідами свого батька, сини короля Предіміра стали жорстоко та зарозуміло поводитись з народом, над яким панували¹²⁹. Через те дуже остогидли народові, але, тому що злу волю не можна довго приховати, народ потайки послав послів до згаданих сімох братів і змовились вони, що спільно повстануть і розженуть синів і племінників короля [Предіміра]. Так то, у згоді з договором, семеро братів разом із батьком [Легецом] і народом, за порадою та волею батька, як і всього народу, повстали й стали переслідувати синів короля [Предіміра] і їх, від наймолодшого до найстаршого, посікли мечем. Вислизнув пак один, на ім'я Сілвестер, син Болеслава, wraz з матір'ю своєю Кастрекою¹³⁰, і втекли в Лаузій, а нині називається Рагузій¹³¹, звідкіля була родом Сілвестрова мати. Опісля, доконавши братовбивства або людинобивства, Легецові сини стали володіти країною, а їхній батько сидів у столиці у Которській затоці, у місцевості, що зветься Траєкт (*Превлака*), де здвигнув твердиню і двір. Але Бог всемогучий, що любить кожне добро, а ненавидить усяке зло та гріх, незабаром ударив батька, каліку тілом і духом, як теж і його синів чумою та мором, ось так як вони повбивали своїх братів і племінників. І померли, і не залишився ні один з них.

XXXII. Коли народ побачив це, найшов на них великий страх і, тому що залишились без короля, зразу порозумілись і прибули у Лаузій та звідсіля привели Сілвестра, що єдиний залишився з роду славного короля Предіміра, та й його поставили собі за короля. І так, прийнявши королівство, король Сілвестер у страсі

128. Ш думає, що ім'я Легецової жінки ймовірно — Любіца.

129. Ш здогадується, що Предімір умер десь 980 р. і що нелад за його синів діявся між 980 і 985 р.

130. Ш подає, що ім'я Болеславої жінки — Castreca-Castregna.

131. Ш каже, що речення „нині називається — Рагузій“ це глоса, а його в О насправді немає.

божому та правдою мирно управляв цілою Тетрархією. І народив сина, якому дав ім'я Тугемір, і заснув у мирі¹³².

XXXIII. Тугемір¹³³ успадкував королівство й, взявши жінку, народив сина, що його назвав Хваліміром¹³⁴.

У той час піднявся у болгарському народі якийсь Самуїл¹³⁵, що дав себе назвати царем і зчинив численні війни з греками та вигнав їх з усієї Болгарії, так що за його володіння вони не наслідувались наблизитися туди.

XXXIV. Коли помер і король Тугемір, наслідував його як король його син Хвалімір, що взяв жінку та народив з нею трьох синів: первенцеві дав ім'я Петріслав, який володів областю Зентою; другому — Драгомір, що управляв Трібунєю та Хелманією (*Травунєю та Захумлем*); третьому — Мірослав, що дістав округ Подгор'є. Коли передав землю своїм синам, умер у гарній старості.

XXXV. Одного разу пішов Мірослав відвідати свого старшого брата, увійшов у човен і, як плыв поче-

132. Ш уважає, що „час між Предіміровою смертю та вступом на престол короля Владіміра (гл. XXXI-XXXV) поданий у Літописі настільки безладно й часово неточно, що навряд чи має якусь користь з цього історія. Це інтерполяції частинно дубровницького походження — як оте про Легеца-Богослава та Сілвестра — а частинно якісь, сюди занесені, володарські (жупанські) імена інших сербських областей перед Предіміром і за його часу, а виписані з якихось сумнівних записів, як оте поміж смертю Будіміра (Светопелека) і короля Радослава“ (стор. 454) Медіні також уважає оповідання про Легеца й Сілвестра дубровницькою вставкою.
133. Ш (стор. 454) відмічує, що король Тугемір нагадує Костянтинового трєбінського володаря *Τουτσημέρος* (**Τουτσημέρος*). Медіні погоджується з тією думкою.
134. Так само Ш звертає увагу на схожість Хваліміра з трєбінським володарем у Багрянородного. З тим погоджується Медіні.
135. Самуїл, наймолодший з „комітопулів“, які звільнили Македонію від греків після смерти Цимісіях, став засновником македонського царства. Обидва старші брати згинули в боротьбі, а третього він сам пізніше стратив. (Пор. Острогорські, згадана праця, серб. стор. 145. нім. стор. 213-214). Самуїлове царство зі столицею у Преспі, а потім в Охріді, обіймало на сході давні болгарські області між Дунаєм і Балканами, а на заході — Македонію, Тесалію, Епір і частину Албанії та сербські землі. Відновлену болгарську патріярхію перенесено до Охріді. Подібню як теж інші сучасні джерела, Дуклянин називає Самуїла царем, бо Самуїлове царство „ідеологічно було зв'язане з царством Симеона й Петра... Це пояснюється тим, що в ту добу поруч Візантії тільки ще в Болгарії існували традиції царства та самостійної патріярхії“ (Острогорські, згадана праця, серб. стор. 146, нім. 213).

рез Балту (*Скадарське болото*), несподівано здійнялась буря і він та весь його почет погіб. Його землю дістав його брат [Петріслав]* і володів після нього. Потім король Петріслав народив сина, якому дав ім'я Владімір, і упокоївся у мирі¹³⁶. Його поховано в церкві святої Марії в місцевості Газені (*Країні*)¹³⁷.

XXXVI. А хлопчина Владімір перейняв королівство та виріс оздоблений усякою мудрістю й святістю¹³⁸. У той час, поки Владімір був юнаком і володів на престолі свого батька, вищезгаданий Самуїл зібрав велике військо та прибув у далматинські околиці, на землю короля Владіміра¹³⁹. А король, що був людиною святою й не хотів, щоб будь-хто з його [людей]** погинув у війні, скромно відступив й забрався з усім своїм людом на гору, звану Обліком (*Тарабошем*)¹⁴⁰. Коли потім прибув цар з військом і побачив, що не може перемогти короля, залишив одну частину свого

* Вставка перекладача.

136. Ш вірить, що ім'я Владімірового батька Петріслава не видумане, на що вказує історичний деталь, що його столиця була в місцевості в Країні й там похований у церкві св. Марії, де пізніш похований теж його син Владімір (стор. 455).
137. Л і О — Gazeni, а в друкованому тексті Gazem; Ш виправляє на Craini, На це вказує церква св. Марії (стор. 331, 455).
138. Пор. характеристику сучасника, візантійця Скилицеса: „Людина праведна, миролюбна, що йшла за чеснотою“ (Cedrini, ed. Bonn, II, 463). (Іван Скилицес прибіл. 1020 до прибіл. 1092 — ai).
139. Дата Самуїлового нападу на Дуклю не певна. Гільфердінг, Дрінов, Станоевіч, Чоровіч, Станев датують його кінцем 8-ого десятка X в. — після Самуїлової перемоги над Василієм II 986 р., тим часом як Златарський, Рунціман датують цю подію кінцем дев'ятого десятка X в, Шішіч приймає 998 р. (стор. 445). Дуже важливі дані подає Острогорський у статті „Сербське посольство к імператору Василю II“, *Глас Србске академије наука* СХСШ, 1949, стор. 15-29: акт святогірської лаври з вересня 993 р. говорить про якихось послів, що подорожували до царя Василя й попали в полон до арабів поблизу острова Лемноса. Їх цар відкупив. Острогорський слушно бачить у цьому вістку про дуклянські безпосередні зв'язки з Візантією на початку 9-ого десятка X в. та вяснює їх аналогічно до відомих даних про союзні зв'язки Василя II з хорватським королем Степаном Држіславом проти Самуїла. І. Дуйчев („Съюз против цар Самуїла“ в книжці *Проучвания върху българтото средновековие*, Софія 1945, стор. 27-29) аналізує теж ті самі вістки.

** Вставка перекладача.

140. Ш подає, що „Obliquus mons“ це сучасний Тарабош (572 м) на правому березі Бояни, поблизу Скадару, що є на лівому, протилежному березі. Ще й нині є на Тарабоші поселення на старих руїнах, що звуться Облік“. Це місце завжди було стратегічно важне (стор. 455).

війська в підніжжі гори, а частину взяв з собою та пішов, щоб підбити город Дулціній (*Улцінь*). Між іншим на горі Обліку були отруйні змії й, кого б вони вкусили, він зараз би вмер, та й таким чином завдавали великої шкоди як людям так і тваринам. Тоді король Владімір підняв молитву зі сльозами до Господа, щоб всемогучий Бог звільнив його народ від тієї згубної смерти. Бог вислухав молитву свого слуги й з того дня ніхто не був укушений, аж до сьогоднішнього дня; якщо на тій горі людину або тварину вкусить змія, вона залишається здорова й без будь-якого пошкодження. З того дня, як молився блаженний Владімір, були на тій горі змії, так би сказати, без отрути аж до сьогоднішнього дня¹⁴¹. Тоді цар послав послів до короля Владіміра, щоб зійшов з гори з усіма, що були з ним. Та король не пристав. Але жупан тієї місцевости, схожий на зрадника Юду, переказав цареві кажучи: „Господарю, якщо твоя величність бажає, я тобі передам короля“. Цар йому відповів: „Якщо це зможеш учинити, знай, що зроблю тебе багатим і знатним“. Тоді король зібрав усіх своїх і сказав їм таке: „Треба, як бачу, премилі браття, щоб на мені сповнився отой євангельський вислів, що каже: Добрий пастир душу свою віддасть за вівці свої. Тож краще, браття, щоб я дав душу свою за вас усіх і віддав добровільно своє тіло, щоб його кололи й убили, аніж щоб ви страждали від голоду й від меча“. Тоді, коли він їм це й чимало іншого говорив, попрощався з ними та подався до царя. Цар його зараз заслав в охридську околицю, до місця званого Преспа¹⁴², де був і двір того самого царя. Опісля, злучивши своє військо, довгий час облягали Дулціній (*Улцінь*), але не змогли його ніяк здобути. Звідтіля двигнувся він гнівний і почав нищити, палити та грабувати цілу Далмацію, спалив пак міста Декатар (*Котор*) і Лаузій (*Дубровнік*)¹⁴³, та й села й усю область так спустошив, що здавалось, що країна без мешканців. Ось так пустоша-

141. Ш завважує, що він розпитував на місці про тарабошські змії і йому говорили, що вони небезпечні (стор. 456).

142. Л — Prespa; О — Presla: Самуїлова столиця на Преспанським озері.

143. Ш звертає увагу на давні важливі назви Decatorum для Котора та Lausium для Дубровніка, які свідчать про їхню давність, бо в XIII в. цим іменам немає сліду (стор. 456).

чи, пройшов цар надморські, як теж і загорські області аж до Ядра (*місто Задар*); потім повернувся через Боснію та Рашку до своєї землі.

Тим часом Владіміра тримали в темниці, а він дні й ночі проводив у пості та молитві. У видінні з'явився йому ангел господень, бадьорючи його та звіщаючи йому, що збудеться те, що його звільнить Бог з тієї темниці та що він, як мученик, увійде в царство небесне й осягне нев'янущого вінця та нагороду життя вічного. Підбадьорений ангельським видінням, блаженний Владімір тоді все більше віддавався молитвам і постові. Отож одного дня донька царя Самуїла, на ім'я Косара¹⁴⁴, спонукана та надхнена Святим Духом, пішла до батька й попросила його, чи не могла б вона зійти зі служанками в темницю та обмити голову й ноги закованим і взятим у полон, що батько й дозволив. І так то зійшла вона та вчинила добре діло. Між іншими спостерегла Владіміра й, бачачи що він гарний з вигляду, смирний, лагідний і скромний та що повний знання й мудрости божої, затрималася з ним у розмові. Їй здалась його мова солодша за мед та медові стільники. Тож полюбила його не ради пристрасти, але за те, що їй жаль стало його молодости та краси, бо й чула була, що він король і родом з королівського ложа; поздоровившись з ним, вийшла. Після того хотіла увільнити його з рабства, тож підступила до царя й, кинувшись йому в ноги, так говорила: „Отче мій і господарю, знаю, що маєш намір видати мене заміж, як це є звичай. Тепер же, якщо це й воля твоєї величності, або даси мені за чоловіка короля Владіміра, що його тримаєш в оковах, або знай, що я ладна скоріш умерти, ніж узяти когось іншого за чоловіка“. Почувши це, король зрадив, бо вельми любив свою дочку і знав, що Владімір королівського роду, тож пристав, щоб її просьба сповнилась. І зразу послав по Владіміра та велів його, скупаного й зодягненого в королівську одягу, привести до себе. І мило глядячи на нього й цілуючи перед вельможами своєї держави, дав йому свою дочку за жінку¹⁴⁵. Коли відбулось весілля його доньки за королівським звичаєм,

144. Самуїлова дочка Косара мала й церковне ім'я Теодора.

145. За Златарським Владімір оженився з Косарою 999 р. (III стор. 456).

поставив цар Владіміра королем і дав йому землю й королівство його батьків та всю драцьку землю¹⁴⁶. Після того цар сповістив Драгоміра, дядька короля Владіміра, щоб прибув і взяв свою землю Трібуню, і зібрав народ, і заселив землю, що й сталося.

І так король Владімір жив зі своєю жінкою Косарою в повній святості та чистоті, люблячи Бога й служачи йому ночами і днями; правив дорученим йому народом у страсі божім і правдою. Незабаром умер Самуїл¹⁴⁷, а його син Радомір¹⁴⁸ перейняв царство. З природи він був сильний і хоробрий, і зчиняв численні війни з греками за часів грецького царя Василія та зайняв усю землю до Константинополя (*Царгороду*)¹⁴⁹. Але цар Василій зі страху, щоб часом не стратити царство, послав тайкома послів до Владіслава, Радімірового брата у перших, кажучи: „Чому не помстиш крови батька свого? Візьми від мене золота й срібла, скільки хочеш, і будь з нами у мирі, та й візьми Самуїлове королівство, який убив батька твого та брата свого. Та й, якщо зможеш, убий його сина Радоміра, що тепер володарить“. Коли це вчув Владіслав, пристав та й одного дня, як Радомір був на ловах і він сам з ним їхав верхи, ударив його й убив. І так умер Радомір, і після нього володів Владіслав, який його вбив¹⁵⁰. Взнявши царство, він послав до короля Владіміра послів, щоб прибув до нього. Коли це почула королева Косара, стримувала його говорячи: „Мій господине, не йди, щоб тобі — хай це тебе мине! — не трапилось, як моєму братові, але пусти мене, хай я піду та нехай побачу й почую, як там з королем. Як бажає мене погубити, нехай погубить, аби но ти не згинув“. Отже королева пішла за згодою

146. Златарський ствердив, що Владімір не дістав цілої драцької області, тільки північну частину, бо Драч був столицею другого Самуїлового зятя Ашота (В. Златарський, *История на Българската държава през средните векове*. 1/2, София 1927, 714, замітка I; III стор. 456).

147. Смерть царя Самуїла після бою на Б'еласіці — 6 жовтня 1014 р. (Пор. Острогорські, згад. праця, серб. стор. 15, нім. стор. 219).

148. Самуїлового сина Гавріла-Радоміра звать візантійці Романом.

149. Дані про Радомірові перемоги над греками неточні (Златарський, стор. 750; III, стор. 456-457).

150. Радоміра вбив справді двоюрідний брат Іван-Владіслав, бо Радомір не хотів з ним ділитися владою. Це трапилось на ловах у серпні 1015 р. коло місцевості Петрська, близько Островського озера (Ш, 457).

свого чоловіка до свого двоюрідного брата; він її прийняв пишно, але облудно. Потому послав по раз другий послів до короля, даючи йому золотого хреста й дав йому слово запоруки говорячи: „Чому зволікаєш прийти? Ось жінка твоя в мене й нічого злого не сталось, адже я й мої з нею достойно поведимось. Прийми присягу на хрест і приходь, щоб я тебе побачив та щоб ти потім гарно й з дарами вернувся зі своєю жінкою до місця свого“. Йому відповів король: „Знаємо, що Господь наш Ісус Христос, який терпів за нас, не був розп'ятий на золотому чи срібному хресті, але на дерев'яному; отже, якщо твоя присяга щира та твої слова істинні, пошли мені духовними людьми дерев'яного хреста, тоді я вірою та силою Господа нашого Ісуса Христа прийду, покладаючи надію на животворний хрест і дорогоцінне дерево“. Тоді він покликав двох єпископів та одного пустельника, лукавлячи перед ними злобно свою щирість, дав їм дерев'яного хреста й послав їх до короля. Ці прийшли та поздоровили короля, завіривши в присязі, вручили хреста. Король узяв хреста, низько до землі поклонився, поцілував його та ткнув за пазуху; і взявши з собою кількоро людей, пішов до царя.

Тим часом цар зарядив, щоб йому на дорозі поставити засідки, коли проходитиме, щоб напали з протилежного боку та вбили його. Але всемогучий Бог, що беріг свого слугу змалку, не хотів задрімати над людськими ділами¹⁵¹. Отож послав своїх янголів, щоб захищали його. І коли проходив околицею, де були засідки, побачили розбійники, що короля проводять воїни, що мають якісь крила, а в руках несуть переможні знамена: як упізнали, що це янголи божі, перестрашилися і втікли кожний у свою сторону. Король же прибув до царського двору, до місцевости, що називається Преспа, і, як но ввійшов, почав за своїм звичаєм молитись до Бога небесного. Коли цар узнав, що король прибув, схопила його велика лють. Він бо у своєму серці припускав, що буде в дорозі скоріш убитий, ніж дійде до нього, щоб не здавалось, що він спільник у його погібелі або що її схвалює, бож присяг був і дав у руки єпископів та пустельника хреста; ради того наставив був на

151. Пор. Псалом 120, 4.

нього засідку на дорозі. Та, коли вже побачив, що його погане діло вийшло на денне світло, як сидів за обідом, послав катів, щоб йому відрубали голову. Поки король молився, воїни оточили його. Коли ж король запримітив це, позвав єпископів і пустельника, що там були, і каже: „Що це, господини мої? Що ви зробили? Чому ви мене так обманули? Чому вмираю без вини, вірячи вашим словам і заклинанням!“ Вони ж від стиду не відважились поглянути йому в обличчя. Тоді король помолвивсь і висповідався, прийняв тіло та кров Господню і, тримаючи в руці отого хреста, якого був дістав від царя, сказав: „Моліться за мене, господини мої, і цей чесний хрест хай буде разом з вами свідком на день Господній, що вмираю невинний“. Після того поцілував хреста, попрощавсь у мирі з єпископами й, як усі плакали, вийшов з церкви й воїни зразу перед церковними дверима його вбили; відрубано йому голову 22-ого травня¹⁵². Єпископи ж взяли його тіло в ту саму церкву й поховали з гімнами та славоспівами. Щоб Господь Бог об'явив заслуги блаженного мученика Владіміра, численні люди, мучені різними хворобами, видужували, коли ввійшли до церкви й молились над його гробом. Уночі пак усі там бачили божественне світло і здавалось, що горить безліч свіч. Жінка ж блаженного Владіміра багато днів плакала так гірко, що цього не можна висловити. Бачачи чудесні діла, що їх Бог звершив, цар покаявся, дуже настрашився й дозволив своїй двоюрідній сестрі взяти тіло його та достойно поховати, де тільки схоче. Вкінці вона забрала його тіло та й віднесла до місцевости, званої Країна, де був його двір, і поховала його в церкві святої Марії¹⁵³. Тіло його лежить ціле й пахне, наче б його побальзамовано численними запашними мастями, а в руці він держить отого

152. Владімір страчений 22-5-1016 р. Всі Дуклянінові вістки про нього відповідають тому, що розказує візантійський літописець XI віку Іван Скилицес: Самуїлового наслідника Гавріла вбив двоюрідний брат Іван і цей самий убив Владіміра, обманувши його підступними присягами, і ще йому в цьому помагав охридський митрополит (Златарський, згадана праця, стор. 762-763, III, стор 121-126). Навпаки, Адонц уважає розповідь про Владіміра збіркою неясних переказів, здається безпідставно. N. Adoncz, *Samuel L'Arménien*, Bruxelles 1938, 55-61).

153. Тіло св. Владіміра лежало в церкві св. Марії в Країні припл. до 1215 р., коли перенесено його мощі до монастиря св. Владіміра. Православна албанська Церква їх дуже шанує (III, стор. 124-125).

хреста, якого дістав від царя. Щороку в тій самій церкві збирається на його свято багато народу, а його заслугами та заступництвом даються там до нинішнього дня численні ласки тим, хто молиться чистим серцем. Жінка ж блаженного Владіміра, Косара, стала черницею, жила побожним і святим життям, і в тій самій церкві закінчила життя й там похована в ногах свого чоловіка.

У той час, коли переношено тіло блаженного Владіміра з Преспи у Країну, цар Владіслав зібрав військо і прибув, щоб зайняти землю блаженного Владіміра та город Драч, як це йому обіцяв цар Василій за вбивство, що його доконав. Коли одного дня перед Драчем він вечеряв і гостився, несподівано появився йому озброєний воїн в образі святого Владіміра. Переляканий почав кричати на весь голос: „Бігом сюди, мої воїни, бігом і бороніть мене, бо Владімір хоче мене вбити“. І сказавши це, встав зі свого сидження, щоб утікати. Але ангел відразу його ударив і він звалився на землю та вмер тілом і душею. Тоді князі та його воїни й увесь народ, поражені великим страхом і боязню, розпаливши огонь по таборі, повтікали всі тієї самої ночі у свої сторони. І так то здійснилось, що найогидніший убивця, який, за обідом сидівши, велів відрубати голову Владімірові та вчинив його мучеником, сам був убитий під час вечері, щоб стати ангелом сатани¹⁵⁴.

Хто бажає знати, скільки та якої сили й чудес зволив Господь учинити через блаженного Владіміра, слугу свого, нехай прочитає книжку про його діла, де його вчинки за порядком описанні, то знатиме, що ця свята людина була справді одним духом з Господом і Бог був з ним, якому честь і т. д.¹⁵⁵.

154. Теж Скилицес розказує про похід Івана Владіслава на Драч і про його смерть у лютому 1018 р. Вірогідна дописка деволського єпископа Михайла, прибл. 1118. до Скилицесового тексту говорить, що цар Іван (Владіслав) верхи зударився з візантійським патрієм Никитою Пегонітом і його напали два піхотинці та смертельно ранили в живіт (Ш, стор. 125-126, за Протічем, згад. праця *Die Zusätze...*)

155. О не має речення „Хто бажає знати... якому честь і т. д.“, через те Ш уважає це глосою. Тому що в сербській літературі нема згадки про Владіміра, Ш думав, що Владімірове життя написане в XIV в., а Дуклянин для своїх даних користувався живою традицією, яка існувала в дуклянсько-барській церкві в XII в. та теж якимсь коротким записом про дану смерть короля Владіміра (Ш, стор. 122-126). Проте таке життя вже мусило існувати. (Пор. Дж. Радоїчич, згадана праця під вин. 86, стор. праці 22).

XXXVII. Тим часом, почувши про смерть царя, Драгомір, дядько блаженного Владіміра, зібрав народ і військо, щоб присвоїти собі землю та королівство своїх батьків: Отже, прибувши у затоку міста Котора, наказав, щоб народ переправився через море. Которяни ж приготували човни й повиносили перед нього хліб і вино та повно різноманітної їжі й покликали його на обід на острів святого Габрієла¹⁵⁶. Він сам з декількома ввійшов в один кораблик і прибув на місце. Поки готувався обід, которяни бачачи, що Драгомір заледве з кількома людьми, а їх багато, і що йому ніхто не може прийти з допомогою з суші, бо був на острові, почали між собою нашіптувати один одному: „Болгарський цар — мертвий, і королі цього краю — мертві, оцей єдиний залишився з їхнього роду. Якщо цей житиме та здобуде землю, не буде добра. Він бо гнобитиме нас, як гнобили й інші королі, що були його батьками та братами. Тож убиймо його, і не буде з цього роду нікого, хто б нас гнобив і непокоїв нас і наших дітей“. Потім, як сиділи за обідом, те саме повторяли між собою. А коли загрілись вином, скочили, щоб його вбити. Коли він це побачив, схопив меч, втік до церкви та й стоячки зсередини боронився голим мечем. А ті, що стояли ззовні, не відважились увійти. Тоді дехто з них поп'явся та розвалив покрівлю на церкві й, кидаючи камінням і деревиною у церкву, вбили його¹⁵⁷. Потім сіли в кораблик і втекли. Коли його люди побачили, що сталося, вернулись у свої сторони. Драгомірова ж жінка вернулась після смерти свого чоловіка на свою батьківщину.

Була вона донькою Лютоміра, великого рашського жупана¹⁵⁸. Коли вона вернулась з двома дочками, а сама вагітна, застала свого батька мертвого. Тоді пішла

156. Острів св. Гавріла — це теперішні Страдіюти коло перешийка в тіватській затоці Боки Которської, звідки веде коротка поперечна дорога до Котора (Ш, стор. 457).

157. Ш (стор. 457-458) каже, що которяни повстали проти Драгоміра, бо вони, як візантійські піддані та романи, були на боці царя Василя II, а крім того, уважали короля Владіміра та його дядька по батькові Драгоміра болгарськими васалами.

158. За Ш (стор. 458) рашський великий жупан Лютомір, що був жупаном до Драгомірової смерті 1118 р., мусив бути васалем царя Самуїла та Гавріла-Радоміра. Якщо він підкорився Самуїлові під час його повороту з адриятицької війни через Боснію та Рашку, значить, що він міг бути рашським жупаном і перед 988 р. Отже він — син або внук отого

з матір'ю в Боснію до своїх дядьків. В дорозі народила сина, і то в дрінській жупанії, в місцевості званій Брусно¹⁵⁹, і дала йому ім'я Доброслав. Виховувано його в Боснії, аж поки він не став юнаком, а потім виховували його батьки в Рагузію¹⁶⁰, де взяв за жінку гарну дівчину, племінницю царя Самуїла¹⁶¹, яка йому народила

неіменованого жупана, що 973 р. втік до короля Предіміра й 976-977 р. знову як великий жупан вернувся з Предіміровою допомогою в Рашку. Лютомірова жінка була дочкою якогось боснійського володаря, бо далі сказано, що її донька подалась у Боснію до своїх дядьків.

159. Брусно — теперішня Брусна, яких 10 км на захід від Фочі (Ш, 458).
160. Очевидно, це місце поповсане: Якщо Доброслав це посмертна дитина (народивсь у Брусні після смерті батька) — не могли його батьки пізніш виховувати його в Дубровніку. За Орбінієм Доброслав перебував якийсь час у Боснії, а пізніш, заляканий ворожими засідками, сховавсь у Дубровнік. Ш достеменно доказав, що навіть хронологічні дані не сходяться: Якщо Доброслав народивсь після 1018 р., не міг він у час повстання 1034-1036 р. мати вже п'ятьох синів, які за Дукляніном помагали визволяти країну з-під візантійського ярма. Вкінці, всі пізніші Дуклянінові дані про Доброслава, визволителя Зети, та про батька Михайла безсумнівно стосуються Степана Воїслава, відомого візантійським авторам. Тим то Ш викреслює після слова *Ragusii* слово *ibi* та вставляє речення: *Genuit autem Dragomirus de prima uxore filium Vojislavum qui i* таким чином робить цього Воїслава чоловіком Самуїлової племінниці та батьком майбутнього короля Михайла та його чотирьох братів (стор. 458-461). Це його змушує в дальшому тексті виправити ім'я Доброслав на Воїслав, хоч Орбіні також наводить усюди ім'я Доброслава. Проте трудно настільки міняти джерело, і поготів, що вставлене речення ані змістовно, ані стилістично не відповідає текстові. Крім того, Орбінін варіант не дає жодної підстави для такої наукової інтерполяції. Отож, здається, що єдине сприйнятне тлумачення — Медінієве, який думає, що тут плутанина Доброслав-Воїслав настала через штучне пов'язування трєбінської хроніки з зетською та штучне ототожнення останнього потомка трєбінської династії — Доброслава з першим володарем нової зетської династії Воїславом (див. цитована праця *Дубровачке старине*, стор. 33). Медіні виявив, що Шішічева реконструкція є в суперечності і з попереднім текстом Дукляніна: Якщо б Воїслав був Драгоміром старшим сином нібижто від його першої жінки, то которияни не мотивували б Драгомірове вбивство тим, що "*hic solus de progenie eorum superest*" (а ці дані є в Орбінія). (Після появи цього Літопису хорватський латиніст В. Гортан у критичному огляді відмічує, що слово "*parentes*" неправильно перекладено „батьки“; має бути „рідня“ — ai)
- (Хорватський історик о. д-р Домінік Мандіч говорить про Доброслава: „На банському дворі у Боснії дитині дали ім'я Степан-Воїслав, бо ці імена були зокрема в пошані та їх уживано в боснійській банській родині“ (O. Dominik Mandić, *Crvena Hrvatska*, Chicago, Ill., 1957, стор. 163-164 — ai).
161. За Златарським (цит. праця: *Історія болгарської держави вродовж середніх віків*, стор. 803) Степан-Воїслав мав за жінку дочку короля Владіміра, чого Ш не допускає через близькі родинні зв'язки. Ш уважає її онукою царя Самуїла, а донькою короля Гавріла-Радоміра (стор. 460).

п'ять синів; ось їхні імена: Гоїслав, Міхаля, Саганек, Радослав і Предімір.

XXXVIII. Після смерти болгарського царя Владіслава цар Василій зібрав велике військо та багато кораблів і взявся завойовувати землю і здобув цілу Болгарію, Рашку, Боснію та всю Далмацію, і всі надморські округи аж до Нижньої Далмації¹⁶². Тим часом Доброслав, що був мудрий і кмітливий, став підкорятись грекам і бути ніби якимсь їхнім помічником та союзником, тож з ними їздив верхи по областях і тайкома давав грекам поради, щоб поводитись з народом гостро та несправедно. Так само крадькома говорив і народові: „Чому терпите такі великі злигодні від греків? Неправедно вас судять, відбирають майно чинять перелюб з вашими жінками, знеславлюють і осоромлюють ваших дочок-дівчат. Ніколи вам мої батьки, що переді мною королювали, чогось такого не чинили; великі це й тяжкі ці злочини“. Як він так робив по всіх місцевостях, почав народ звертати на нього очі й його вельми любити, а греків страшно зненавиджено. Тим часом люди порозумілись і одного дня одностайно послали послів і обмінялись листами та повстали й за один день повбивали всіх грецьких вельмож, що знайшлись по всій Далманції.

Опісля зібрались усі люди й переказали Доброславові та його синам, щоб прийшли й перебрали королівство та землю своїх батьків. Він прибув зі своїми п'ятьма синами, що вже були молоді та хоробрі лицарі, і перебрали королівство. І почали війну з греками¹⁶³ та

Треба мати на оці, що Самуїл мав другу доньку, заміжно за Ашотом, і що під словом "nepotem" можна розуміти й дальші родички, зокрема дітей Самуїлових братів, сім'ї яких ще за Самуїла могли знайти притулок у Дубровніку.

162. Візантійське захоплення наведених країн 1018 р. це історичний факт (пор. Іречек-Радоніч, *Історія сербів I*, стор. 152-153).

163. Перше повстання Воїслава проти греків було 1035-1036 р. Про боротьбу дуклянців з Візантією говорить Скилицес (Cedr. ed Bonn II, стор. 543-545) і Кекаумен (*Cecaumeni Strategicon*, ed. V. Wassilewsky et Y. Jernstedt, Petropli 1896, стор. 25-28). Перше повстання здушено, Воїслава відведено як закладника до Царгороду, а завідування країною довірено Теофілеві Еротикові. Воїслав скоро втік з Царгороду й знову розпочав боротьбу з Зеті та її визволив.

Див. у Ш стор. 462/463, переклад двох уривків з Кекаумена про візантійську поразку восени 1043 р. і про обман візантійського стратега між 1043 і 1050 р.

зайняли край аж до Топліці¹⁶⁴. Тоді грецький цар розсердився, покликав одного зі своїх полководців, що звався Арменополос, і наказав йому піти й перемогти короля Доброслава та його синів. Цей зібрав велике військо піхотинців і комонників та дійшов аж до зетської рівнини.

І король Доброслав зібрав військо й частину війська дав чотирьом своїм синам і направив їх до місцевости званої Вуране (*Вране*)¹⁶⁵, в напрямі сходу, щоб там підждали на вислід бою. Сам же зі своїм сином Радославом напав із західньої сторони на греків і став їх страшно вбивати. Радослав пак, снажний юнак і умілець у зброї, і направо, і наліво січучи, дібрався до полководця та й, спізнавши його, рубнув його мечем і звалив з коня на землю. Коли це побачили греки, кинулись до втечі й упала їх велика сила, якої ніхто не зможе злічити. Знову на багатьох з них, які думали, що вже врятовані, напали сини, які були на східній стороні, і вбивали їх. Того дня греки зазнали великого розгрому та січі. Доброслава пак королівство розвивалось і більшало щодня. Вкінці король дав своєму синові Радославові жупанію, звану Кецка (*Гацко*)¹⁶⁶, і це тому, що в бою був хоробрий і переможець. Тим часом, як грецький цар почув, що сталось, вельми розсердився та засумував душею й зараз послав послів з немалим золотом і сріблом, щоб дали рашському жупанові та боснійському банові й князеві області Хелманської (*Захумля*), щоб послали військо й народ проти короля. Тоді жупан і бан зібрали силу народу та сповістили Лютовіда, князя Хелманської області (*Захумля*)¹⁶⁷, щоб об'єднав усю силу та щоб він був князем і полководцем усього наро-

164. Л і О мають Aliza. Ш каже, що це очевидне переключення для Топліца — область у Сербії коло річки Топліца на захід від Ніша, але зауважує: „Це б означало, що до Воїславового повстання пристала й Рашка, а це неправдоподібно“ (Ш, стор. 463).

165. Л — Vuranie; О — Vrania: за Ястребовим і Ровінським це сучасне Вране — височина в Нижній Зеті, між Подгоріцею та північним берегом Скадарського болота (Ш, стор. 463).
(Іван Ст. Ястребов (1839-1894), російський дипломат, і Павел Апол. Ровінський (1831-1916), рос. науковець і публіцист, дали праці про старовинність південних слов'ян — ai).

166. Л — iurania Kezca; О — Kezka; Гацко в Подгор'ї.

167. Ш доказує, що документ, якого приписують Лютовітові (збережений у двох примірниках) це фальсифікат з першої половини XIII віку (стор. 188-190 і 214-216).

ду. Так учинено. Цар пак з другого боку, зібравши багато більше військо, ніж воно було давніше, послав його в Дурахій (*Драч*) і наказав якомусь Курсілієві¹⁶⁸, топархові, який у ті дні держав Драч і цілу драцьську землю, щоб зібрав увесь народ драцького краю, і став на чолі всього війська, та щоб пішов і взяв у полон короля з його синами, де тільки зможе їх знайти.

Отже Курсілій подався з усім військом і став на рівнинах городу Скадару, на яких мали всі зібратись. І тут скупчилась така сила-силенна, що земля їх ледве могла помістити. Опісля переправились через річку та прибули на рівнину городу Антібару (*Бару*). Князь Лютовід також прибув зі своїм військом у Трібуню. Король Доброслав залишився зі своїми синами й народом у Црмніці¹⁶⁹; бачив бо, що греків тьма-тьмуща, і боявся, щоб Лютовід не перейшов затоку та щоб його не оточили звідусіль. Скликавши своїх п'ятьох синів, сказав їм: „Бачите, сини премилі, що греки мають велике військо, а нас проти них дуже мало; здається мені, що ми в бою ніяк не зможемо встоятись. Тож зробімо ось так: двоє з вас хай залишаться тут, Гоїслав і Радослав, а решта три візьміть кожний по десять досвідчених [воїнів] з трубами й рогами, попніться в гори та розбіжтесь верхами гір так, щоб грекам здавалось, ніби вони оточені. Я пак з тими, що зі мною, опівночі нагряну на їхній табір. Як почуєте голос труб і рогів, ви так само навколо по горах здіймете галас трубами та рогами й кричить на все горло. Потому помалу спускатиметесь і приближатиметесь до їхнього табору, і коли будете близько, не бійтесь, але будьте хоробрі та борітесь мужньо. Всемогучий Бог віддасть їх у наші руки“.

Отож, як запав присмерк, три сини короля поп'ялись у гори та вчинили все, що їм велів король. У той час якийсь баранин, королів приятель, підступив до Курсілія з думкою налякати греків і сказав йому: „Бережись, господине, гляди й подбай, як даси раду з такою безліччю. Знай бо, що ти оточений з усіх сторін величезною силою“. Ця мова загула по таборі й усіх

168. Курсілій топарх, за Ш, імовірно член родини Χρυσέλιος (стор. 464).

169. Црмніца — зетська жупанія (Ш, стор. 464).

охопив великий страх. Курсілій відразу наказав, щоб усі були напоготові, і дав розставити стійки та сторожу подаліше від табору. Тоді, у нічний час ідучи помалу зі своїм військом, король наближався тихо до їхнього табору. Опівночі прибув сюди, де була грецька сторожа та вартові, і напав на них і одних повбивав, а других нагнав до втечі. Коли це побачили греки, дуже схвилювались. Тоді засурмила королева труба, а ті, що були з королем, стали водночас із сурмленням труби кричати силенним криком. Сини короля, які були в горах, так само почали трубити раз тут, раз там у труби та роги й кричати. Потім, спускаючись спрокволу вниз просіками гір, приближались до ворогів; подібно зробив і король. Між греками настав великий переляк; і тому що чули, як вони повільно спускаються, а ради ночі не могли бачити, гадали, що це велике військо, як були чули від баранина. Коли ж почули, що звук труб і рогів, і галас уже близько та що нападають на них, охопив їх страх і вони кинулись навітки. Коли король зі своїми побачив, що греки втікають, удосвіта напали на їхній табір і стали їх ранили, сікти й убивати, переслідуючи їх з-за плечей. Так достоту, тут то там, тяжко на них наскакували та їх вбивали королівські сини. Коли, переслідуючи їх і вбиваючи, король перейшов зі своїми синами та зі своїм народом потік, що тече через Прапратну (*жупанію*)¹⁷⁰ і дійшов до лісу, Гоїслав не впізнав свого батька, бо був укритий пилюгою та скроплений кров'ю, і один одного не впізнали, напав на батька й скинув його з коня на землю, та все ж таки не ранив. Тоді [батько] кликнув грімким голосом: „Господи змилуйся, Господи змилуйся“. Син відразу його впізнав по голосі, перший зліз з коня й обняв батькову ногу сказавши: „Прости, отче, я тебе не пізнав“. На це йому король: „Не бійсь, синку, ще боже милосердя з нами, бо ти мене ні не ранив, ні не вбив“. Тоді король став на тому місці й дав тому місцю ім'я „Божа милість“ — що

170. За Ш (стор. 464) Прапратна була жупанією з володаревим двором між Баром і Улцінем, тепер Марковічі. А. Йовичевіч пробував ототожнити Прапратну з Мурічами на Скадарським озері (*Записки II*, 1928, стор. 193-198; див. Н. Радойчіч *Slavia VIII* стор. 178). Пор. Прапратна на Стону в Урошевій Стонській грамоті (пор. *Српски етногр. зборник XXXIII*, 1922, де є стаття Б'єловучіча про Стон).

по-латинському значить „Dei misericordia“. Це місце зветься так до сьогодні, бо Господь змиливався над ко-ролем що не вбив його власний син і що дав у руки горстки таку безліч [ворогів]*. Сини короля гнали ворогів до річки Дрину (*Дриму*), ранячи їх і вбиваючи, а багатьох похватали та багато їх привели з собою пов'язаних батькові на „Божу милість“. Курсілій же втік важко ранений і, коли прибув на рівнину городу Скадару, умер; на тому місці поставлено хреста, що досі зветься „Курсілій хрест“.

Після того король послав сина Гоїслава з військом на князя Лютовіда. Давши йому п'ятдесят полонених і ранених греків, яких мав послати, коли наблизиться до ворогів, отаких ранених і обризканих кров'ю до табору князя Лютовіда, щоб греки розказували, що їм трапи-лось; якщо б греки не схотіли піти, нехай їх повбиває. Король зробив це для того, щоб князь і його військо за-тремтіли від страху, коли побачить їх ось таких побит-тих. Отже Гоїслав зробив усе, що йому батько велів. Рушив з військом і переплив затоку, та й пішов далі Ка-налом (*Жупанією*) і поп'явся на гору звану Клобук¹⁷¹. Тоді, коли вже був близько Лютовідового війська, спрямував згаданих греків у його табір. Коли це побачили ті, що були з Лютовідом, і як почули, що сталось, вельми налякались. А князь Лютовід, тому що був во-йовничий і умілець у зброї, ані трохи не злякався. Він переказав Гоїславові кажучи: „Твоя кмітливість аж ніяк мене не лякає. Але, якщо ти муж і якщо ти чогось вар-тий, візьми з собою двох воїнів і я також, тоді я зійду до поляни та й зударимось і побачиш, хто я“. Гоїславові сподобалось повідомлення і він зараз узяв з собою двох досвідчених воїнів і спустився на поляну; також князь зійшов. Коли почалась боротьба, один з Гоїславових воїнів, званий Удобіч¹⁷², наступаючи на князя Лютові-да, ударив його та звалив на землю. Тоді другий став гукати: „Тікайте, бійці, тікайте, друзі, бо Лютовід упав і вмер“. Після його погибелі взялися всі тікати. Люто-

* Вставка перекладача.

171. Л і О — Slocco — Клобук недалеко від Требіня в Герцеговіні.

172. Л — Udobic, О — Udobre; за Ш це якесь перекручене ім'я, можливо, на-приклад, Ходовік (стор. 464).

від пак, бо був ранений, дірвався коня й утік. Ті ж, що були з ним, побачивши, що Лютовід упав і що він ранений, усі розбіглися. А Гоїслав зі своїми гонили їх цілий той день і, взявши їхню здобич, вернулись переможцями у свої сторони. З того дня країна була в мирі на очах короля та його синів, і ніхто не посмів чинити їм спротиву, але всі були супроти них миролюбні. Потім король Доброслав нагородив щедро отого баранина, який сповістив був Курсілія, що він оточений силою силенною. Дав йому слово, що ні він, ні його сини ніколи не забудуть того вчинку. Після того сини короля дістали всю драцьку землю аж до річки Воюши¹⁷³ і там спорудили твердиню та в ній посадили хоробрих людей. Ці переходили границі, грабували греків і щодня брали їх у полон. А славний король Доброслав [= Воїслав] володів 25 років, а коли впав на ліжко, умер у своєму дворі в Прапратні. І зібрались його сини, оплакали його та поховали в його каплиці в церкві святого Андрія з великою пошаною та славою¹⁷⁴.

XXXIX. Після смерти короля зійшлись його сини та їхня мати й вирішили, що поділять поміж себе землю й області своїх батьків, щоб кожний з них посідав свою частину. Отже Гоїслав і наймолодший брат Предімір дістали Трібуню з Гріспулі (*жупанією*); Міхалю — Облік (*Тарабош*) і Прапратну (*між Улицінем і Баром*) та Црмніцу; Саганек же — Горську жупанію (*коло Подгорици*), Купелнік і Бареці (*нині Мая Балезіт коло Скадару*); Радослав — жупанію Луску (*Лешко поле*), Подлуже та Кучево (*Чеве*) з Будвою. Після того королева з первенцем управляли королівством і синами. Ні один з них не звався королем, поки жила їхня мати-королева, а звалися князями. Тоді одного дня Гоїслав повалився в ліжко й, поки лежав у ліжку немічний, якісь з Трібуні, що звалися скробімези¹⁷⁵, домовились, прийшли та вбили його в ліжку немічного, а його брата

173. Л — Dajussium; О — Baiusa. Ш (стор. 464) — очевидно переключене з Vaiussium, тепер Воюша.

174. Уважають, що Воїслав умер десь при бл. 1050 р. Його син Міхайло дістав від Візантії титул протоспатара десь 1052 р. (Іречек-Радоніч, *Історія сербів* I, 1922, стор. 172).

175. Ш думає, що ім'я скробімези очевидно переключене та що це має бути якийсь требінське ім'я (стор. 464). Чоровіч (*Історія Боснії*, стор. 107) думає, що це залишки якогось давнього требінського племені.

зловили й теж убили. Потім поставили головою та господарем якогось свого Доманека¹⁷⁶.

Коли це почули їхні брати Міхаля, Саганек і Радослав, зібрали військо та прийшли до Трібуні, і половили тих убивців, покарали їх різними муками та стратили їх найстрашнішою смертю, але Доманек з горсткою втік. Опісля, залишивши тут Саганека, Міхаля та Радослав вернулись у Зету. Незабаром Саганек побоявся та й він вернувсь у Зету до своєї жупанії. Доманек заново прибув і ввійшов у Трібуню. Як дізнався Міхаля, що Саганек не бажає піти до Трібуні, покликав до себе Радослава й казав йому піти та боронити трібунську область, а цей відповів, що ніяк не бажає покинути свою частину, яка йому належить у Зеті. Тоді Міхаля й Саганек боячись, щоб греки не напали на країну, — греки бо готувались прийти, — а не хочючи їм піти назустріч, обидва брати запрягли Радославу перед вельможами краю. Та написали йому грамоту, що він і його наступники є господарями зетської області. Якщо ж він зможе домогтись Трібуні або будь-якої іншої області, вони належатимуть йому та його наступникам як спадщина та власність без заперечення й домагання їхнього та їхніх наступників і що віднині ніколи не жадатимуть того ні вони, ні їхні наступники. Тоді Радослав зібрав народ і пішов та вдерся у Трібуню і скорив Доманека, перемиг і убив його. Незабаром наскочив на Хелманію (*Захумле*) і зайняв її.

XL. У той час умерла королева, і Міхаля перейняв королівство. Він мав сім синів; ось їхні імена: Владімір, Пріяслав, Сергіє, Дерія, Габрієл, Мірослав і Бодін. І тому що він мав сім синів, не хотів після перейняття королівства дотримати присяги своєму братові Радославу, а навпаки, взяв від нього жупанію Зету та дав своєму синові Владімірові.

У той час померла жінка короля Міхалі і він оженився з другою жінкою-грекинею, царевою двоюрідною сестрою. З нею народив чотирьох синів. Ось їхні імена: перший — Доброслав, другий — Петріслав, третій — Нічіфор, четвертий — Теодор. Доброслав і Теодор не

176. Л — Domanech; О — Domapek: за Ш відоме слов'янське ім'я Домонег (стор. 464); Чоровіч транскрибує Доманец.

мали нащадків, тільки від Петріслава народився ...¹⁷⁷.

Бодін, що [потім] володів цілим королівством, [і] Владімір пішли зі своїми братами у Рашку та зайняли її. І дав їй [король Міхаля] синові Петріслові, щоб нею правив¹⁷⁸. Опісля пішли в Болгарію, де вели численні бої з греками та болгарами і здобули всю Болгарію, яку то область дав король Міхаля на управу синові Бодінові¹⁷⁹.

Тим часом Бодін укоронував свою голову діядемою та велів звати себе царем¹⁸⁰. Коли це почув грецький цар, розсердивсь і зібрав сильне військо та послав його, щоб розбило Бодіна. І Бодін зібрав військо та вийшов їм назустріч. Одного дня обидва війська взялися завзято битись і кривавитись. Тоді впав болгарський цар Бодін і зловлений греками, та за наказом царя був прогнаний у город Антіохію¹⁸¹. Інші Бодінові браття, ганяючись сюди-туди по областях і починаючи численні війни, всі погинули у війнах ще за батькового життя, щоправда не одного дня, але кожний у свій час, тому що Богу став противний гріх їхнього батька через кривоприсягу. Тим часом Міхаля володарював 35 років і помер; поховано його з великими почестями в монастирі святих мучеників Сергія й Бака¹⁸².

XLI. Опісля перейняв королівство його брат Радослав¹⁸³, що мав вісім синів і чотири дочки. Ось імена

177. Порожнє місце в Дукляніновому тексті означає, що тут через помилку давніших переписувачів випало якесь ім'я (Ш, стор. 464).
178. Між 1060 і 1070 р., під час заволодіння після смерті Костянтина IX Мономаха, а перед вступом царя Михайла VII Параспінака, Міхаля здобув Рашку, яка тоді була під візантійською верховною владою, і передав її синові Петріслові, щоб нею управляв (Ш, стор. 85).
179. 1073 р. в Македонії спалахнуло повстання проти Візантії; повстанці прохали допомоги в Михайла Дуклянського, який їм послав сина Бодіна з воеводою Петрілом і чотою в силі 300 вояків (Седр. II стор. 715; Іречек-Радоніч I, стор. 172-173).
180. Бодіна проголошено у Прізрені царем і названо Петром.
181. Про Бодінове та Петрілове воювання й неуспіхи див. Іречек-Радоніч, I, стор. 172-173; Бодіна взято в полон і відіслано до Царгороду, де його замкнули в монастирі св. Сергія й Бака, а пізніше перевезли до Антіохії.
182. Прийнято, що Михайло помер десь 1081/2 р.
183. Інші джерела не знають короля Радослава, а зараз після Михайла ставлять панування Бодіна, що приймає більшість істориків (див. Іречек-Радоніч, I, стор. 175; Чоровіч (Historija Jugoslavije, 1933, стор. 70) говорить про боротьбу після Михайлової смерті, яка закінчилася зі вступом на престол Бодіна.

його синів: перший Браніслав, далі Градіслав, Хвалімір, Станіхна, Кочапар, Гоїслав, Доброслав і Прібінек. Король же Радослав був миролюбний, і лагідний, і богобоязливий усе своє життя. За його володіння сповіщено його, що його племінник Бодін живий, а цар, що його заслав, умер. Коли це почув, послав [декілька відважних і кмітливих людей]¹⁸⁴ в Антіохію і велів вирвати його з темниці та привести до себе¹⁸⁵. Коли його приведено, прийняв його король, як і його сини, радісно. І дав йому король Гріпулі (*Грбаль*) і Будву. На шіснадцятomu році владарювання короля Радослава Бодін забув добродійства, що їх король йому вчинив; не дотримав вірності, але, порозумівшись зі своєю мачухою та з її чотирма синами, що були йому братами по батькові, відступив від короля разом зі своїми братами. А король, тому що був лагідний і миролюбний, не хотів починати з ними війни, але відступив покійно зі своїми синами в область Трібуноу. Так він у глибокій старості зазнав зі своїми батьками, і поховано його з великою пошаною в монастирі святого Петра з Поля.

XLII. Потому Бодін, бо був прийняв королівство, увірвався у Зету й почав підкоряти своїх братів у перших. Тоді Петар, архієпископ барської столиці, людина доброї згадки¹⁸⁶, як побачив, що між братами є чвари та незгода, став разом з духовництвом і народом посередником; намовили їх і вчинили мир між ними. І присягли один одному Бодін і брати, що житимуть миролюбно та мирно. Тим часом народилось Браніславові сім синів, чії імена такі: первак Предіхна, Петріслав, Градіхна, Тврдіслав, Драгіло [Драгіхна] та Грубеша¹⁸⁷.

184. Ш доповнює за О.

185. Скилицес оповідає, що Бодіна визволив ще Михайло з допомогою венеційських моряків (Седг. II, стор. 718); Анна Комнена I, стор. 16, III, стор. 12. ставить Михайла та Бодіна одного поруч другого як „егзархе Далмата“.

186. Ш (стор. 464-465) звертає увагу, що Дуклянин характеризує першого дуклянсько-барського архієпископа Петра (прибл. 1089 до 1110 р.) як “bonae memoriae vir”, в чому бачить доказ, що Дуклянин писав незабаром після Петрової смерті, коли ще зберігалася пам’ять у барського кліру.

187. Л і О подають шість синів, що Ш виправляє на сім, бо думає, що в латинському тексті помилкою переписувача випало ім’я Драгіхни, яке часто трапляється в дальших главах (стор. 465). Треба наголосити, що в Орбінія Драгіхна поданий, але пропущений Градіхна, який з’являється у гл. 45-46.

- Король же Бодін з жінкою Лквінтою, дочкою Архіріза з городу Барія¹⁸⁸, народили чотирьох синів, чий імена такі: Міхал, Георге, Архіріз і Тома.
- Склавши мир, Бодін з братами наскочив на Рашку та її зайняв віиною й заволодів нею. Там посадив двох жупанів зі свого двору: Белкана (*Букана*) та Марка, які йому присягли, що вони та їхні сини будуть законні васалі короля Бодіна та його синів¹⁸⁹. Опісля захопив Боснію й там поставив князя Стефана¹⁹⁰. Потім, після смерті Лікарда, король Бодін забрав з-під влади франків, які були в Драчі та в усій дпрачській землі, і посів цілий дпрачський край і сам город Драч¹⁹¹. Опісля, коли склав мир з царем, повернув йому город.
- Тим часом Бодінова жінка Лквінта важко терпіла дивлячись, як Браніславові сини розвиваються та множаться. Боялась бо, щоб після смерті її чоловіка Браніслав або його сини не перейняли королівства. Через те повсякчас їм завидувала та шукала відповідної хвилни, щоб знищити батька й синів. Так то одного дня,
188. Аналіти міста Барія під 1081 р. говорять, що Архіріз, видатний промдатель, вождь норманської партії в місті за часів занепаду візантійського володіння в Італії, віддавав Міхала, короля слов'янського, і дав його синові свою доньку за жінку. Її ім'я тут не згадане, але це ім'я Лквінта — Лквінта було відоме в Барі в XI-XIII в. (III, стор. 465; Іречек-Рапонч І, стор. 174).
189. Бодін завоював Рашку десь 1083 р. Ковачевич ствердив, ніби в цих двох жупанах треба бачити Петріслава, який умер ще до 1083 р. (*Л'нас српске академје* LVIII, стор. 58-60; III, стор. 85). Марка більше не згадано, але про Букана пізніше говорять Дуклянини і Анна Комнена р. 1091-1094, стор. 1106. Букан це той сильний жупан, що могутньо впливав на початку XII в. на обставини в Зеті; зетський король Владімірович був ожениний з дочкою Букана. 1094 р. цей Букан після своїх синів Степана, Букана й Уроша як закладників у Грецію. Приймаю, що він умер прибі. 1115 р. (Iор. Чорович, "Річане о хронологији п дрелма св. Save" *Godoljica Crpica* XLIX, 1940, стор. 18 і 40).
190. З цієї нагоди Чорович каже, що невідомо, чи доти Боснія була напівзалежний банат у якійсь ступкй залежності від Візантії, чи була в якоготорики на основі грамоти Петра Крешмира з 1069 р., в якій є мова про "наших жупанів, князів і банів", бо титул бана з'являється ніби тільки на нм перше припущення (*Історія Босни*, 152-3).
191. Роберт Лікард (Guikard) умер 17-7-1085 р. Тоді візантійці зайняли Драч. Дани, що Бодін зайняв Драч і що передав його Олексеви Комнену, сучасні зі свідченням Анни Комнени, яка ствердить, що візантійці зайняли Драч після смерті Роберта Лікарда і що саме тоді стали лютими ворогами Бодіна (Anna Comn. VII, стор. 9).

як Браніслав зі своїм братом Градіславом і сином Предіхною¹⁹² безневинно прибули до короля у город Скадар, Яквінта, бачачи, що вони прийшли самі, зраділа, підійшла до короля та взялась його нахабно намовляти, що їх треба схопити та вкинути до темниці, бо в противному разі, якщо він цього не зробить, вона ніяк не зможе з ними жити. Говорила йому: „Знаю, що ти смертний і оці переймуть королівство; твої сини живитимуться за їхньою трапезою“. Навіщо витрачати нам слова? Жінка перемогла короля, як Іродіяна Ірода, і, коли вони сиділи за обідом і гостилися, схвачено їх на королевий наказ і вкинено до темниці. А що король не мав волі опертись жінці, став за столом кривоприсяжником, як Ірод став убійником. Почувши про це брати й сини та їхні небожі, зібрали всю рідню та подалися до Рагузія (*Дубровніка*) й увійшли в город з чотирмастами чоловік при зброї. Коли почув король, що вони повтікали, зібрав військо, прибув, обліг і став його добувати. Тоді брати й сини князя Браніслава та їхні супутники, виходячи з городу озброєні, чинили день за днем різну у війську короля Бодіна. Одного дня, як вони вийшли й багатьох повбивали та ранили, Кочапар¹⁹³ метнув рукою списа і пробив Козара, що його королева дуже любила¹⁹⁴. Коли королева дізналася про це, розпустила коси та стала сильно битись по обличчі, плакати й говорити своєму чоловікові: „Ой лишенько, горе, горе, чи ж не бачиш, королю, як твоїх убивають? Їхні родичі у нас, а вони не перестають щодня ранили й убивати твоїх. Чи ж не бачиш, що заподіяв Кочапар? Для чого дозволяєш, щоб жили їхні брати, яких держиш в оковах?“ Тоді король розбісився і, висмикнувши меча своєю рукою, велів відрубати голову князеві Браніслові з братом і сином перед городом Рагузієм у приступності його рідні; так то до кривоприсяги прилучилось і вбивство. Єпископи й абати, які були прийшли просити короля, щоб не вбивав їх і щоб їх між собою погодити, бачивши, що вже страчені, вельми засмути-

192. Л має помилково Verisna, що Ш виправляє за Орбінієм.

193. Іречек каже, що це ім'я не слов'янське, скоріш албанське (Páre — перший).

194. Козар це, за Тубером, брат королевої. Ім'я Cosar або Cosarus — відоме в далматинських римлян XI-XII в. (Ш, стор. 465).

лись, що спізнались, і стали жорстоко корити та ганити короля, що послухався голосу своєї жінки та повбивав своїх братів. Король відразу покався їй гірко плакав; а що вони були його браття, дав їх достойно поховати. Єпископи ж і абати взяли їхні тіла та поховали їх з великою пишнотою в монастирі святого Бенедикта на острові Локрумі¹⁹⁵, що є перед Рагузієм. Опісля його брати й сини та інші з городу, довідавшись, що деякі мають намір передати город королеві, приготували кораблі, всі сіли на них і відплили у Спліт; звідтіля відплили в Апулію, а звідти до царя до Константинополя (*Царгороду*). Король пак зайняв Рагузій і спорудив твердиню. Потому вернувся знов у Скадар. Володів він 26 років, а на 22-ому погубив своїх братів. Коли сповнилося 26 років і п'ять місяців його володіння, він умер. Поховали його по-королівському в монастирі святих мучеників Сергія й Бака¹⁹⁶.

XLIII. Тоді його син Міхаля хотів наслідувати його на престолі, але через мерзоту його матері людність області не хотіла цього, а поставила собі за короля Доброслава¹⁹⁷, брата Бодіна. За свого володіння почав суворо поводитись з народом. В той час, коли брати та сини князя Браніслава почули, що король Бодін умер, прибули за наказом царя в Дурахій (*Драч*), де Гоїслав оженився й залишився зі своїми племінниками. Його ж брат Кочапар пішов у Рашку та звідтіля з жупаном Белканом (*Вуканом*), зібравши людей, пішли на короля Доброслава. Король пак зібрав народ і хотів боронитись. Проте, коли зчинився бій у Діоклеї (*Дуклі*) на річці, що зветься Морача, згинула частина людей короля Доброслава, а він попав у полон. Потім Кочапар і Белкан (*Вукан*) послали в оковах Доброслава до Рашки, а самі пішли й зайняли Зету, а також пограбували велику частину Далмації. Після того Белкан (*Вукан*) пішов у

195. Туберо(н) і Рацці в XVI в. згадують Броніславів гріб на Локрумі. Іречек не вірить усьому тому оповіданню Дукляніна, а про Туберонове та Рацціве свідчення каже, що воно може походити від якоїсь надгробної плити князя Браніслава, який згадується між 1234 і 1239 р. (Іречек-Радоніч I, стор. 178; III, стор. 235 і 465).

196. Бодінову смерть датують найімовірніше 1101/2 роком.

197. Доброслав панував коротко: скинений можливо й того самого року (пор. Чоровіч, *Godišnjica Čupića* XLIX, с. 16).

Рашку, а Кочапар залишивсь у Зеті¹⁹⁸. Згодом Белкан (*Вукан*) з рашчанами чигав на Кочапара, щоб його знищити; коли той це почув, пішов у Боснію й оженився з дочкою боснійського бана, а незабаром помер у Хелманії (*Захумлі*).

XLIV. Тоді зібрався народ і поставив на короля Владіміра¹⁹⁹, що був сином Владіміра, сина короля Міхалі. За свого володіння любив мир і з усіма жив у мирі. У себе він зібрав усіх своїх братів, а оженився з донькою рашського жупана; і країна жила в мирі 12 років. Тому що оженився з Белкановою дочкою, жупан пустив короля Доброслава, що був в оковах, бо був дядьком Владіміра. Коли його випущено, пішов він до свого небожа. Коли ж цей його побачив, велів його зразу схопити та вкинути в темницю; у темниці залишився весь час, поки володів його небіж Владімір. І тоді, на дванадцятому році володіння короля Владіміра, Яквінта, за порадою бездушних людей, які були ворогами жупана Белкана (*Вукана*), передала їм отруйний напій, що його зготувала в Которі, де жила. Оці ж, як прибули до Скадару, давали королеві пити з рук його слуг і вони його обманули. Тоді (*король*) зліг у постіль. Королева ж Яквінта, знаючи, що він умре, прибула зі своїм сином Георгієм у Скадар відвідати короля; а скоро король її побачив, відсунув її від себе та наказав вийти геть. Коли вийшла, сказала до присутніх: „Чому король так поводитьсь? Чи я йому зло вчинила? Якщо величність король бажає знати, то сам дядько Доброслав, що в узах, влаштував, щоб величність король умер“. Це пак сказала, щоб занапастити Доброслава, бо боялася, щоб він не успадкував королівства. І зразу відійшла звідцільа й пішла до Гарізи (*Горіци*)²⁰⁰, щоб вичекати королевої смерти. Потім звідси поручила тайком королівським людям, обіцяючи їм дуже багато, щоб після смерти короля погубили Доброслава, що й учинено. Отож король умер, і поховано його в мана-

198. Кочапар володів коротко, з рік (пор. Чоровіч, стор. 16).

199. Час Владімірового панування — 12 років, прибіл. 1102-1114 (Чоровіч — до 1113/4, там же).

200. Гаріза це без сумніву острови Горіца зараз поблизу південнозахіднього побережжя Скадарського болота (озера). Тут, на суші була Країна з гробом св. Владіміра (Ш, стор. 465).

стирі святих мучеників Сергія й Бака. А королівські люди, як їм трапилась нагода, за Яквінтиною порадою, договорилися проти короля Доброслава, витягли його з темниці, осліпили його й охолостили та послали в монастир святих Сергія й Бака, де він довго жив з ченцями й пізніш умер.

XLV. Після смерти короля Владіміра перейняв королівство Георгіє²⁰¹ син королеви Яквінти. На другому році свого володіння, хотів потайки похватати Браніславових синів, але ніяк не встиг. Дійшло до їхніх вух про якийсь намір, і вони відійшли в Дурахій (*Драч*) до Гоїслава, до свого дядька по батькові; тільки Грубешу схоплено та в Скадарі вкинено до темниці. У той час воевода Калойоан Кумана (*Комнен*)²⁰² зібрав хоробре військо та з Гоїславом і його небожами напали на короля Георгія. І король зібрав військо і приготувався на боротьбу з ними. Коли зчинився бій, впала частина Георгієвого війська, багато вбито, а багато взято в полон. Король же з горсткою втік до Обліка (*Тарабошу*). Опісля воевода та інші вдарили на город Скадар і його здобули. Звідси витягли з темниці Грубешу й за царським велінням народ поставив його за короля, а воевода залишив йому військо й вернувсь у Драч.

Знаючи, що Грубеша дуже кмітливий воїн, а теж сміливий і сильний боєць, за його володіння король Георгіє втік до Рашки. Його пак матір схоплено в Которі та відведено в Константинопіль (*Царгород*), де вона вмерла. Грубеша володарював 7 років і за його днів країна жила в мирі та дуже віджила. У той час дав Бог достаток збіжжя й вина, країна наповнилась уся-

201. Георгіє володів припл. 1114-1118 р., за Чоровічем до 1116 р., тобто до другого року свого панування, коли то напав на Браніславівців і настраждався від греків (Ш, там же).

202. *Dux Caloioannes Cumanus* очевидячки це майбутній цар Кало-Йван Комнен. Треба погодитись з Ш-вим виясненням, що царевич Іван під час хвороби царя Олексія на початку 1118 р. не був спочатку в Царгороді, але в Драчі, де вів боротьбу з сербами, і допіру тоді, як дістав вістку з Царгороду від своїх прихильників, що цар на смертному ложі та що ширяться інтриги на користь Никифора Врієнія Βρούνιος, поквапився до столиці, куди прибув перед самою смертю батька та встиг проголосити себе царем. Саме тому він, за свідченням Дукляніна, перед самим закінченням війни залишив поле бою в Дуклі, передавши царське військо Грубеші. Так дістаємо певну дату вступу на престол Грубеші — початок 1118 р. (Ш. стор. 87-88).

ким багатством. Вкінці, на сьомому році його володіння виступив проти нього король Георгіє з рашчанами; він йому ставив спротив, але в тій війні король Грубеша вмер, борючись перед городом Антібаром²⁰³. Поховано його достойно в єпископському храмі цього міста в церкві святого Джурджа²⁰⁴.

Потім Георгіє дістав королівство, але все ж таки не країну. Він послав по братів короля Грубеші, що ще залишилися, Драгіхну та Драгіла, і помирився з ними та присяг, що з ними поділиться землею та що їм не вчинить ніякого лиха. Вони прибули заради присяги та повірили йому. Він їм дав частину землі та жупанії в Зеті й вельми гарно з ними поводився. А зробив це король для того, щоб могли Градіхну, їхнього третього брата, обманути й притягти до себе, щоб їх потім погубити. Тоді Градіхна жив у Рашці, там оженився і жінка народила йому трьох синів: перший [був] Радослав, [потім] Іван і Владімір. Тим часом Драгіло наскочив зі своїми зі своєї землі на Подгорску і здобув Оногосте (*Нікшич*) та велике число інших жупаній. Королеві ж вельми сподобалось, коли бачив, що він мудро поводитьсь. Опісля король, за Драгіловою намовою, зібрав військо та пішов на Рашку, боєм її зайняв і пограбував. Там у темниці знайшли Уроша²⁰⁵, куди його вкинули його родичі. Тож його звільнили та послали до Рашки за жупана. Звідти король вернувся з великою добиччю з усіма своїми у свої сторони. У той час Градіхна відступив до Хелманії (*Захумля*). Потім, коли [король] побачив, що Драгіло з братами та небожами ведуть себе хороше й щодня міцнішають, ростуть у любові цілого народу, він із зависти та зі страху, що народ країни його щиро не любить і щоб не втратити королів-

203. Грубеша володів 7 років — від 1118 до 1125 р. За Чоровічем від 1116 до 1123 р. Час другого панування Георгія не занотовано, тож його визначають за черговим володарем Грубешою.

204. У Барі була соборна церква св. Георгія, що її пізніш перетворено в мечеть (Ш, стор. 465).

205. Урош, рашський жупан, тут згаданий уперше. Імовірно це той самий Урош, якого, за словами Анни Комнени, жупан Вукан 1094 р. дав цареві Олексієві як закладника. Думають, що Урош вступив на престол після Вукана, припл. 1115 р. і панував до 1131 р. Ш каже, що описана подія відігралась безперечно на початку другого панування Георгія, отже десь 1125-1126 р., у кожному разі ще до візантійсько-угорської війни, яка знову втягла Рашку в боротьбу з Візантією (Ш, стор. 89).

ства, дав схопити Міхалю, сина короля Владіміра, а після того й Драгіла та їх запроторив у тюрму. Драгіхна ж зі своїми чотирма синами: Првошем, Грубішею, Неманею та Сраціміром²⁰⁶ вислизнули й утекли в Дурахій (Драч). А коли [Градїхна] почув, що його брата та племінників він тримає в оковах, пішов і сам у Драч. Потім полководець Пірогорді (= *Пірогеоргій*)²⁰⁷ спільно з Градїхною та Драгіхною зібрали народ і велике військо, напали на країну й зайняли її аж до Антібару. Одначе, тому що полководець забажав піти до Константинополя (*Царгороду*), Градїхна залишив небожа Првоша²⁰⁸ в Обліку (*Тарабоші*) боронити твердиню, і відпровадив полководця аж до Драча. Тим часом король Георгіє розсердився та велів осліпити Драгіла та його племінника Міхалю тому, що Градїхна зі своїм братом напав був на нього. А тому що полководець Пірогорді відійшов у Царгород, прибув у Драч інший полководець кир Олексій Кондістефан (*Контостефан*)²⁰⁹. Тим часом, зібравши велике військо, король Георгіє напав і обліг Облік, а Првош хоробро боронився. Коли це почув полководець кир Олексій, зібравши з Градїхною та братом військо, наступили на короля. Одначе, тому що король уже був остогид усьому народові, ніхто не знайшовся, хто б йому про це доніс, аж поки не прибув полководець з Градїхною та з військом. Вони напали на його табір, побили та поранили дуже багато й нагнали їх до втечі. Тоді король вислизнув і втік до Црмніци. Нагнавши його до втечі, полководець залишив Градїхну з військом, а сам вернувсь у Драч. Тоді, як через чвари та війни земля вже була опустіла й щодня все більше пустошилась, збунтувавсь і Декатар (*Котор*), а незабаром і вся країна короля Георгія. Градїхна ж став займати зі своїми землю та гонити короля; з другого пак

206. Л — Sirac; О — Sirak. III (стор. 465) уважає це незручним скороченням імени S(i)racimig або помилкою переписувача.

207. Цей царський воевода Пірогорді, за Ш (стор. 94) безперечно тотожний з Пірогеоргієм, був „надзвичайно енергійним мужем“, який, за свідченням Кіннамоса (*Ed. Bonn.* стор. 44) був наділений честю „надворного примікірія“.

208. Л подає на обидвох місцях помилково Borosci(um).

209. Олексій Контостефан це родич царської родини, член аристократичної сім'ї, що відіграла важливу ролу в добу Комненів (Ш, стор. 95, за Chalandon, *Les Commiènes* II, Paris 1912, ц. 73 і 216-217).

боку гналися за ним рашчани. Але король, зі своїми тікаючи, ховався тут і там по горах і лісах. Коли ж побачив, що погоня наближається з усіх усюд, не знаючи, що робити, увійшов до твердині, що називається Оболон (*Обод*)²¹⁰. Тоді Градіхна здобув усю країну аж до Декатору (*до Котору*), крім твердині, де затримався король. Саме тоді прибув у Скадар полководець, і Градіхна йому доповів, щоб прийшов якомога швидше та взяв і твердиню, і короля. Коли він прибув з військом, облягли твердиню. Тоді люди, що їх уважали королевими приятелями та найближчими, які жились його хлібом, повстали проти нього, одні ззовні, другі зсередини, і передали твердиню та короля полководцеві кир Олексію; полководець його схопив і повів з собою у Драч. Звідтіля послав його в кайданах і під сторожею до Константинополя (*Царгороду*), де він умер у темниці.

XLVI. Після того зійшовся народ і поставили на короля Градіхну²¹¹, який, прийнявши королівство, почав справедливо володіти народом. Справді він був богобоязлива та боголюбна людина, був лагідний і милосердний, заступник і оборонець удів і сиріт, і в усіх своїх ділах визначався всякою добротою. Та й ті, які розбрелись по околицях, і по областях, і по Апулії, чувши про його добре життя, вертались у свої сторони, у свою вітчизну; і наповнили, і населили землю, що вже майже була зруйнована та спустошена. Король Градіхна за свого владарювання витримував численні засідки та несправедливі напади від злих людей, але Господь вибавив його від усього того²¹². Коли сповнився 11 рік його володіння, пішов путтю всіх людей і заснув зі своїми батьками в мирі. Шанобливо похований при безлічі народу руками своїх синів — князя Радослава, Івана та Владіміра в монастирі святих мучеників Сергія й Бака.

XLVII. Після цього князь Радослав пустивсь у дорогу до царя Еммануїла²¹³, який його люб'язно прийняв і дав йому володіти та управляти цілим народом, як це

210. Castellum Obolon; O — Obolen; за Ястребовим — це теперішнє місто Обод коло Црноєвічевої Рієки (Ш, стор. 466).

211. За Ш (стор. 96) все це сталося при бл. 1130 і 1131 р.

212. Градіхна панував 11 років, тобто при бл. 1131-1142 р. (Ш, стор. 96). За Чоровічем при бл. 1131/2 до 1143 р.

213. Цар Еммануїл Комнен володів від 8 квітня 1143 до вересня 1180 р.

робив і його батько. Коли князь Радослав вернувся від царя, взявся володіти й господарювати спільно зі своїми братами. Одначе появились деякі запеклі вороги, давні вороги, і побунтувались проти нього та привели Урошевого сина Десу²¹⁴ та йому передали Зету й Трібуню (*Травуню*). Радославові ж і його братам залишилась надморська область і город Декатар (*Котор*) аж до Скадару; і вони не переставали боротись і воювати проти [Деси], Урошевого сина, та проти решти ворогів, щоб здобути назад землю, яка проти них збунтувалась і щоб ту, якою володіли, боронили по-геройському²¹⁵.

214. Після рашського великого жупана Уроша I наступив найстарший син Урош II десь 1131 р., який мав братів Белоша та Десу й сестру Єлену, заміжно за мадярським королем Белом II. Після смерти Бела 1141 р. Єлена стала регенткою в Угорщині разом з братом Белошем, який мав честь угорського палатина та хорватського бана, але він брав участь і в сербському політичному житті. Пізніш 1161-1162 р. назначив його цар Еммануїл великим рашським жупаном. Наймолодший брат Деса з'являється вперше у візантійських джерелах 1153 р., коли одна партія повалила в Ращі Уроша II й вибрала Десу великим жупаном. Усе ж таки Еммануїл вернув Урошеві престол, а Десі дав управу області Дендри (*Шумадію*). Пізніш, десь у половині 1162 р. після Белоша, Еммануїл знову назначив Десу великим жупаном, але через відданість мадярам, скинув його 1165 р., а престола віддав Тіхомірові (1165-1168), найстаршому синові Уроша. (Див. з'ясування Ш-а, стор. 100-105, яке здається найімовірніше; в нього й наведена література).
215. Ш (стор. 102-104) цілком слушно доводить, що згаданий бунт Деси проти Радослава був перед 1151 р., коли Деса видав свою грамоту на дар острова Млета монастиреві св. Марії Пулсані на Монте Горгано (Ш, стор. 242-255): у цій грамоті Деса має титул "Dioclie, Stabolie (= Требіне), Tacholmie (= Zacholmie) dux". Так само можна вважати доведеним і датування згаданого бунту 1148/9 роком, бо те повстання проти візантійського васалю Радослава в усякому разі мусило стояти у зв'язку з протівізантійською коаліцією, яку в той час створив Рожер II (Roger) сицилійський, яка довела до нових візантійських воєн з сербами 1149 і 1150 р.

*(Останні глави Хорватської хроніки,
що не сходяться з латинським текстом).*

XXIV. Після цього вчинку, почувши про вище [згадану] достойну смерть сина свого Сеіслава та його наслідників, добрий король Радослав подякував Богу, що праведно судить. І вернувся король до свого місця з благословенням святого отця папи. І прибувши між хорватів, недостойних доброго господина, і забувши про всі їхні вчинки, що їх проти нього були вчинили, володів усім правдою, наче б ніколи нічого не вчинено. І так королюючи, мав сина й надав йому ім'я Коломан²¹⁶. І тоді помер.

XXV. І зостався на місце батька володіти [Коломан], так як був навчився від доброго батька Радослава, а до того й сам був доброї вдачі. І королював він таким чином з любов'ю до люду і правдою великою. І мав сина й надав йому ім'я Крішімір. І так кілька літ живши, умер.

XXVI. І зостався на його місці Крішімір, і був оздоблений усякою добротою і повний страху божого. І королюючи мав сина й дав йому ім'я Звонімір²¹⁷. І так жив літ тридцять і одно [літо]* й умер.

XXVII. І залишився королем Звонімір, син доброї згадки [короля Крішіміра]²¹⁸, порядний король, який став дуже шанувати й любити церкви. І почав добрим помагати, а злих гонити. І всі добрі його полюбили, а

216. Очевидно ім'я короля Коломана сина Радослава — видумане. Можливо у вістках про його праведне володіння збережено згадку про першого угорсько-хорватського короля Коломана (1102-1116 р.).

217. Літопис каже, що черговий король Звонімір був сином короля Крешіміра. Це неправильно, але Звонімір справді володів після Петра Крешіміра IV (1068-1074). Про короля Славка ("iudex et rex" неретлянський), який бучим то володів між Петром Крешіміром IV і Дімітрієм Звоніміром (див. М. Barada, "Dinastičko pitanje u Hrvatskoj Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku I, Split 1932, 157-199).

* Вставка (ai)

218. Хорватський король Дімітріє Звонімір, славонський бан за Петра Крешіміра IV і шурин угорського короля Гези (1074-1077), був поставлений королем, поминаючи законного наслідника Крешімірового брата в перших, по батькові герцога Степана.

злі зненавиділи, бо не міг бачити зла. І таким чином він не був для хорватів, бо їх добротою не здобути, еге ж, ліпші вони під страхом. І за доброго короля Звоніміра була вся земля весела, бо була повна всякого добра й ним прикрашена, і городи повні срібла та золота. І не боявсь убогий, що його з'їсть багатий, і немічний, що йому візьме сильний, ні слуга, що йому господин учинить неправду, бо король усіх боронив, тому що сам незаконно не посідав, тож ні іншим не давав. І тоді, за праведного короля Звоніміра, було велике багатство як у Загор'ї, так у Примор'ї. І була країна повна всякого блага й була вартісніша окраса на жінках і на молодих чоловіках, і на конях, навіть і понад увесь маєток. І Звонімірова земля була багата на всяку розкіш, нікого не боялися, ані ніхто їм не міг нашкодити, окрім гніву Господа Бога, що прийде судити їх дітей, як то письмо говорить: Отці дзьобали кислий виноград, а синам зуби затерпли.

Так то і в той час трапилось, що цісар римський з волею святішого отця папи ось так послав послів і свої листи до достойного короля Звоніміра, просячи й молячи як доброго брата та між християнськими королями шанованого короля: „Отож тебе просимо й молимо, щоб ти зібрав до себе всіх вельмож землі, підданої тобі, і всіх, хто того варт. І коли буде віче, щоб ти прочитав усім цього другого листа, що його з твоїм листом шлемо від себе величності вашій просячи, коли буде прочитаний, щоб відповіли та дали до відома свою волю та постанову, як чинять лицарі та барони з волею твоєї величності“. І так то, діставши листи від папи й цісаря, добрий і святий король Звонімір заповів по всьому своєму королівстві, що буде віче, і зі збором у п'ятьох церквах у Косові, щоб кожний був до дня двадцять п'ятого. І коли прийшов час, прийшла силенна сила. І залягло військо й поставлено сторожі. І коли настав день, славний і добрий король Звонімір дав розпечатати листи папи й цісаря великого городу Риму, з волею святого отця папи, які говорили: „Брата нашого Звоніміра просимо з властителями та людом землі та його королівства, щоб зволив вирішити та з нами бути разом з поміччю інших християнських вельмож, які мають такі листи від нас, і щоб вони заявили свою волю

та щоб нам довели до відома, чи пристали до нашої волі, що є з божим допущенням і його сина, що народився від Діви Марії й муку [терпів] і кров пролив на дерево хреста й на ньому вбитий. Його смерть була відкупленням світу й увільненням святих отців з п'ятьми чистилища. І так з його допущенням і з допомогою тих, хто в нього вірує, ми постановили визволити місця, що їх ради любови до нас скривавив і де віддав духа отцеві через муку і труд, і гріб, де покладено преславне його тіло²¹⁹. І це чувши Богом прокляті й невірні хорвати, які не так давно дали поміч злощасному синові доброго їхнього господина короля Радослава, щоб вигнати з його королівства та щоб збройною рукою немилостивого його сина прогнати [Радослава]* з країни, — тоді чувши це невірні, не дали ні листів дочитати і, скочивши не для того, щоб пристати на достойну просьбу отця папи й цісаря римського, щоб узяти й визволити святі місця з рук поганських, еге ж, вони Богом прокляті почали кричати й гукати на святого короля, нарікаючи й волаючи в один голос, як на Ісуса Христа жиди, що він хоче вивести їх з домів їхніх і жінок та дітей їхніх, і разом з папою та цісарем забрати місця, де був Бог розп'ятий і де його гріб. „А що нам до цього?“ І невірні хорвати повзяли злу мисль і неправедну пораду, і між собою вчинили зловісне віче, і собі та нащадкам своїм погибель і вічну погорду. І так то почали вищати, як жиди верещали на Ісуса Христа, коли ватажок рече: „Ліпше щоб один умер, аніж стільки люду загинуло“. І тоді безсоромні й невірні хорвати почали говорити, вичуючи як пси або вовки: „Ліпше, щоб він сам згинув, аніж щоб нас вивів з нашої дідівщини заради Бога та щоб іншим, так далеко, відбирати місця, землі й городи“. І як ті пси лаючи йдуть на вовків, так вони на доброго ко-

219. III (*Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara, Zagreb 1925, стр. 586*) ставить оцю Дуклянінову розповідь у зв'язок з вістками Анни Комнени, що її батько, цар Олексій, послав до сусідніх країв якогось Мігідіна, щоб збирав допоміжні відділи на боротьбу з турецькими сельджуками. Він теж зв'язує цю розповідь з відомим листом Олексія до фландрійського графа Роберта. Після довгої полеміки з приводу питання про автентичність цього листа теперішні науковці вважають, що його теперішня форма латинського перекладу не відповідає оригіналові, але що в його основі є оригінал див. G. Ostrogorsky, *Geschichte des byzantinischen Staates, München 1940, 249*.

* Вставка перекладача.

роля Звоніміра, якому не дали ні проговорити, але з ревом і зброєю почали його сікти та його тіло ранили й кров проливати свого доброго короля та господина, який, лежачи в крові, зраний великими болізними, прокляв тоді невірних хорватів і їхніх нащадків Богом і його святими, і щоб хорвати більш ніколи не мали вождаря своєї мови, але завжди були підкорені чужій мові. І так ізраний лежачи, а хорватів проклинаючи, згас, і пішов його дух по милості отого, хто все може, з янголами веселити(ся) у віки вічні²²⁰.

XXVIII. І це почувши король угорський на ім'я Бела перший²²¹, що сталось у хорватів, прибув з поспі-

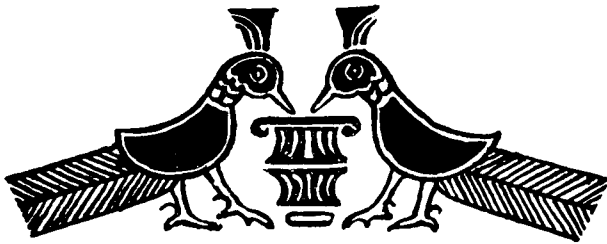
220. Ш (згадана *Povijest...*, стор. 587) каже: Деталі широкого оповідання старої хорватської хроніки прикрашені, а досить того згодом і додано, так що здається, наче цар і папа покликали Звоніміра, щоб з ними пішов визволяти святі місця, тобто на хрестоносну війну. Це легко зрозуміти, бо ця ідея була полонила голови в Європі тільки шість-сім років пізніше. Все ж таки суть хорватського переказу, що хорватський король Дмитар Звонімір був убитий на народньому вічі, напевно цілком правдива. Найсильніший доказ того, крім уже згаданих вісток, є ще дві, а ті так само говорять про насильну смерть хорватського короля: це хроніка хорватського францісканина Івана Томашіча (з XVI в.) компіляція з численних давніших вісток, між якими є дуже добрі та певні, і т. зв. мадярсько-польська хроніка (з XIII-XIV віку). Хоч ці три середньовічні хроніки в подробицях розходяться — доказ, що постали незалежно одна від одної — все ж таки в основній думці та в історичному важливому факті сходяться, що після Звонімірового вбивства вдерся до Хорватії збройною рукою як його месник — мадярський король (Пор. окрему Шішічеву розправу "O smrti hrvatskoga kralja Zvonimira", *Vjesnik hrv. arheol. društva*, N. S. VIII, Zagreb 1905). Протилежний погляд заступає Н. Радойчіч, який твердить, що вістка Томашічевої хроніки про Звонімірове вбивство взята з Дуклянина; що всі наведені джерела — легенди, що на них наука не може покладатись; що супроти цього більше довір'я заслуговують вістки Томи архидиякона та грамоти Степана II з 1089 р., який говорить про природну смерть короля Звоніміра („Легенда о смрти хрватског краља Дмитрија Звонимира“, *Глас српске академије* CLXXI, 1936, стор. 1-85).

Монах д-р Анте Ядрієвіч зібрав усі, досі відомі, джерела про природну та насильну смерть хорватських королів Мірослава і Звоніміра у статті: Dr fra Ante Jadrjević, "Smrt Hrvatskih kraljeva Miroslava i Zvonimira". Це окремий відбиток з часопису *Crkva u svijetu*, ч. 1 і 2/1967. (ai)

221. Після смерті короля Звоніміра хорватські вельможі та вищий далматинський клір вибрали королем останнього Трпиміровіча, герцога Степана. Він за часу Звоніміра жив у монастирі св. Степана коло Спліта, але не був ченцем. Умер наступного року 1090 і в країні настала анархія, яку використав угорський король Ладіслав святий і на заклик однієї партії зайняв Хорватію. Знаменне й те, що архидиякон Тома, сплітський анонім, Томашіч і мадярська „мальована хроніка“, так само як і Дуклянин, уважають Звоніміра останнім хорватським королем.

хом з величезним військом і взяв хорватське королівство, і жаль йому було смерті славного короля Звоніміра. І взяв хорватів, і загорське, і приморське, і боснійське королівство²²². І мали короля Белу, бо свого були вбили без вини. І згаданий король угорський повернув хорватів з волі в неволю; і вільних обернув у рабство. І було, як письмо говорить, що злий тільки злу плату чекає. І були за своє й плачені оті прокляті й невірні хорвати через гріх, бо погубили свого доброго господина короля Звоніміра, як жида Господа Ісуса Христа. І таким чином прокляті жидовини іншим служать, не маючи володаря своєї мови. Добрий король Звонімір жив у королівстві, аж поки його не вбито, літ тридцять і п'ять, а вбито його літ Ісусхристових тисячу й вісімдесят, а це тисяча й вісімдесят менше одне (літо)*.

Пан Дміне Папаліч знайшов оце письмо в Країні у Марковіча, в одній старій книзі, написаний хорватським письмом, і переписав згаданий Дміне слово в слово. А я, Єролім Калетіч, оце переписав зі згаданих книг на тисячу п'ятсот сорок шість, на сьомий день жовтня місяця в Оміші. Богу хвала.

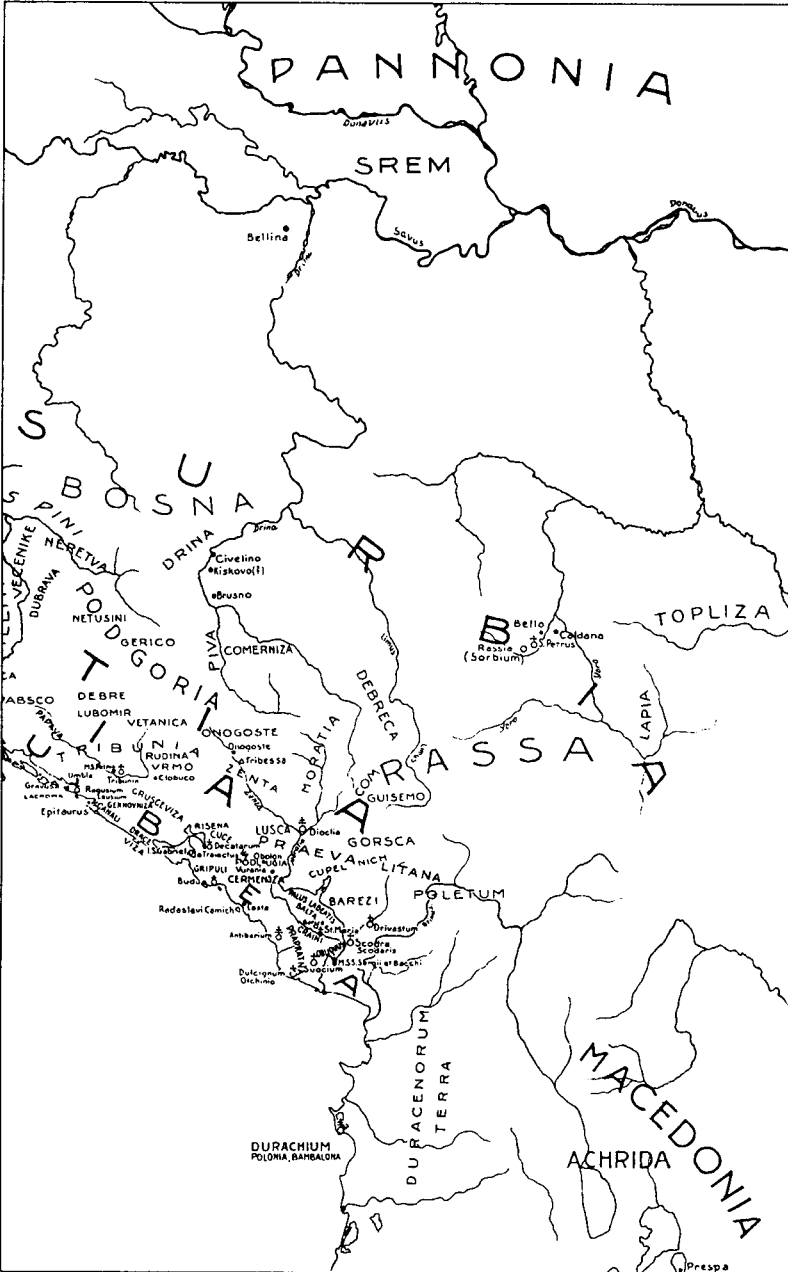
222. Chron. pict. cap. 67 говорить: „Коли король Звонімір умер, не залишивши дітей, жінка його, сестра короля Ладіслава, переслідувана численними неправдами від ворогів свого чоловіка, попросила в ім'я Ісуса Христа у свого брата, короля Ладіслава, помочі. За її кривди король люто помстився й повернув їй цілу Хорватію й Далмацію, яку він пізніш, за згодою згаданої королеви, прилучив до своєї держави. Проте король не зробив цього з жадоби, але тому що присвоїв собі спадщину з королівським правом. Король бо Звонімір був йому в першому ступені родич, а спадкоємця не мав“. Ці вістки подані за сучасним джерелом (Šišić, Povijest..., стор. 602 і 627, примітка 70).

* Вставка перекладача

ГЕОГРАФИЧНА КАРТА

ДУКЛЯНІНОВИХ МІСЦЕВОСТЕЙ

ПОКАЗНИК ІМЕН

- Адонц, Adonc, N., 36
Анастасій, св., мученик, III, XVI
Анастасій, цар, 1, 5
Армнополос, 41
Арон, комес, 27
Арпади, 14
Архіз, син Бодіна, 49
Аттіла, 14, 15
Ашот, 34, 40
- Багрянородний, Костянтин, XIV, XIX, 16, 17, 22, 25, 30
Барада, 10, 58
Bargis, „Боріс“, 5
Vaudimereis, 7
Бела I, 61, 62
Белемір, 23
Белло, Бело, Белло-Павлімір, Белус, X, 22, 23, 25
Бело II, 57
Белош, 57
Белкан (*Вукан*), 49, 51, 52
Бенедикт, св., 1, 2, 3
Беріслав, 17
Веґісна, 50
Б'єловучічі, 43
Б'єлопавлічі, 22
Біда, проф. К., XXI
Billicus, 18
Бладін, Vladin, Baldin, 4
Богослав, 28
Бодін, 46, 47, 48, 49, 50, 51
Бодін-Петро, 47
Болеслав, 27, 28, 29
Бошняк, проф. М, XXI
Браніслав, 48, 49, 50, 51
Браніславічі, 58
Брус, XVII, 2
Будімір, XII, 7
Будімір Светог-пука, 8
Будімір (Светопелек), 30
Будіслав, 20

Вайс, Йосеф, XIV
Валамер, XVII
Василій, цар, 34, 37, 40
Василій II, 24, 31, 38
Wassilewsky, V, 40
Віберт, папа, X
Віберт Климент III, папа, XX
Відемір, XVII
Вішевіч, Михайло, 25
Вішеславічі, 21
Владімір, 15, 30, 32, 33, 34, 36, 37, 38, 39, 47, 55
Владімір, св., XVIII
Владімір, Владімірів син, 52
Владімір, син Градіхни, 54, 56
Владімір, син Міхалі, 46
Владімір, син Петріслава, 31
Владіміровіч, Владімір, 49
Владін, 4
Владіслав, 14, 34, 37, 40
Владіславлевіч, Сава, IV
Властімір, 4
Воїслав, 40, 45
Воїслав, Vojislavus, 39
Володимир, св., 5
Вреній, Никифор, 53
Всеволод, 2
Вукан, жупан, 49, 54
Вукан, Вуканів син, 49

Гавптман, Hauptmann, Ljudmil, XVII
Геласій, папа, 1
Генрик II, 11
Гераклій I, цар, XIV
Герман, єпископ капуанський, 1, 2
Гонорій, Honorius, 9, 10, 11
Гоцій, Nocij, Michael, XV

Габрієл, син Міхалі, 46
Гавріло, наслідник Самуїла, 36
Гавріло-Радомир, 34, 39
Галь, Мартин, II, XVIII, XX
Гардіці, 5
Геза, угорський король, 58
Георгіє, син Бодіна, 49, 52, 53, 54
Гілфердінг, 31
Гіскард, Роберт, Guiskard, 49

Гоїслав, 42, 43, 44, 45, 48, 51, 53
Гойкович, Петар, 16
Голубінський, 24
Гортан, В., Gortan, Veljko, XX, 39
Градїслав, 48, 50
Градїхна, 48, 54, 55, 56
Грубїшїч, д-р В., XXI
Грубеша, 48, 53, 54, 55

Дабїновїч, Антун, XIII
Давид, комес, 27
Даль, В., 5
Дебелий, Карло, 11
Дерїя, син Міхалї, 46
Деса, Урошїв син, 57
Дїнїч, 18
Дмїтріє-Звонїмїр, Дмїтар-Звонїмїр, 58, 61
Доброслав, 39, 40, 41, 42, 45, 51, 52, 53
Доброслав, син Будїна, 51
Доброслав, син Міхалї, 46
Доброслав, син Радослава, 48
Домагой, 18
Доманек, Доманєг, 46
Драгомїр, Хвалїмїрїв син, 30, 34, 38
Dragomirius, 39
Драгослав, 28
Дрїнов, 31
Драгїло, 48, 54, 55
Драгїслав, Предїмїрїв син, 27
Драгїхна, 54, 55
Du Sange, 13
Дуклянїн, I, VIII, IX, X, XI, XV, XVI, XVIII, 5, 6, 7, 11, 12,
13, 19, 21, 24, 25, 28, 30, 37, 39, 48, 49, 51, 53, 60, 61
Дуям, св., III, XVI
Дуйчев, 31

Евтихїй, архимандрит, 1
Einhard, 21
Еммануїл, цар, 56, 57
Еротик, Теофїль, 40

Єлена, 57
Єлїч, Лука, Jelić, VIII, XIII, 10
Єрїна, Jerina, 19
Jernstedt, Y., 40

Звонімір, король, VIII, IX, XIX, 58, 59, 61, 62
Здеслав, 15, 17
Златарський, 5, 31, 33, 34, 36, 39

Илинський, 7

Іван, брат у перших Гавріла, 36
Іван, брат Градіхни, 54, 56
Іван-Владіслав, 34, 37
Іван X, папа, XIV
Іларіон, III, 5
Ілько, князь, Ilcus, princeps, 18
Ірод, 50
Іродіяна, 50

Їречек, Константін, Йосеф, XVII, 6, 27, 50, 51
Їречек-Радоніч, 40, 45, 47, 49

Йовічевіч, А., 43
Йван, посол, 10
Йордан, Jordanes, XVII

„Кавхан Ісбул“, 5
Калетіч, Єронім, Чалетіч, Chialetich, V, 16
Каліст II, папа, XX, 12
Канімір, Canimerius, Caranimir, Chranimerys, 29
Каролінги, 11
Кастрека, Castreca, Castregna, 29
Качіч-Марковіч Юрій, V
Кекаумен, 40
Кирило, св., XII, XIII, XIV, XV, 8, 9
Кіннамос, 16, 55
Кіс, Kiis, Kys, Ciz = Csiz, Chys, Chyz, 20
Кісова жінка, 21
Клаіч, В'єкослав, XI, XIII, 19
Климент V, папа, 22
Климент III, Віберт, папа, X
Клонімір, 17
Ковалів, П., 5
Козар, Cosar, Cosarus, 50
Коломан, VIII, 52
Комнен, Олексій, 49
Комнена, Анна, 48, 49, 54, 60
Кондістефан (*Контостефан*), Олексій, 55
Косара, 33
Костренчіч, Марко, XI, XII

Костянтин, 7
Кочапар, 48, 50, 51, 52
Крепімір, 16, 17
Крешімір, Чудомірів син, 25, 26, 28
Крешімір-Петро, 49
Крешіч, проф., С., XXI
Кріс, Kris, Chris, 5
Крістовой, 16
Крішімір, син Коломана, 58
Кужулевіч, Іван, Kukuljević Sakcinski, V, VI
Куман (*Комнен*), Калайоан, Chumo Caloioannes, 53
Курсілій, 42, 44, 45

Лаврентій, єпископ, XVI
Ладіслав, угорський король, 61, 62
Лев, патрицій, 7
Лев, посол, 10
Леґец, Leghes, Leghet, Leget, 28
Леґец-Болеслав, 30
Леттенбауер, Lettenbauer, Wilhelm, XV
Ловіца-Любіца, 29
Лука, євангелист, 28
Лукаревіч, 28
Лучіч, Lucić, Lučić, Lucius Joannes, II, 1V
Любіч, Шіме, XIII
Людмила, св., 7
Людвік II, 5
Лютовід, князь, 41, 44, 45
Лютовід, жупан, 33, 39
Лютомір, жупан, 22, 23

Мажураніч, Влад., XIII
Маєр, А., 2, 4, 7
Македонський, Василій, 5
Мандіч, о. д-р. Домінік, II, VII, IX, X, XIV, XV, XVI, XIX,
XX, 39
Марко, жупан, 49
Марковіч, 62
Марул, Пецніч, Печеніч, V
Маруліч (М), Марко, V, VI, IX, XV, і у виносках
Медіні, Мілорад, VIII, 12, 14, 17, 18, 21, 25, 30, 39
Менцінгер, Степан, I
Методій, св., IX, XI, XII, XIII, XIV, XV, XVI, 6, 13
Михайло, св., 25
Михайло, цісар, 9, 10
Мігідін, 60

Мірослав, син Міхлі, 46
Мірослав, син Хваліміра, 30
Міхайло, 39, 48
Міхайло, син Воїслава, 45
Міхайло, єпископ, 37
Міхайло Крешімір II, 26, 28
Міхайло, слов'янський король, 49
Міхаля, 40, 45, 46, 47
Міхаля, син Бодіна, 49
Міхаля, син Владіміра, 55
Мойсій, комес, 27
Мономах, Костянтин, IX, 47
Мошін, (М), I, VII, VIII, IX, X, XII, XIII, XIX і примітки до
Літопису
Мудрий, Ярослав, 5
Мутімір, 16

Немані, VII
Неманічі, 19
Неманя, син Драгіхни, 55
Неманя, Стефан, 5
Нестор, XVIII, XX
Ніков, 5
Нікола, комес, 27
Нічіфор, М., 46
Новаковіч, 27

Олексій, цар, 53, 54, 56, 60
Орбіні, Мавро, (О), IV, VI, 1, 2, 4, 13, 15, 16, 17, 19, 21, 26,
27, 28, 29, 31, 32, 39, 41, 44, 45, 46, 48, 50, 55, 56
Острівой, 16
Острогорський, Ostrogorsky, G., 18, 26, 27, 30, 31, 60
Остроіло, XVII

Павлімір, король, X, 22, 23
Павлімір-Белло, X
Папаліч, Дміне, 62
Парапінак, Михайло VII, цар, 47
Paulini, Versus, 21
Пегоніт, Никита, 37
Первов'єнчані, Степан, 10, 11, 14
Первош, син Драгіхни, 55
Петар, архієпископ, 48
Петріло, воєвода, 47
Петріслав, 21, 22

Петрiслав, син Бранiслава, 48, 49
Петрiслав, син Мiхалi, 46, 47
Петрiслав, син Хвалiмiра, 30, 31
Петро, „комiтопул“, 30
Петро, наступник Симеона Великого, 20, 26
Петро-Крешiмiр IV, 57
Петро й Павло, апостоли, 19
Печенiч, V
Пiрогордi (Пiрогеоргiй), 55
Плен, Плѣнъ,
Полiград, 26
Полiслав, 14
Поповiч, Аврам, 24
Попруженко, 7
Предiмiр, син Доброслава, 40, 45
Предiмiр, син Чудомiра, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 39
Предiхна, 48, 50
Прехвала, 26, 27
Прiбiнек, 48
Прiбiслав, 16
Прiяслав, 46
Прокопович, Теофан, IV, VI
Протiч, 37

Радiград, 26, 27
Радойчiч, Джордже, 19, 43
Радойчiч Нiкола, XVIII, 2, 13, 19, 28, 43, 61
Радомiр, син Самуiла, 34
Радонiч, Йован, XVIII
Радослав, король, X
Радослав, син Градiхни, 54, 56, 57, 58
Радослав, син Доброслава, 40, 41, 42, 45, 46, 47, 48
Радослав, син Светозара, 17, 18, 19, 21, 23, 30
Разбiвой, 15
Ратiмiр, 4, 6
Раццi, 5
Рачкi, Франьо, V, XVII, XVIII, 27
Роберт, граф, 60
Ровiнський, Павел Апол., 41
Рожер, Roger, 57
Роман (Гаврiло-Радомiр), 34
Романський, Ст., 7
Ростех Iбн, 5
Руварац, Iларiон, III, 24
Рунцiман, 31
Рус, Йоже, XVII, 2, 4

Сабін, єпископ канусінський, 1, 2
Саганек, 40, 45, 46
Самуїл, цар, 27, 30, 31, 34, 38, 39, 40
Севлад, король, 2, 34
Севлад, Остроїлів син, XVII
Севлад, Предімірив син, 27, 28
Светімір, (Сатомір), 7
Светозар, (Светожак), 17
Светолік, 14
Светомір, король, 8
Светопелек, Светоплук, Свѣтопѣлк, Sfetopelek, Suetopelek,
XI, 8, 9, 10
Светоплук-Будімір, 8
Свіхолад, 2
Святополк, (Сватоплук-Sventopelcus), XII
Себеслав (Седеслав), 15
Сеіслав, 17, 18
Сеіслав, Радославів син, 58
Селемір, Selimereis, Sillimirus, XVII, 4
Сергіє, син Міхалі, 46
Симеон Великий, 18, 20, 30
Сілвестер, 29, 30
Скиліцес, Іван, 31, 36, 37, 40, 48
Скок, П., 23
Славко, король, 58
Солов'єв, А., XII
Spelanchus, 27
Сплітчанин, Тома, Spličanin, III
Срага, 19
Срацімір, (S(i)racimir), Sirac, Sirak, 55
Станев, 31
Станіхна, 48
Станоєвіч, 31
Степан, папа, 8, 9, 11
Степан, IV, папа, 8
Степан V, 8
Степан VI, папа, 8
Степан IX, XIII
Степан-Воїслав, 39
Степан, Вуканів син, 49
Степан, герцог, 58
Степан-Држіслав, 17, 28, 31
Степан II, 61
Степан, Крешімірив син, 28
Стефан, князь, 49
Стіпан-Владіслав, 14

Стратіотик, Михайло, XIII
Суботіч, Йован, VI, XIII

Тврдіслав, 48
Тврдослав, Tvardoslav, Tverdislav, 16
Теодор, 46
Теодомір, XVII
Теодора, 33
Техоміл, Тіхоміл, 19, 20, 21, 23, 25
Theodorik, 2
Тіхомір, 16
Тома, архидиякон, Tomas Spalatensis, III, XVI, 61
Тома, Бодінів син, 49
Томашіч, Іван, 61
Томіслав, 14
Тотіла, 23
Тгерімірус, 16
Трпіміровічі, 61
Туберо(н), II, 5
Тугемір, 30

Удобіч, 44
Урош I, Вуканів син, 49, 54
Урош I, жупан, 57
Урош II, син Уроша I, 57

Хвалімір, Предімірів син, 27
Хвалімір, Радославів син, 48
Хвалімір, Тугемірів син, 30
Ходовік, 44
Хоніят, Никита, 16
Хранімір, Канімір, 15

Цимісхій, Іван, 26, 27, 30

Часлав, 17, 18, 19, 21, 26
Чоровіч, 17, 19, 22, 26, 31, 40, 47, 52, 53, 56
Чрніч, Іван, III, V, XIII, 20, 28
Чудомір, бан, 25
Чудомірічі, 25

Юда, 32

Шандалон, Chandalon, 55
Швандтнер, Schwandtner, J. G., III
Шішіч, Федро, I, VI, VII, VIII, X, XI, XVIII, XIX і в винос-
ках (Ш)

Ягіч, Ватрослав, V, XIV, XVIII
Ядрієвіч, д-р Анте, 61
Яквінта, Jaquinta, 49, 50, 52, 53
Ястребов, Іван, 41

ПОКАЗНИК ГЕОГРАФІЧНИХ НАЗВ

Авіньон, 22
Адріатика, XX
Адріатицьке море, XI, 22
Аквілея, 3
Албанія, 30
Аліза, 41
Анкона, 22
Антибар (*Бар*), 12, 42, 54, 55
Антиохія, 47, 48
Аполонія, 3
Апулія, 18, 23, 51, 56
Араузана, 12
Афон, III

Балкани, 2, 4, 5, 20, 30
Балта (*Скадарське болото*), 3
Бамбалона, 12
Баня (*Полице*), 24
Бар, VII, VIII, 1, 18, 19, 43, 45, 54
Береці (*Мая Балезит*), 45
Башка, XI
Белесіца, 34
Беліна, Бієльїна, 24
Біоград, 19
„Божа милість“ — “*Dei misericordia*”, 43, 44
Белло, твердиня, 24
Бока Котарська, 22, 38
Боля-Воля, Велія (*Сана*), 4
Болгарія, XI, 18, 26, 30, 40
Bosna, 15, 16
Боснія, XI, 3, 12, 15, 16, 20, 26, 28, 33, 38, 39, 40, 49, 52
Бояна, річка, 31
Брусно, 39
Будва, 12, 18, 19, 22, 28, 45, 48

Валдевін, 3, 4
Валдемія, 3
Валона, 3

Ватикан, IV
Вегла, (*Крк*), 12
Велика (*Велика Гора*), 28
Ветаніца (*Фатніца*), 28
Веченіки, 28
Відень, XIV
Візантія, 9, 30, 31, 40, 45, 47, 49, 54
Вінодол, 3
Волга, 4, 5
Воюша, річка, 45
Вргада, 19
Врмо, (*Врм, Кор'єнічі*), 28
Вуране (*Вране*), Vuranje, Vrania, 41

Греція, 49
Герцеговіна, 44

Габрієл, св., острів, 38
Газена (*Країна*), Gazeni, 31
Галіч, 24
Гаріза, (*Горіца*), 52
Геріко, (Орбіні: Гацко), 28
Герновіца (*Жрновіца*), 28
Горгано, гора, Mnte Gorgano, 57
Горіміта (*Имотскі*), 28
Горіца, острови, 52
Горска (*Хоті коло Подгоріци*), 27
Горска, жупанія, 45
Гріпулі (*Грбаль, жупанія*), 28, 48
Гріспулі, жупанія, 45
Груж, 23
Гусеймо (Гусіне?), 28

Далма, Dalma, Delmis, 3, 10, 11, 12
Далмація, XIII, XIX, 2, 3, 15, 23, 40, 51, 62
Далмація, Горішня, 3, 12
Далмація, Нижня, 11, 12, 40
Дебрека (*Добар коло Ліма*), 28
Дебри, (*Добар*), 28
Декатар (*Котор*), Decatorum, 32, 55, 57
Дендра (*Шумадія*), 57
Діоклея, Доклея (*Дукля*), II, 3, 11, 51, 57
Дірахій (*Драч*), 12
Драч, 3, 34, 37, 42, 49, 56
Драчевіца, 28
Дріваст, 12

Дрін (*Дрім*), річка, 44
Дріна, річка, 12, 20, 21
Дубровнік, VIII, 21, 22, 23, 32, 39, 40
Дуброва, 28
Дуванське поле, XI, XIII
Дувно, 10
Дукля, II, VII, XIX, 11, 12, 14, 31, 53
Дулціній (*Улцінь*), 32
Дунай, 25, 30
Дурахій (*Драч*), 42, 51, 53, 55

Європа, 14, 61
Елопа, Нопа, 12
Епідавр, 12, 23
Епір, Ерігус, 15, 30

Жіча, 14

Загоріє, 12, 59
Загреб, V, XVII
Захумле, 12
Зета, 39, 40, 46, 48, 49, 51, 54, 57
Зета, Горішня, 26
Зета, Нижня, 41
Зента (*Зета*), округа, область, 27, 30

Ібар, річка, 24
Іллірія, 3
Інгелсгайм, Ingelsheim, 5
Істрія, 2, 3, 16
Італія, 1, 2, 3, 11, 12, 49

Калдана (*Подб'єле*), 24
Канал (*Жупанія*), 44
Каналі (*Конавлі*), 28
Каринтія, 29
Катіч, 19
Кецка (*Гацко*), Kezca, Kezka, 41
Кісково, 20
Клобук, гора, 44
Ком, 28
Комерніца (*Комарніца*), 28
Константинопіль (*Царгородд*), 1, 3, 6, 34, 51, 53, 55, 56
Косово, 59
Котор, 12, 22, 32, 38, 52, 53
Которська затока, 29

Країна, Страна, V, 25, 31, 36, 37, 52, 62
Крашова, річка, 20
Крк, острів, XI
Крушевіца, 28
Купелник (*Коплік*), 27, 45
Купрес-Лука-Днолука, жупанія, 25
„Курсілів хрест“, 44
Кучево (*Чев*), 28, 45

Лабське (*Скадарське*), озеро, 12
Лапія (*Лаба*), річка, 12
Ласта, 18, 19
Лаузій (*Дубровнік*), 23, 25, 29, 32
Лемнос, острів, 31
Ліма, річка, 23
Локрум, острів, 51
Лука (коло *Габели*), 25, 28
Луска (*Лешео поле*), місто, 27, 45
Любомір, 28
Любляна, XVII

Македонія, 6, 15, 30, 47
Manfredonia, 19
„Маркові скелі“ (*Markove stijene*), 19
Марковічі, 43
Мезія, XVII
Mysia, 15
Млет, острів, 57
Моравія, XIV
Морачія (*Морача*), жупанія, 28
Морача, річка, 51
Мурічі, 43

Нарун, 3
Неретва, 28
Нетусіні (*Невесіне*), 28
Нікшіч, 27
Німеччина, 2
Нін, 12
Ніш, 41
Новий Пазар, 24

Облік (*Тарабош*), гора, 27, 31, 32, 45, 53, 55
Обод, Оболон, 56
Оміш, 10, 62
Оногост, Оногосте (*Нікшіч*), Anagostum, 26, 27, 28, 54

Осор, 12, 22
Островське озеро, 34
Оштарій, 19
Охріда, 30

Панонія, 2
Папава (*Попово*), 28
Пашман, 19
Перазіч, 19
Petra Radoslavi, 19
Петерска, 34
Петровац, 19
Піва, 28
Піни (*Борова*), гори, 12
Плева-Пліва, жупанія, 25
Подб'єле, 24
Подбієль, 24
Подгорська, 54
Подгор'є, Submontana, 28, 30, 41
Подгоріца, 41, 45
Подлуже (*Жаблячий округ*), 27, 45
Подріна, 21
Поліна, 3
Полонія, 2, 3, 4
Посавіна, 21, 24
Прага, XIV
Прапратна, 27, 43, 45
Превалітана, Prevalitana, Prevalis, XIX, 3, 25
Преслава (Велика), 26
Преслава, Мала, Преславец, 26
Преспа, 47
Прімор'є, VII, 11, 59
Пулат, 12
Пуля, Puglia, 18, 19

Раб, 1-
Рабіка, 19
Рагузій (*Дубровнік*), Ragusia, 12, 23, 39, 50, 51
Рагузій-Лаузії, 23
Радославів камік, Радослав-камінь, 19
Рама, 28
Рас, давня сербська столиця, 24
Рашка, Rassa, 12, 15, 23, 24, 25, 26, 27, 33, 38, 40, 41, 47, 49,
51, 52, 53, 54, 57, 60
Рим, IV, X, XV, 8, 9, 11, 12, 19, 21, 22, 23, 59
Рісена (*Рісан*), 28

Роса, 22
Рудіна (*Білече*), 28
Русь, 5

Сава, річка, (Sava, Sau, Savus), 21, 24
Салона, (Солін), 2, 3
Сана, 4
Свач, 12
Сенобуія, 4
Сербія, XI, 6, 11, 12, 15, 24, 41
Сілодуксія, Селовуїя, Sylloduxia, Seleucia, regio Sinbagiorum, 5
Сіпонт, Siponto, Sipontina, 18, 19
Сіцилія, 3, 22
Скадар, 12, 15, 31, 42, 44, 50, 51, 52, 53, 56, 57
Скадарське болото (озеро), 41, 43
Скадрон, 3
Scodarim, Scodram, Skutari, 15
Скрадін, 12
Скудар, 15
Словенія, XVI
Солін, XII, 3, 12
Солун, 11
Спліт, IX, XVI, 12, 51, 61
Срієм, Seremum, 20, 21
Стаболія (*Требіне*), 57
Стантанія (*Стон*), 28, 43
Стирія, 2
Страдун, 23
Стратіюти, острів, 38

Tacholmia, (*Zacholmia*), 57
Тарабош, 31
Тевтонія, Teutonia, 2
Темплана, 2
Тепініум, 12
Терновіна, 2
Тесалія, 30
Тессалоніки, 7
Тетрархія, 28, 30
Топліца, річка й область, 41
Траект (*Превлака*), 29
Треб'еса, Трібеса, 27
Трібуня (*Травуня*), 23, 25, 28, 29, 30, 34, 42, 44, 45, 48, 57

Угорщина, 20, 57
Улцінь, 12, 32, 43, 45
Умбла, 23
Ускопле, 23, 25
Ускопле-Бугойно, 25

Фоча, 20, 39

Хелманія (*Захумле*), 30, 46, 52, 54
Хелманський округ (*Хум*), 28
Chelmo, 16
Хелмске поле, (*Ліванське поле*), 16
Хлівай, Слівна, 10
Хліванське поле, 16
Хорватія, Croatia, III, V, X, XI, XII, XIV, XV, 15, 16, 18, 19,
25, 28, 61
Хорватія, Біла, Croatia Alba, X, 11, 15, 25, 26, 28
Хорватія, Червона, X, 12, 25

Царгород, XV, 5, 9, 40, 47, 53
Цвілін, 20
Црмніца, 28, 42, 45, 55
Црноєвічева Рієка, 56

Чорногорія, II

Ябско, (*Зажабле*), 28
Ядар (*Задар*), місто, 33
Ядар (*Задар*), твердиня, 12
Яйце, місто у Боснії, 25

ISBN 0-7766-0144-X